

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

139633

HAMAM MİMARİSİ VE ÇARDAKLI HAMAM

Mimar Sezer ORHAN

**F.B.E Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve - Restorasyon Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Reha GÜNAY

Dr. Reha Günay
Prof. Dr. Reha Günay

İSTANBUL, 2003

Prof. Dr. Neslihan Sönmez
Prof. Dr. Neslihan Sönmez

Doç. Dr. Özgür Ceylan
Doç. Dr. Özgür Ceylan

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vi
RESİM LİSTESİ.....	vii
ÖNSÖZ.....	xi
ÖZET.....	xii
ABSTRACT	xiii
1 GİRİŞ	1
1.1 Amaç	1
1.2 Kapsam.....	1
1.3 Yöntem.....	2
2 HAMAM MİMARİSİ	3
2.1 Genel Tanım	3
2.2 Tarihsel Gelişim.....	3
2.2.1 Yunan Hamamları.....	5
2.2.2 Roma Hamamları.....	7
2.2.3 Bizans Hamamları.....	15
2.2.4 Türk Hamamları.....	19
2.2.4.1 Selçuklu Hamamları.....	19
2.2.4.2 Osmanlı Hamamları	25
2.3 Osmanlı Hamam Mimarisi	30
2.3.1 Osmanlı Hamamlarında Mekan Düzenlemesi.....	30
2.3.1.1 Soyunmalık - Camekan	30
2.3.1.2 Ilıklık - Soğukluk.....	32
2.3.1.3 Sıcaklık - Harare	33
2.3.1.4 Külhan	33
2.3.2 Osmanlı Hamamlarının Sıcaklık Tipleri	41
2.3.2.1 A Tipi - Köşe Halvetli Sıcaklık Şeması	41
2.3.2.2 B Tipi - Yıldız Biçimli Sıcaklık Şeması	45
2.3.2.3 C Tipi - Üç Tarafı Halvetli Sıcaklık Şeması	47
2.3.2.4 D Tipi - Eşit Kubbeli Mekanlara Ayrılmış, Sütunlu Veya Desktekli Sıcaklık Şeması	48
2.3.2.5 E Tipi - Çifte Halvetli Sıcaklık Şeması.....	49
2.3.2.6 F Tipi - Eşit Mekanlı Sıcaklık Şeması	52
2.3.4 Osmanlı Hamamlarında Taş İşçiliği Ve Süsleme.....	54
2.3.5 15 – 17 Yy Arasında İstanbul’da Yapılmış Osmanlı Hamamları.....	62

3	KADIRGA Ve KÜÇÜK AYASOFYA KÜLLİYESİ.....	88
3.1	Bölgenin Tarihsel Gelişimi	88
3.2	Bölgenin Fiziksel Konumu.....	89
3.3	Bölgenin Yapısal Özellikleri.....	89
3.4	Küçük Ayasofya Külliyesi	106
3.4.1	Küçük Ayasofya Camisi	107
3.4.2	Kapı Ağası Hüseyin Ağa Ve Türbesi.....	113
4	ÇARDAKLI HAMAM	115
4.1	Çardaklı Hamam'ın Mimari Özellikleri	120
4.1.1	Plan Özellikleri	120
4.1.2	Mekan Özellikleri	125
4.1.2.1	Giriş.....	125
4.1.2.2	Soyunmalık (Camekan) Mekanları.....	129
4.1.2.3	Ilıklık (Soğukluk) Mekanları.....	138
4.1.2.4	Sıcaklık Mekanları.....	143
4.1.2.5	Halvetler	148
4.1.2.6	Külhan	152
4.1.2.7	Yapı Dışındaki Ekler	155
4.1.2.8	Çeşme.....	158
4.1.3	Yapısal Özellikleri	163
4.1.3.1	Taşıyıcı Sistem	163
4.1.3.2	Yapım Tekniği Ve Malzeme	172
4.1.4	Cephe Özellikleri	174
4.1.4.1	Doğu Cephesi	174
4.1.4.2	Güney Cephesi.....	174
4.1.4.3	Batı Cephesi.....	174
4.1.4.4	Kuzey Cephesi.....	176
4.2	Restitüsyon	183
4.3	15 – 17 Yy Arasında İstanbul'da Yapılmış Osmanlı Hamamları İle Çardaklı Hamam'ın Karşılaştırılması	192
4.4	Sorunlar Ve Müdahale Önerileri	195
4.4.1	Sorunlar	195
4.4.2	Müdahale Önerileri	202
5	SONUÇ VE KORUMA ÖNERİLERİ.....	211
	KAYNAKLAR.....	218
	İNTERNET KAYNAKLARI	220
	ÖZGEÇMİŞ.....	221

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Osmanlı hamamlarında genel fonksiyon şeması	30
Şekil 2.2 A Tipi sıcaklık şeması.....	41
Şekil 2.3 B Tipi sıcaklık şeması.....	45
Şekil 2.4 C Tipi sıcaklık şeması.....	47
Şekil 2.5 D Tipi sıcaklık şeması.....	48
Şekil 2.6 E Tipi sıcaklık şeması	49
Şekil 2.7 F Tipi sıcaklık şeması	52
Şekil 3.1 Fonksiyon Analizi.....	97
Şekil 3.2 Kat Adetleri Analizi.....	98
Şekil 3.3 Yapım Sistemleri Analizi.....	99
Şekil 3.4 Fiziksel Durum Analizi.....	100
Şekil 3.5 Korunmuşluk Durumu Analizi	101
Şekil 3.6 Yol Kaplamaları ve Yeşil Alan Analizi	102
Şekil 4.1 Vaziyet Planı – Rölöve	121
Şekil 4.2 Çatı Planı – Rölöve	122
Şekil 4.3 Ara Kat Planı – Rölöve	123
Şekil 4.4 Zemin Kat Planı – Rölöve.....	124
Şekil 4.5 Kısmi Vaziyet Planı – Çardaklı Hamam ve çevresi	155
Şekil 4.6 Çeşme Plan – Rölöve	159
Şekil 4.7 Çeşme Kesit – Rölöve.....	160
Şekil 4.8 Çeşme Görünüş – Rölöve.....	161
Şekil 4.9 Çeşme Detaylar – Rölöve.....	162
Şekil 4.10 A / A Kesiti – Rölöve.....	168
Şekil 4.11 B / B Kesiti – Rölöve	169
Şekil 4.12 C / C Kesiti – Rölöve	170
Şekil 4.13 D / D Kesiti – Rölöve.....	171
Şekil 4.14 Batı Cephesi – Rölöve.....	179
Şekil 4.15 Kuzey Cephesi – Rölöve	180
Şekil 4.16 Erkekler bölümü özgün giriş kapısı planı – Rölöve	181
Şekil 4.17 Erkekler bölümü özgün giriş kapısı görünüşü – Rölöve.....	182
Şekil 4.18 Çatı Planı – Restitüsyon	185
Şekil 4.19 Zemin Kat Planı – Restitüsyon.....	186
Şekil 4.20 A / A Kesiti – Restitüsyon.....	187
Şekil 4.21 B / B Kesiti – Restitüsyon.....	188
Şekil 4.22 C / C Kesiti ve Ara Kat Planı – Restitüsyon	189
Şekil 4.23 D / D Kesiti – Restitüsyon.....	190
Şekil 4.24 Kuzey Cephesi – Restitüsyon.....	191
Şekil 4.25 Zemin Kat Planı – Rölöve – Bozulmalar	197
Şekil 4.26 A / A Kesiti – Rölöve – Bozulmalar	198
Şekil 4.27 B / B Kesiti – Rölöve – Bozulmalar	199
Şekil 4.28 Kuzey Cephesi – Rölöve – Bozulmalar	200
Şekil 4.29 Batı Cephesi – Rölöve – Bozulmalar	201
Şekil 4.30 Zemin Kat Planı – Rölöve – Müdahale Analizi	206
Şekil 4.31 A / A Kesiti – Rölöve – Müdahale Analizi	207
Şekil 4.32 B / B Kesiti – Rölöve – Müdahale Analizi.....	208
Şekil 4.33 Kuzey Cephesi – Rölöve – Müdahale Analizi	209
Şekil 4.34 Batı Cephesi – Rölöve – Müdahale Analizi	210
Şekil 4.35 Çatı Planı – Restorasyon	214

Şekil 4.36 Zemin Kat Planı – Restorasyon.....	215
Şekil 4.37 A / A Kesiti – Restorasyon.....	216
Şekil 4.38 Kuzey Cephesi – Restorasyon.....	217

ÇİZELGE LİSTESİ

Çizelge 2.1 - 7 A Tipi sıcaklıklar	64 - 70
Çizelge 2.8 - 9 B Tipi sıcaklıklar	71 - 72
Çizelge 2.10 – 11 C tipi sıcaklıklar	73 - 74
Çizelge 2.12 D tipi sıcaklıklar	75
Çizelge 2.13 - 15 E tipi sıcaklıklar	76 - 78
Çizelge 2.16 Karma sıcaklıklar	79
Çizelge 2.17 - 21 Mekan geçişleri ve külhan yerleşimleri	80 – 84
Çizelge 2.22 Sıcaklık tipleri sayısı	85
Çizelge 2.23 A Tipi sıcaklıklarda, halvet hücresi sayısı	85
Çizelge 2.24 A Tipi sıcaklıklarda, sofa sayısı	86
Çizelge 2.25 B Tipi sıcaklıklarda halvet hücresi sayısı	86
Çizelge 2.26 B Tipi sıcaklıklarda sofa sayısı	87
Çizelge 3.1 Fonksiyon analizi sonuçları	103
Çizelge 3.2 Kat adetleri analizi sonuçları	103
Çizelge 3.3 Yapım sistemleri analizi sonuçları	104
Çizelge 3.4 Fiziksel durum analizi sonuçları	104
Çizelge 3.5 Korunmuşluk durumu analizi sonuçları	105
Çizelge 4.1 Mekanlardaki bozulma analizleri	196
Çizelge 4.2 Müdahale Önerileri	204
Çizelge 4.3 Müdahale Önerileri (devam)	205

RESİM LİSTESİ

Resim 2.1	Genova'da bir Yunan hamamı örneği (Yegül, 1992 : 28)	5
Resim 2.2	Libya Tripolitania - Apollo Tapınağı'ndaki hamam yapısı (Yegül, 1992 : 25)	6
Resim 2.3	Herculanéum – Forum Hamamı kadınların soyunmalık kısmı (Yegül, 1992 : 36)	7
Resim 2.4	Roma hamamı plan şeması, Roma ev hamamı kesiti (Aru, 1941 : 17, 14)	8
Resim 2.5	Sudatorium – Lavkonikum : Terleme hücresi örneği (Saltuk, 1993 : 288)	9
Resim 2.6	Pompei - Merkez Hamamı'nın ısıtma sistemi (Hypocaust) şeması (Yegül, 1992 : 359)	10
Resim 2.7	Pompei - Stabian Hamamı : Erkekler Bölümü Tepiderium mekanının döşemelerinden bir görünüm [6]	10
Resim 2.8	Side - Agora Hamamı planı (Farrington, 1995 : çizim 57)	11
Resim 2.9	Lucians Hamamı planı (Yegül, 1992 : 84)	11
Resim 2.10	Roma - Diocletian Hamamı planı (Farrington, 1995 : çizim 54)	12
Resim 2.11	Pompei - Stabian Hamamı'nın planı (Aru, 1941 : 18)	12
Resim 2.12	Roma - Caracalla Hamamı planı (Roth, 2000 : 323)	13
Resim 2.13	Roma - Caracalla Hamamı'nın süslemelerini gösteren iç perspektif (Roth, 2000 : 295)	14
Resim 2.14	Kalenderhane Camisi'nin yanındaki hamamın temel kalıntısı (Yegül, 1992 : 325)	16
Resim 2.15	Topkapı Sarayı çevresinde ortaya çıkarılan hamam kalıntısı (Yegül, 1992 : 325)	17
Resim 2.16	Ankara – Çankırıkapısı Hamamı (Yegül, 1992 : 365)	18
Resim 2.17	Efes'teki Bizans Hamamı (Eyice, 1997 : 405)	18
Resim 2.18	Anı'de ortaya çıkarılan birinci hamamın planı (Balkan, 1968 : 43)	21
Resim 2.19	Birinci hamamın kesiti (Balkan, 1968 : 44)	21
Resim 2.20	Kayseri – Hunad Hatun Hamamı planı (Yurdakul, 1970 : 141 – 151, şekil.1)	22
Resim 2.21	Kayseri – Hunad Hatun Hamamı kesiti (Yurdakul, 1970 : 141 – 151, şekil.2)	23
Resim 2.22	Süslemelerden örnekler (Yurdakul, 1970 : 141 – 151, şekil.3)	23
Resim 2.23	Konya, Beyşehir – Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı (Önge, 1968 : 139 – 144)	24
Resim 2.24	Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı'nın kesiti (Önge, 1968 : 139 – 144)	24
Resim 2.25	Hamamın duvarlarındaki süslemelerden örnekler (Önge, 1968 : 139 – 144)	25
Resim 2.26	Erkekler hamamında yıkanma (Haskan, 1995)	26
Resim 2.27	Kadınlar hamamında eğlence (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.5)	28
Resim 2.28	Topkapı Sarayı haremde Padişah için ayrılmış yıkanma bölümü (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.9)	28
Resim 2.29	Padişah saraydaki hamamda yıkanırken (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.1)	29
Resim 2.30	Soyunma sekileri (Aru, 1941 : 34)	31
Resim 2.31	Sirkeci – Abbasağa (Küçükağa) Hamamı'nın camekanı (Haskan, 1995 : 223)	31
Resim 2.32	Havlu kurutma ocağı (Aru, 1941 : 34)	32
Resim 2.33	Filgözü örnekleri (Aru, 1941 : 38)	32
Resim 2.34	Ilıklıktan sıcaklığa geçiş kapısı (Aru, 1941 : 40)	33
Resim 2.35	Külhan tesisatı (Aru, 1941 : 37)	34
Resim 2.36	Döşeme sistemi (Aru, 1941 : 15)	34

Resim 2.37 Bursa – Orhan Gazi Hamamı planı (Ayverdi, 1966 : 114)	35
Resim 2.38 Bursa – Orhan Gazi Hamamı kesiti (Ayverdi, 1966 : 115).....	35
Resim 2.39 İznik – Büyük Hamam’ın planı (Eyice, 1960 : 119).....	36
Resim 2.40 Tahtakale Hamamı planı (Haskan, 1995 : 279).....	37
Resim 2.41 Çukur Hamam’ın planı (Haskan, 1995 : 125)	38
Resim 2.42 Ayasofya – Haseki Hürrem Sultan Hamamı planı (Haskan, 1995 : 174)	38
Resim 2.43 Cerrahpaşa Hamamı (1593) planı (Haskan, 1995 : 90)	39
Resim 2.44 Çemberlitaş Hamamı planı (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.15)	40
Resim 2.45 Bayezid Hamamı sıcaklık planları (Haskan, 1995 : 59)	41
Resim 2.46 Hocapaşa Hamamı erkekler kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 185)	42
Resim 2.47 Murad Paşa Hamamı sıcaklık planları (Haskan, 1995 : 246).....	42
Resim 2.48 Gedikpaşa Hamamı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 151).....	43
Resim 2.49 Çukur Hamam kadınlar kısmı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 125).....	43
Resim 2.50 Samatya – Ağa Hamamı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 17).....	44
Resim 2.51 Cerrahpaşa Hamamı sıcaklık planları (Haskan, 1995 : 90).....	44
Resim 2.52 Tahtakale Hamamı erkekler kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 279).....	45
Resim 2.53 Çukur Hamam erkekler kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 125).....	46
Resim 2.54 Kılıç Ali Paşa Hamamı planı (Haskan, 1995 : 210)	46
Resim 2.55 Üsküdar – Yeşil Direkli Hamam’ın planı (Haskan, 1995 : 78).....	47
Resim 2.56 Tahtakale Hamamı kadınlar kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 279).....	48
Resim 2.57 Haseki Hürrem Sultan Hamamı’nın planı (Haskan, 1995 : 176)	49
Resim 2.58 Eyüp – Türbe Hamamı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 140)	50
Resim 2.59 Çukurçeşme Hamamı kadınlar kısmı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 122).....	50
Resim 2.60 İbrahim Paşa Hamamı planı (Haskan, 1995 : 189).....	51
Resim 2.61 Azapkapı – Yeşil Direkli Hamam’ın sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 297)	51
Resim 2.62 Cağaloğlu Hamamı planı (Haskan, 1995 : 85)	53
Resim 2.63 Mudurnu – Yıldırım Bayezid Hamamı kitabesi (Ayverdi, 1966 : 351).....	54
Resim 2.64 Ayasofya – Haseki Hürrem Sultan Hamamı’nın giriş revağı (Haskan, 1995 : 173)	55
Resim 2.65 Tahtakale Hamamı’nın cümle kapısı (Haskan, 1995 : 277).....	55
Resim 2.66 Çemberlitaş Hamamı’nın kitabesi (Haskan, 1995 : 98).....	56
Resim 2.67 Osmanlı mimarisinde baklavah ve mukarnaslı sütun başlıkları (Hasol, 1995 : 72)	56
Resim 2.68 Osmanlı mimarisinin korniş örnekleri (Hasol, 1995 : 408).....	57
Resim 2.69 Çemberlitaş Hamamı’nın halvet hücrelerinin önlerindeki kapılı mermer şebekeler (Haskan, 1995 : 99)	58
Resim 2.70 Çinili Hamam - Halvet girişlerindeki çini süslemeler (Haskan, 1995 : 109).....	58
Resim 2.71 Çinili Hamam’da İran Şahı tarafından hediye edilmiş, fiskiyeli havuz (Haskan, 1995 : 107).....	59
Resim 2.72 Çemberlitaş Hamamı’nın göbek taşıdaki mermer bezeme ((Ünver, 1973 : 87 – 94, res. 17)	59
Resim 2.73 Mudurnu Yıldırım Hamamı – İlikhğa geçiş kapısı (Ayverdi, 1966 : 352).....	60
Resim 2.74 Kubbe geçişlerindeki taş işçilikleri bakımından önemli bir örnek olan Mahmudpaşa Hamamı (Haskan, 1995 : 237).....	61
Resim 2.75 Mahmudpaşa Hamamı’ndan kubbe işçiliği örneği (Aru, 1949 : 63).....	61
Resim 3.1 Kadirga - Plan (Artan, 1994b : 366)	89
Resim 3.2 Kadirga Sokollu Külliyesi planı (Kuban, 1997 : 108).....	90
Resim 3.3 Kadirga Sokollu Mehmed Paşa Camisi avlu cephesi	91
Resim 3.4 Kadirga Sokollu Külliyesi.....	91
Resim 3.5 Esmâ Sultan dört yüzlü meydan çeşmesi ve namazgahı.....	92

Resim 3.6 Behram Çavuş Camisi.....	93
Resim 3.7 Bostancıbaşı Ali Ağa Camisi.....	93
Resim 3.8 Bostancıbaşı Ali Ağa Camisi'nin karşısında bulunan sıbyan mektebi.....	94
Resim 3.9 Meydanın güneyinde yer alan, tek yüzlü çeşme.....	94
Resim 3.10 Kısmen onarım geçirmiş ahşap evlerden örnekler.....	95
Resim 3.11 Meydana inen merdivenli sokak ve kagir yapı örnekleri.....	95
Resim 3.12 Mevcut yapılaşma arasında kalmış, tarihi yapılardan örnekler.....	96
Resim 3.13 Hippodrom'un Marmara Denizi tarafındaki kavisli ucu (Eyice, 1994b : 252).....	96
Resim 3.14 Küçük Ayasofya Külliyesi (Müller - Wiener, 1977 : 180).....	106
Resim 3.15 Küçük Ayasofya Camisi'nin planı (Müller - Wiener, 1977 : 180).....	108
Resim 3.16 Güney cephesinde duvar örgüsü detayı.....	110
Resim 3.17 Sonradan eklenen son cemaat yeri.....	111
Resim 3.18 Küçük Ayasofya Camisi'nin 1955 tarihinde yapılmış olan minaresi.....	112
Resim 3.19 Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın Türbesi.....	114
Resim 4.1 Küçük Ayasofya Camisi ve Çardaklı Hamam (Müller - Wiener, 1977 : 180).....	116
Resim 4.2 Çardaklı Hamam - Çatı görünüşü.....	117
Resim 4.3 Ön cephe.....	117
Resim 4.4 Heinrich Glück tarafından yapılmış olan rölöve - Plan ve kesit (Glück, 1921 : 103).....	118
Resim 4.5 Çardaklı Hamam - Plan (Yüksel, 1983 : 267).....	119
Resim 4.6 Çardaklı Hamam - Genel görünüm (Haskan, 1995 : 225).....	120
Resim 4.7 Erkekler bölümünün, kapatılmış giriş kapısı.....	125
Resim 4.8 Kaleci Sokak' a bakan giriş cephesi.....	126
Resim 4.9 Hamamın batı cephesinde yer alan ekler.....	127
Resim 4.10 Eski giriş kapısı.....	127
Resim 4.11 Erkekler bölümünün giriş kapısı üstünde bulunan Bizans levhası.....	128
Resim 4.12 24 Mayıs 1944 tarihinde Ayasofya Müzesi'ne verilen ikinci levha (no : 305).....	128
Resim 4.13 Giriş kapısının içerden görünümü.....	129
Resim 4.14 Esas giriş kapısının içerden kısmen görünüşü.....	130
Resim 4.15 İki soyunmalık mekanın ortak duvarı, kapatılmış pencereler ve kadınlar hamamı soyunmalığına çıkış.....	130
Resim 4.16 Mekanın içinde bulunan, atölye olarak kullanıldığı zamandan kaldığı tahmin edilen sundurma.....	131
Resim 4.17 Soyunmalık pencerelerinin kuzey cephesinde görünüşü.....	131
Resim 4.18 Pencerelerin içerden görünüşü.....	133
Resim 4.19 Doğu cephesinden soyunmalık kubbesinin görünüşü.....	133
Resim 4.20 İki soyunmalık mekan arasında sonradan açılmış olan kapı.....	134
Resim 4.21 Mekanın doğu ve güney duvarları.....	135
Resim 4.22 Batı duvarı üstündeki tepe pencereleri.....	135
Resim 4.23 Yıkılmış olan örtütün saçak izi.....	136
Resim 4.24 İlişkîye açılan kapı.....	136
Resim 4.25 Kadınlar hamamı soyunmalık mekanın arka cephesi.....	137
Resim 4.26 İlişkîlik mekanından soyunmalığı açılan kapı.....	138
Resim 4.27 Traşlık olduğu tahmin edilen sol taraf.....	139
Resim 4.28 İlişkîlik kubbelerinin çatıdan görünüşü.....	139
Resim 4.29 Sıcaklığa geçiş.....	140

Resim 4.30 Kadınlar hamamının ilk ılıklik mekanının, kubbedeki aydınlık fenerinden görünüşü - Z 08'de ikinci ılıklik mekanına açılan kapı.....	141
Resim 4.31 Ilıklık mekanının kubbeden görünüşü - Z 08'de Z 07'ye açılan kapı.....	142
Resim 4.32 Ilıklık mekanının kubbeden görünüşü - Z 11'in batı duvarı.....	142
Resim 4.33 Eskiden çardak mekanının bulunduğu, ılıklik ve sıcaklık mekanı arasındaki duvar.....	143
Resim 4.34 Girişin karşısındaki eyvan ve örtü sistemi	144
Resim 4.35 Ana kubbe.....	144
Resim 4.36 Mekanın dışardan görünüşü	145
Resim 4.37 Çardak mekanının üst örtüsü olan çapraz tonozun dışardan görünüşü.....	145
Resim 4.38 Yedigen sıcaklık mekanının doğu yönünde, kubbedeki aydınlık fenerinden görünüşü	146
Resim 4.39 Yedigen sıcaklık mekanının batı bölümünün görünüşü.....	147
Resim 4.40 Sıcaklık mekanının dışardan görünen bölümü	147
Resim 4.41 Soldaki halvet hücresi	148
Resim 4.42 Giriş kapısı ve süsleme.....	149
Resim 4.43 Sağ taraftaki halvet hücresinin girişi.....	149
Resim 4.44 Çardağa çıkan merdivenin girişi.....	150
Resim 4.45 Merdivenin çıkış bölümü	151
Resim 4.46 Çardağın bulunduğu mekanın üst örtüsü.....	151
Resim 4.47 Sıcaklığa açılan balkon (Glück, 1921 : 105)	152
Resim 4.48 Aydın Yüksel tarafından yapılmış plan çalışması - Külhan bölümü (Yüksel, 1983 : 267)	153
Resim 4.49 Kadınlar hamamının sıcaklık bölümünden dışarı açılan kapı	153
Resim 4.50 Yapının sıcaklık bölümlerinin bitiminde bulunan kalıntı	154
Resim 4.51 Kalıntının devamı	154
Resim 4.52 Hamamın esas girişinin bulunduğu batı cephesinin görünen kısmı	156
Resim 4.53 Erkekler hamamının sıcaklık mekanına bitişik bina.....	157
Resim 4.54 Kadınlar hamamının soyunmalık mekanının görünen kısmı	157
Resim 4.55 Çeşme	158
Resim 4.56 Çardaklı Hamam'ın kubbeleri.....	164
Resim 4.57 Erkekler hamamının sıcaklık mekanındaki mukarnaslar ve kemerler	164
Resim 4.58 Erkekler hamamının sıcaklık mekanında kemer birleşim detayı.....	165
Resim 4.59 Halvet hücresinde kubbe ve mukarnaslar.....	165
Resim 4.60 Ilıklık mekanındaki mukarnaslar	166
Resim 4.61 Çardağın üstündeki çapraz tonoz.....	166
Resim 4.62 Erkekler hamamının soyunmalık mekanındaki Türk üçgenleri	167
Resim 4.63 Erkekler hamamının sıcaklık mekanında görülen kirpi saçak ve almaşık duvar örgüsü.....	172
Resim 4.64 Kadınlar hamamının sıcaklık mekanında görülen tuğla örgüsü	173
Resim 4.65 Erkekler hamamında görülen moloz taş örgüsü	173
Resim 4.66 Batı cephesinin görünen kısmı	175
Resim 4.67 Kapatılmış olan alt pencere	176
Resim 4.68 Kuzey cephesi.....	177
Resim 4.69 Kuzey cephesinin köşeden görünüşü	178
Resim 4.70 Yapının kuzey cephesinin ılıklik bölümü ve devamının görünüşü	178

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı, Osmanlı mimarisinde ve toplum yaşantısında, önemli bir yer tutmuş olan hamamları incelerken, 16.yy'ın farklı örneklerinden biri olan ve günümüzde yok olmaya yüz tutmuş Çardaklı Hamam'ın, bu mimari ve tarihsel gelişim içindeki yerini belirleyebilmektir.

Öncelikle bu tezin oluşumunda, beni her zaman destekleyen, anlayışını, bilgisini ve yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Reha GÜNAY'a;

Mimarlık ve Restorasyon öğrenimim süresince, bilgilerinden yararlandığım çok değerli hocalarım;

Saha çalışmalarında ve tezimin oluşumunda, maddi ve manevi yardım eden, her zaman yanımda olan tüm dostlarıma;

Hayatımın her aşamasında, her türlü destek, anlayış ve sevgilerinden dolayı babam Sezgi Orhan ve annem Sema Orhan'a, sonsuz teşekkür borçluyum.

ÖZET

Hamam yapıları, antik devirden beri, toplum hayatında ve mimarlık tarihinde önemli yer tutmuştur. Bu çalışmada, hamam mimarisinin tarihsel gelişimi, başta Roma olmak üzere, Bizans ve Osmanlı döneminde, ana hatlarıyla incelenmiştir.

16.yy' a ait bir yapı olan Çardaklı Hamam, Osmanlı hamam mimarisinin özgün örneklerinden biridir. Yapının, Osmanlı hamamları arasındaki tipolojik yerinin belirlenebilmesi amacıyla, araştırma çalışmaları özellikle 16.yy' a kadar görülmüş sıcaklık tipleri etrafında yoğunlaşmıştır.

Çardaklı Hamam'ın içinde bulunduğu Kadırga semti, İstanbul kent yerleşimindeki önemi ve mevcut tarihi eserleri göz önünde tutularak, analizler ve tarihçe araştırmaları ile incelenmiştir. Bu bölümde, semtin en önemli tarihi yapılarından olan ve Çardaklı Hamam ile aynı vakfa ait olması nedeniyle öne çıkan Küçük Ayasofya Külliyesi, ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Bu çalışmalar doğrultusunda, Osmanlı hamamları arasında farklı bir yere sahip olan Çardaklı Hamam'ın tarihsel gelişimi, mimari ve yapısal özellikleri, kent dokusundaki konumu, tahrip olma nedenleri ve günümüzdeki durumu incelenmiş, ileriye dönük koruma önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamam mimarisi, Çardaklı Hamam, Osmanlı hamamları, çifte hamamlar, hamam kültürü.

ABSTRACT

From the archaic period, public baths has an important place in social life and history of the architecture. In this study, the development of Public Baths' architecture analyzed through the main lines in the historical periods of Rome, Byzantine and Ottoman.

Çardaklı Bath, which belongs to the 16th century, is one of the original model of Ottomans Public Baths. To determine the typological place of this building, the research studies were intensify around the public baths, which has seen till the 16th century.

Kadırga region, which is the location of the Çardaklı Bath, has researched with the analysis and historical studies, within sight with the importance in urban planning of Istanbul and existing historical monuments.

In this chapter, Küçük Ayasofya has considered in an exceptional headline, which is one of the most important historical building of this region and belongs to the same foundation with the Çardaklı Bath.

With the direction of these researches, Çardaklı Bath that has a special position in Ottoman Baths, has been studied with the historical developments, architectural and structural characteristics, location in urban planning, the demolition reasons and today's situation; and has been trying to present the future protection skills in the conclusion part.

Keywords: Architecture of the public baths, Çardaklı Hamam, Ottoman baths, doubled baths, culture of the public baths.

1. GİRİŞ

1.1 Amaç

Hamam yapıları, toplum hayatında ve mimarlık tarihinde, geçmişten günümüze önemli bir yere sahip olmuştur. Bu çalışmanın amacı, hamam mimarisinin gelişim süreci içinde, Osmanlı hamamlarının özgün örneklerinden olan Çardaklı Hamam'ın bulunduğu yeri belirleyebilmek, günümüzde kötü durumda olduğundan kullanılamayan bu yapı için, bir koruma önerisi sunmaktır.

Çardaklı Hamam, Osmanlı mimari eserleri arasında farklı mimari üslubuyla ve mekan biçimlenişiyle dikkat çekmektedir. Prof. Dr. Semavi Eyice, Çardaklı Hamam'ın, haçvari planlı bir Bizans kalıntısının üzerine yapıldığını söylemektedir. Sn. Eyice'nin bu görüşünü, irdeleyebilmek için, 16.yy'a kadar yapılmış Osmanlı hamamları incelenmiştir. İncelenmiş olan bu Osmanlı hamamları ile Çardaklı Hamam, mimari özellikleri ve tarihsel gelişim süreci bakımından karşılaştırılmış; Prof. Dr. Semavi Eyice'nin ileri sürdüğü varsayımlar etüd edilmiştir.

1.2 Kapsam

Bu çalışmada, hamam kültürünün ve mimari özelliklerinin tarihsel gelişim süreci, sırasıyla Yunan, Roma, Bizans ve Türk hamamları başlıkları altında, örneklerle beraber incelenmiştir.

Hamam yapıları Roma döneminde yaygınlaşmıştır. Roma hamamlarının plan modeli, Bizans ve Türk hamamlarında da etkili olmuştur. Bu plan modelinin devirlere ait mimari özelliklerini ve gelişimini belirlemek için, kaynaklardan alınmış plan örnekleri ve dökümanlar tezin içeriğinde yer almaktadır.

Çardaklı Hamam, 16.yy'ın ilk yarısında inşa edildiği bilinen bir Osmanlı hamamıdır. Tarihçe incelemelerinin ardından, Osmanlı hamamlarının, 16.yy dahil olmak üzere, bu döneme kadar yapılmış örnekleri etüd edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında elde edilen bilgiler doğrultusunda, eş zamanlı Osmanlı hamamları ile Çardaklı Hamam'ın mimari özellikleri açısından karşılaştırılmıştır. Buradan çıkan sonuçlar, Çardaklı Hamam hakkında ileri sürülmüş olan görüşlerin doğruluğu ve yapının tarihsel gelişiminin belirlenmesinde değerlendirilmiştir.

Ayrıca bu çalışmanın kapsamında, yapının da içinde bulunduğu Kadırga semtinin mimari ve tarihsel özellikleri, yapının çevre analizleri, eskiden bağlı bulunduğu Küçük Ayasofya Külliyesi ile ilgili incelemeler de bulunmaktadır.

1.3 Yöntem

Çalışmanın ilk aşamasında, hamam kültürünün ve mimari gelişiminin anlaşılması açısından, tarihsel gelişim araştırması yapılmıştır. Tarihçe incelemesi, Osmanlı hamam mimarisinin genel özellikleri ve Çardaklı Hamam ile eş zamanlı yapılar etrafında sonuçlanmıştır.

Çardaklı Hamam'a yönelik çalışmada, tarihsel gelişim sürecinin etüd edilmesi amacıyla, yapıya ilişkin dökümanlar toplanmıştır. Elde edilen bilgilerin irdelenmesi amacıyla, yapıya ilişkin analitik rölöve ve tespit çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar, Prof. Dr. Semavi Eyice tarafından ileri sürülmüş fikirlerle karşılaştırılmıştır.

Yapının mimari özelliklerini belirledikten sonra, Osmanlı hamam mimarisinde yer alan tipolojilere uygunluk derecesini belirleyebilmek amacıyla karşılaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmadan çıkan sonuçlar ve analitik rölöve çalışmasından elde edilen verilerden yardımıyla, Çardaklı Hamam'a yönelik restitüsyon denemesi yapılmıştır.

Yapılmış olan etüd ve proje çalışmalarından elde edilen sonuçlar, ilgili bölümlerde şekiller ve çizelgeler yardımıyla verilmiştir. Yapının mimari karakterine ilişkin varılan kararlar, restorasyon projesi ve koruma önerileri ise sonuç bölümünde bulunmaktadır.

2. HAMAM MİMARİSİ

2.1 Genel Tanım

Hamamlar, halkın yıkanma gereksinimlerini karşılayan ve aynı zamanda sosyal etkinlik binalarıdır. Bunlar, özel düzenlerle ısıtılan, sıcak – soğuk akar suyu olan, kapalı, kagir yapılardır. Hamam kelimesi Arapçada ısıtmak, sıcak olmak anlamına gelen “Hamm” kelimesinden türemiştir. Kelime anlamı olarak “ısıtılan yer” demektir; “yıkanma yeri” anlamında da kullanılmaktadır (Eyice, 1997 : 402).

Hamam, insanların temizlenmesi amacıyla yapılmıştır. Ancak, yeraltından çıkan, çeşitli mineraller içeren ve şifa verici özelliği bulunan suların kullanıldığı kaplıcalara da hamam denildiği bilinmektedir. Kaplıcalar ve hamamları birbirinden ayıran en önemli özellik, kaplıcaların yıkanma mekanlarında büyük havuzların bulunmasıdır (Eyice, 1997 : 402).

İlk hamam yapılarının tarihleri, antik döneme kadar ulaşmaktadır. Özellikle, din faktörünün toplum yaşantısına girmesiyle birlikte “ Tanrı'nın huzuruna temiz çıkma” olgusu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak, ibadet mekanlarının yakınlarında hamamlar inşa edilmeye başlanmıştır (Aru, 1941 : 9).

2.2 Tarihsel Gelişim

Antik Yunan döneminde, birer sağlık kurumu özelliğine sahip olan hamamlar, Roma İmparatorluğu döneminde de, Roma hamamlarına model teşkil ederek bu fonksiyonlarını sürdürmüşlerdir. Roma döneminden Ortaçağ başlarına kadar gelişen ve kurumlaşan bu yapı modeli, mekan organizasyonu bakımından birbirini bütünleyen değişik ünitelerin belirgin bir tipoloji oluşturdukları, “Soğukluk – Ilıklık – Sıcaklık” adı verilen üç temel öğeden oluşmaktadır. Bu üç temel öğe, Bizans ve Türk hamamlarında da mimari kompleksin çerçevesini oluşturmuştur. Ortaçağ süresince devam eden Bizans döneminde, bünyesinde Roma modelini taşıyan hamam yapıları, Doğu kültürüyle beslenerek Anadolu ve Balkanlar'da da yaygınlaşmıştır (Işın, 1995 : 259 – 260).

Hamamlar, Roma İmparatorluğu zamanında sayıca artış göstermiş ve yıkanma fonksiyonuna ek olarak, eğlence mekanı özelliği kazanmıştır (Eyice, 1997 : 402). İmparatorluğun, hamamları, birer sağlık, spor ve eğlence merkezi olarak tasarlamaları, bu mekanların Asya ve Kuzey Afrika lejyonlarının buldukları bölgelerde hızla yaygınlaşmasını sağlamıştır (Işın, 1995 : 260).

İslam dininin kabulüyle birlikte hamamlar müslümanlar için camiler kadar önemli yapılar olmuştur. Özellikle Türklerin mimari yerleşimlerinde hamamlar önemli bir yer almıştır. Osmanlılar hamamları, dini, kültürel, sosyal yapılarla birlikte düzenlemiş ve vakfa bağışlamışlardır. Hamamlar bu özellikleri ile Türk sosyal yaşamında, tarihi ve sanatsal değerleri ile kültür varlıkları içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı döneminde hamamlar çok karlı kuruluşlar oldukları için sayıları şehrin her yerinde büyük bir hızla artmıştır. Evliya Çelebi, İstanbul'da 151 hamam yapısı bulunduğunu, kendisi Mısır – Sudan seyahatini yaparken, 17 hamamın da inşaat halinde olduğunu belirtmiştir.

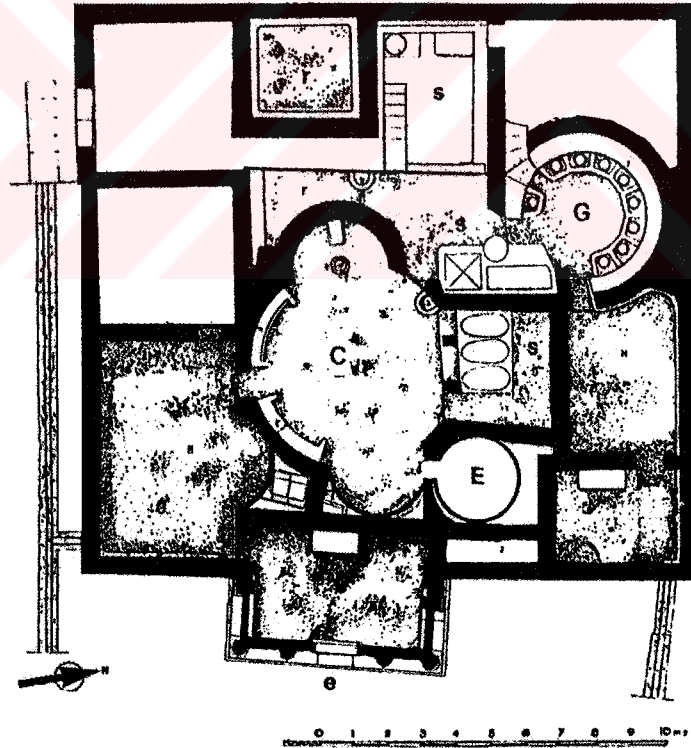
Günümüzde hamamlara eskisi kadar rağbet edilmemesi ve masraflarının yükselmesi kapatılmalarına neden olmuştur. Daha sonra bu yapılar tahrip edilmiş ve arsalarına yeni inşaatlar yapılarak ortadan kaldırılmıştır. Kurtarılmak istenen bazı önemli yapılar çarşı haline getirilmiştir. Üsküdar'daki Büyük Hamam (Yeşil Direkli Hamam) bu uygulamanın olumlu örneklerindedir, plan şemasında ve mimari özelliklerinde çok fazla tahribat yapılmadan kurtarılmıştır. Tahtakale'de Fatih döneminin eseri Tahtakale Hamamı da böyle bir uygulamaya maruz kalmıştır. Ancak olumsuz uygulamalar sonucu, mimari değerlerinden kayıplar vererek ayakta kalmış bir örnektir.

Bazı hamamlar, zamanla bağlı buldukları kurum ya da mülkün ortadan kalkmasıyla beraber, ticari yapılar haline dönüşmüştür ve özgün fonksiyonunu devam ettirmiştir. Bazı önemli hamamlar ise bakımsızlık ve kötü kullanımın sonucunda harabeye dönüşmüştür ve günden güne yok olmaktadır (Eyice, 1994i : 538).

2.2.1 Yunan Hamamları

Yunan devri mimarisine ait fazla sayıda umumi hamam kalıntısı bulunmamaktadır. Bunun dışında, gymnasiumlarda¹ sporcuların kullanması için sıcak su ve ısıtma sistemi olmayan yıkanma mekanları olduğu bilinmektedir. Yunan hamamlarının plan şemaları ve mekan organizasyonlarına ilişkin net bilgiler bulunmamakla beraber, basit ancak fonksiyonel plan şemalarına sahip oldukları bilinmektedir (Yegül, 1992 : 24).

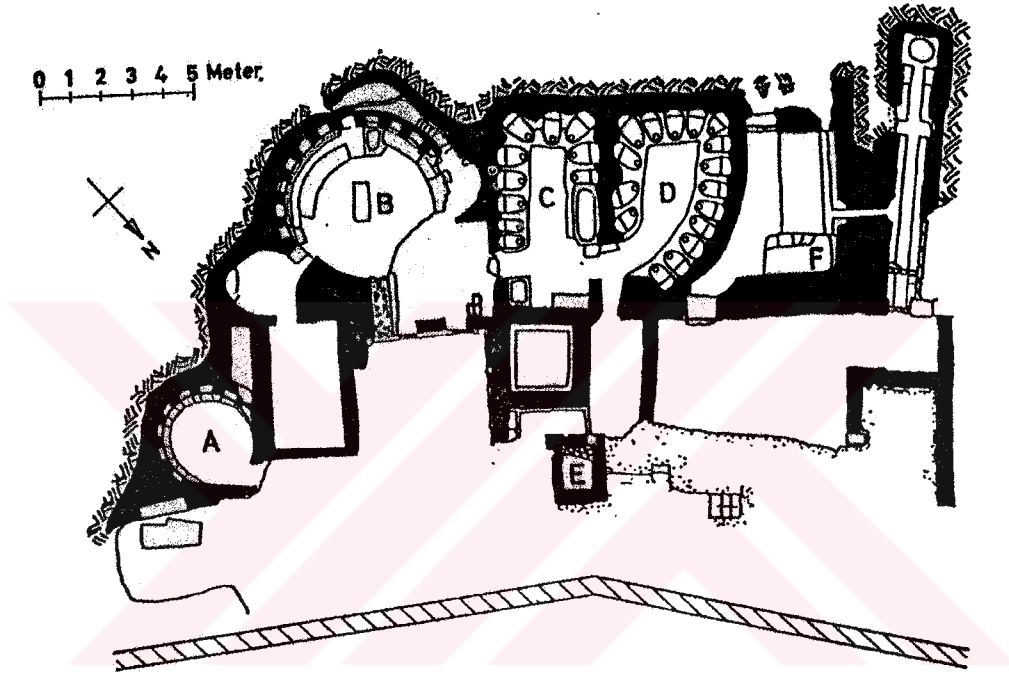
Bu devrin ünlü düşünürlerinden olan Platon, yıkanmanın bir lüks olduğunu söylemektedir. Buradan yola çıkarak, Yunan kültüründe yıkanma olgusunun yerleşmemiş olduğunu ve bu sebeple yıkanma mekanlarının sayısının az olduğunu söylemek mümkündür. Buna karşılık, doğu kültürünün etkisinde kalan Sicilya bölgesinde, hamam yapılarının yaygınlaştığı bilinmektedir. Ayrıca, dönemin ünlü tarih yazarlarından Herodotos, bu devirde İskitlere ait terleme hamamlarının varlığından bahsetmektedir. Ancak bu yapıların mimari niteliğine dair bir bilgi bulunmamaktadır (Eyice, 1997 : 40^{^^}).

Resim 2.1 Genova'da bir Yunan hamamı örneği (Yegül, 1992 : 28).

¹ Gymnasium : Antik Yunan ve Roma'da gençlerin düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri, öğrenim gördükleri, spor etkinliklerinde buldukları yapı gruplarıdır. Bu yapılar, genellikle hamamlarla birlikte bir yapı tipi oluştururlardı ve şehrin merkezinde konumlanırlardı (Saltuk, 1993 : 71 – 72).

Yukarıda planı görülen hamamın 5.yy'ın ikinci yarısında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu yapının ana plan şeması, iki adet dairesel planlı, geniş yıkanma mekanını çevreleyen kullanım alanlarıyla oluşmuştur. Ana mekanları çevreleyen kısımların giriş, bekleme, soyunma, servis mekanları ve tuvaletler olduğu tahmin edilmektedir. E ile gösterilmiş mekanın buhar banyosu amaçlı olduğu düşünülmektedir.

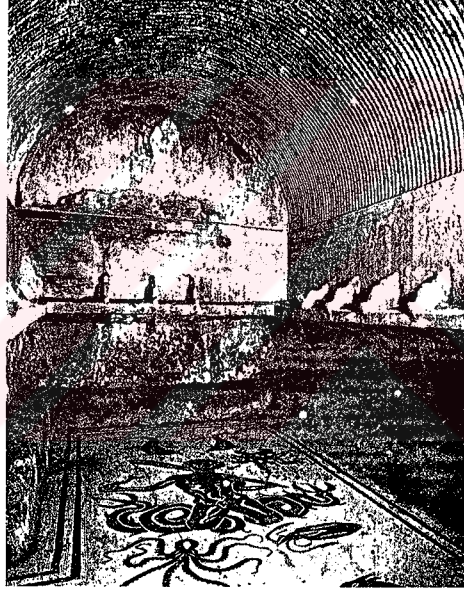
Resim 2.2 Libya Tripolitania - Apollo Tapınağı'ndaki hamam yapısı (Yegül, 1992 : 26).

Apollo Tapınağı'ndaki hamam yapısının erken Hellenistik döneme tarihlendiği bilinmektedir (bkz. Resim 2.2). Kayalardan oyularak yapılmış olan bu yapının, A ve B ile gösterilmiş olan mekanları dairesel biçimli, duvar içlerinde nişlerle şekillenmiş odalar olarak görülmektedir. C ve D ile gösterilmiş mekanlar, birbirine bağlı olarak kullanılan yıkanma mekanları olarak bilinmektedir. E ile gösterilmiş bölüm, duvarlardaki oyuklardan suyu toplayan bir kuyu olarak tahmin edilmektedir. Yapının içinde sürekli bir ısıtma sisteminin varlığına rastlanmamıştır (Yegül, 1992 : 25).

2.2.2 Roma Hamamları

Roma hamamları, alttan ısıtılmalı mimarileri, iç süslemeleri ve büyük ölçüleri ile sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu yapılar, yıkanma fonksiyonunun dışında sağlık kulübü, kütüphane ve okul özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır. Roma hamamları, imparatorluk parasıyla yapılırdı. Devlet, kamu yapılarını, işsiz halkın yasadışı olaylara karışmasını önlemek amacıyla, ücretsiz çalıştırırdı (Roth, 1993 : 295).

Roma hamamları çeşitli bölümlerden oluşmaktadır. Yapının önünde, genellikle sütunlu revaklarla çevrili bir avlu bulunmaktadır. Bu avluda spor oyunları düzenlenirdi. Avludaki ana girişten “apoditerium” adı verilen soyunmalık mekanına girilmektedir. Soyunmalık kısmının duvarlarında sedirler yer alırdı.

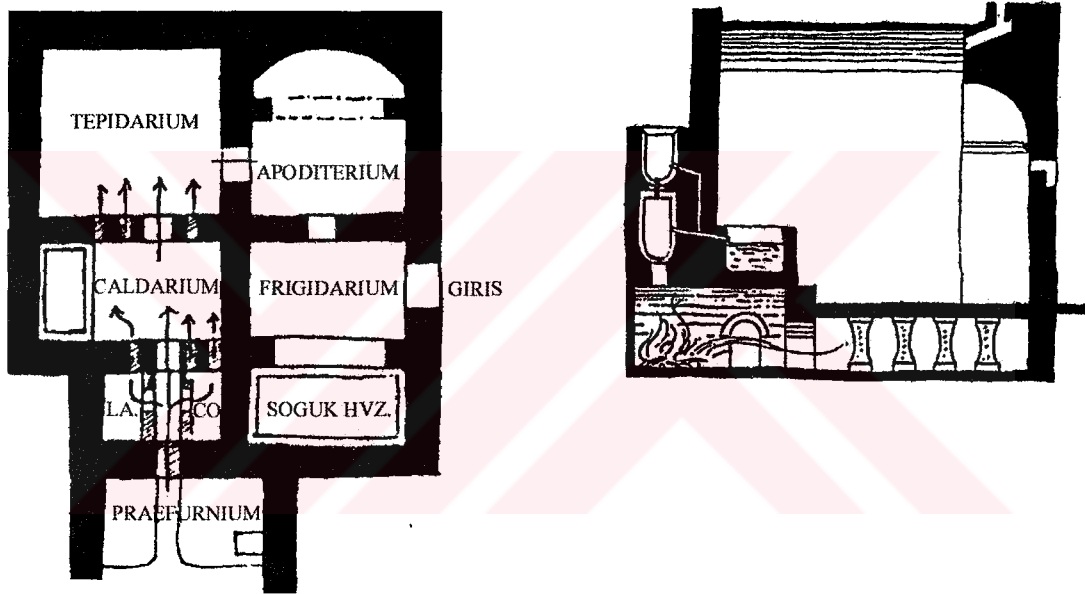
Resim 2.3 Herculaneum – Forum Hamamı kadınların soyunmalık kısmı (Yegül, 1992 : 36).

Bu mekandan, “firigidarium” adı verilen soğukluk kısmına girilirdi. Soğukluk kısmı, soğuk su ile yıkanmak isteyenlere hizmet verirdi. Bazı örneklerde, bu mekanın ortasında, “natatio” adı verilen bir yüzme havuzu bulunmaktadır. Ayrıca bu mekanda, duvar önlerine heykeller konulurdu.

Soğukluk mekanından “tepidarium” adı verilen ılıkılık kısmına geçilmektedir. Ilıklığın arkasından hamamın en sıcak mekanı olan, “caldarium” adı verilen sıcaklık kısmına girilmektedir. Bu mekanın etrafında küçük, özel yıkanma hücreleri ve bazı örneklerde, buhar

banyosu yapılan, “sudatorium, lakonikum¹” adı verilen terleme bölümü yer alırdı. Yapıya sıcak su ve sıcak hava sağlayan külhan kısmına “prae-furnium” denilmektedir. Genellikle hamamın çevresinde ve arka tarafında bir bahçe yer alırdı (Eyice, 1997 : 402).

Roma İmparatorluğu zamanında, hamam mimarisinde halka açık, umumi hamam tipi² ortaya çıkmıştır. Merkezi ısıtma sisteminin³ kullanılmasıyla birlikte, hamam yapılarının yaygınlaştığı bilinmektedir (Eyice, 1997 : 402). İmparatorluğun yayıldığı bütün bölgelerde, umumi hamamlar olduğu kadar, zengin evlerinde de özel hamamlar bulunmaktadır.

Resim 2.4 Roma hamamı plan şeması, Roma ev hamamı kesiti (Arı, 1941 : 17, 14).

¹ Lakonikum (Sudatorium, Pyriaterion) : Eski Roma hamamlarının sıcaklığının, genellikle yarım daire planlı, terleme bölümüdür. Bağımsız olarak da inşa edilebilirlerdi. Lakonikumun tavanı tonoz şeklinde olurdu (Saltuk, 1993 : 110).

² Thermae : Antik Roma mimarlığında, anıtsal boyutlardaki hamam yapısına verilen isimdir (Saltuk, 1993 : 179).

³ Sıcak hava ile gerçekleşen merkezi ısıtma sisteminin, M.Ö. 1.yy’da yaşadığı sanılan, Sergius Orata adlı bir mimar tarafından meydana getirildiği bilinmektedir (Eyice, 1997 : 402).

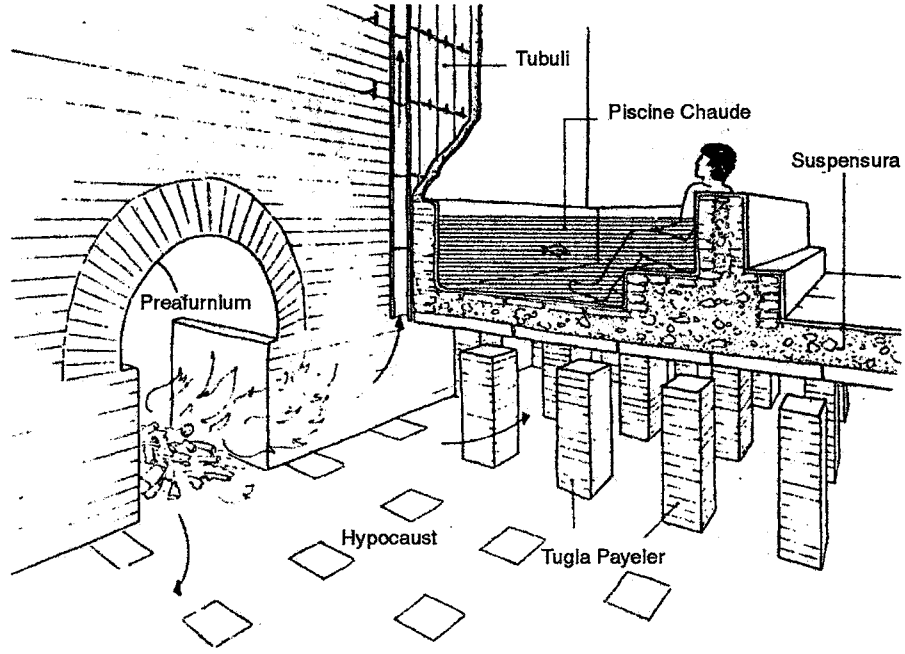

Resim 2.5 Sudatorium – Lavkonikum : Terleme hücresi örneği (Saltuk, 1993 : 288).

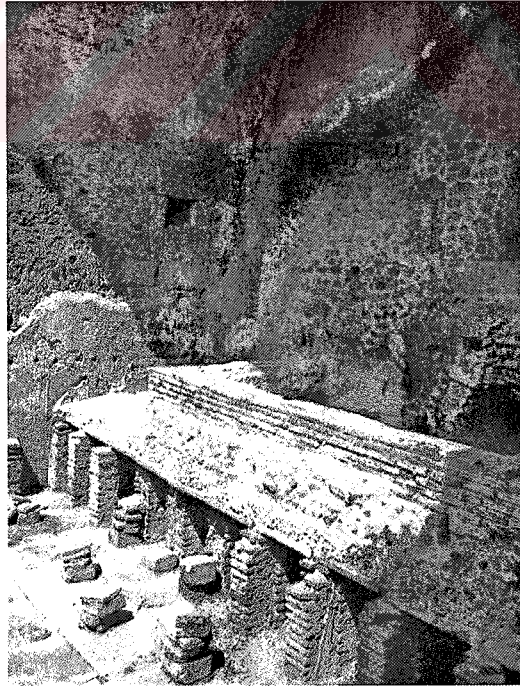
Türk hamamları, Roma hamamlarıyla ısıtma sistemleri açısından benzerlik göstermektedir. Küçük ölçekli hamamlarda, ısıtma sistemi “hypocaustum”¹ denilen bodrum katından oluşmaktadır. Bu sistemde, odunların yanmasıyla oluşan sıcaklık, tuğla payelerin üstüne oturmuş döşemenin altında dolaşarak, ılıklik (tepidarium) ve sıcaklık (caldarium) mekanlarını ısıtır. Odunların yanmasıyla açığa çıkan duman ve su buharı, duvarların içine yerleştirilmiş “tubuli”² adındaki bacalar yardımıyla dışarı atılır. Daha büyük ölçekteki hamamlarda bu sistem, taban döşemesinin altındaki yardımcı servis yolları ve ateşleme ocakları ile desteklenmiştir (Eyice, 1997 : 403)(bkz. Resim 2.8).

¹ Hypokaust (Hypocaust, Hypocaustum): Antik Roma hamamlarında hamamı ısıtmak için zeminin altında yaklaşık 60cm. ya da daha fazla yükseklikte bir boşluğu bırakılması ile oluşan ve sıcak havanın dolaşmasına ayrılan bölüm. Tabanın altındaki boşlukta genellikle tuğla payeler bulunur; taban bu payelerin üzerine oturmaktadır. Hypokaustun üstündeki döşemeyi taşıyan payelere “suspensura” adı verilir. Taban bazen kemerli tuğla duvarlar üzerine de oturur. Tuğlaların üzeri genellikle beton gibi bir harç ile sıvanmıştır. Sıcak havanın dolaşımı için orta kısımlardaki tuğla payelerin içinin boş bırakıldığına ve tuğlaların da delikli olduğuna rastlanmıştır. Praefurniumda yakılan ateşle hypokaustun alt kısmında 30-40 derecelik bir sıcaklık elde edilmiştir (Saltuk, 1993 : 80- 81).

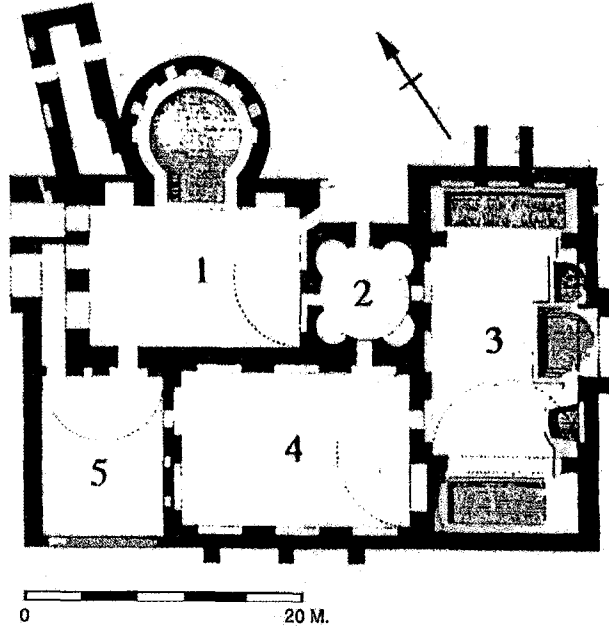
² Tubuli : Antik Roma hamamında sıcak hava dolaşımını sağlamak amacıyla duvar içlerinde yapılmış kanal ya da tüp biçimi pişmiş topraktan özel yollardır. Bu yollar, tonozlarda da devam eder (Saltuk, 1993 : 184).

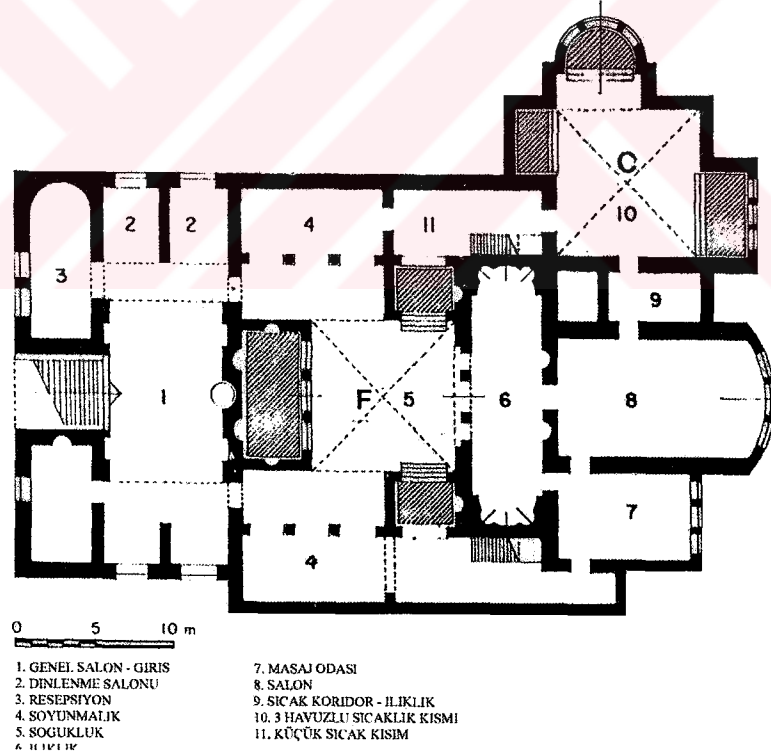
Resim 2.6 Pompei - Merkez Hamamı'nın ısıtma sistemi (Hypocaust) şeması (Yegül, 1992 : 359).

Resim 2.7 Pompei - Stabian Hamamı : Erkekler Bölümü Tepiderium mekanının döşemelerinden bir görünüm [6].

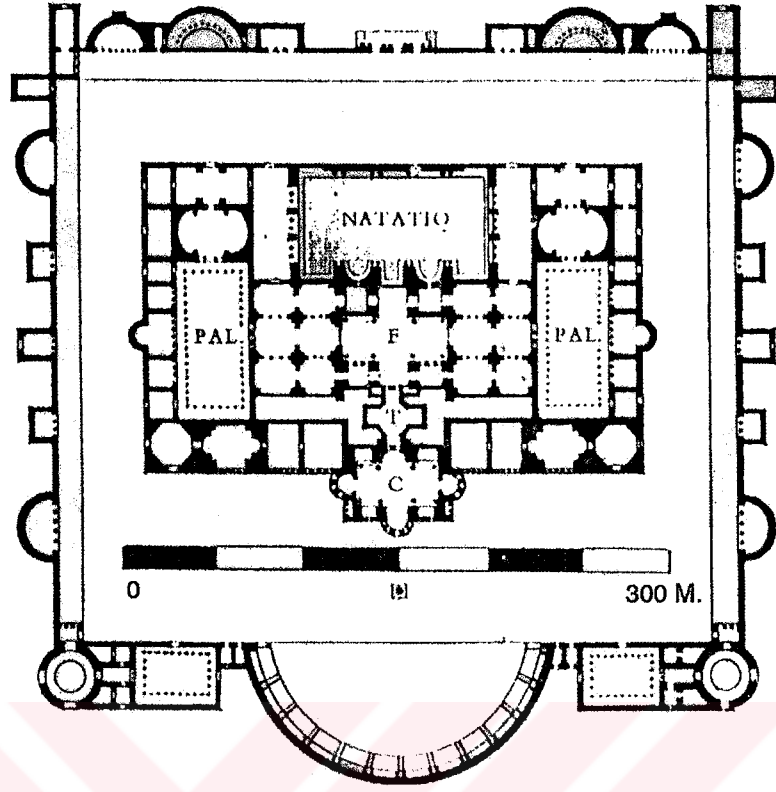

Resim 2.8 Side - Agora Hamamı¹ planı (Farrington, 1995 : çizim 57).

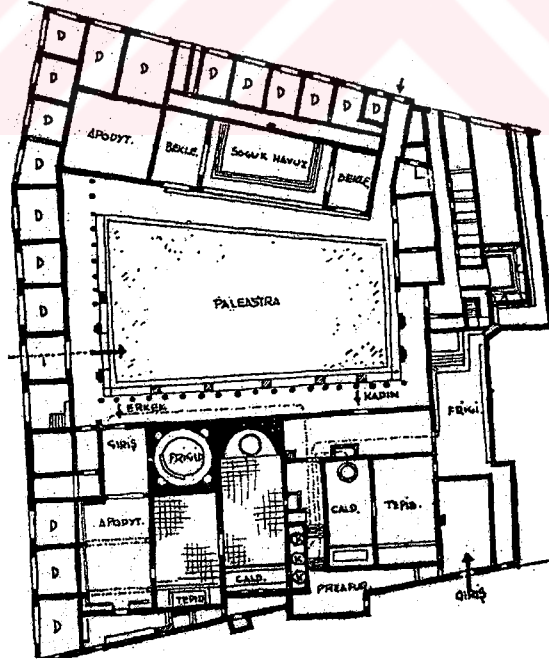

Resim 2.9 Lucians Hamamı planı (Yegül, 1992 : 84).

¹ Side'deki Agora Hamamları'nın 5.yy'a tarihlendiği bilinmektedir. 1 numaralı mekan soğukluk ve 5 numaralı mekan soyunmalık olarak tahmin edilmektedir (Aran, 1971 : 71). 3 numaralı mekanın sıcaklık mekanı olduğu düşünülmekle beraber 2 ve 4 numaralı mekanların fonksiyonları belirlenememiştir.

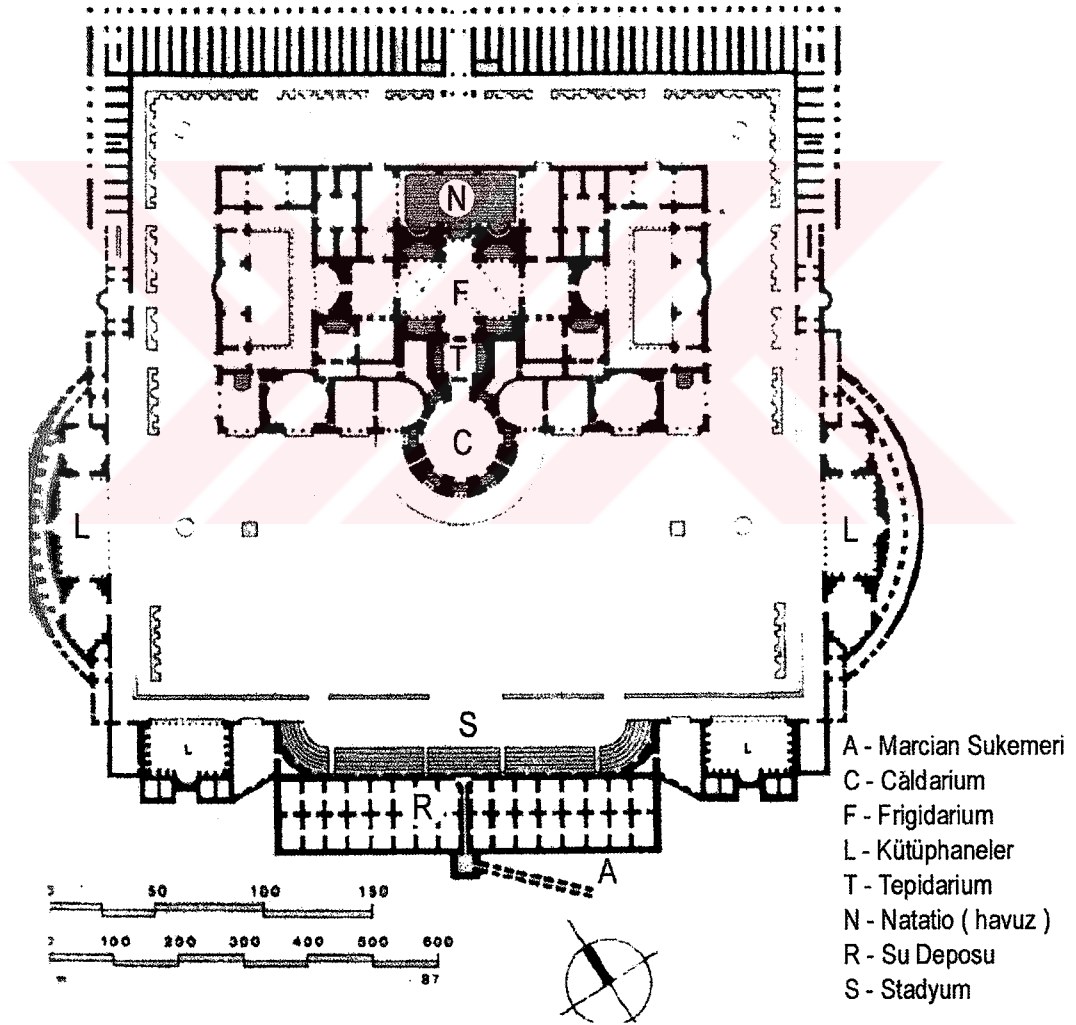

Resim 2.10 Roma - Diocletian Hamamı planı (Farrington, 1995 : çizim 54).

Resim 2.11 Pompei - Stabian Hamamı'nın planı (Aru, 1941 : 18).

Roma'daki büyük hamamlar, heykellerle dolu bahçelerin çevresine yerleştirilmiş dükkanlar, yemekhaneler, beden eğitimi avluları, kütüphaneler, ders salonları ve okuma odaları içermektedir. Bu hamamların en büyüğü olan Caracalla Hamamı'nın, aynı anda 1600 kişiye hizmet edebilecek bir kapasitesi olduğu bilinmektedir. Zengin iç mekan süslemelerine sahip olan bu hamamın tamamı 351 m genişliğinde, güneydeki su depoları dahil olmak üzere 378 m derinliğindeydi (bkz. Resim 2.12, 13). Bahçeler ve çevresindeki hizmet bölümleri dahil olmak üzere tüm yapı, 6 m yüksekliğinde bir platform üzerine inşa edilmiştir.

Resim 2.12 Roma - Caracalla Hamamı planı (Roth, 2000 : 323).

Resim 2.13 Roma - Caracalla Hamamı'nın süslemelerini gösteren iç perspektif (Roth, 2000 : 295).

2.2.3 Bizans Hamamları

Bizans İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak tanımlanabilir. Bundan dolayı, Roma mimarisinin özellikleri Bizans mimarisinin gelişiminde çok etkili olmuştur. Hristiyanlığın kabul edilmesiyle birlikte hamam yapıları yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bizans döneminde, umumi hamamlar birçok şeyin görüldüğü, aynı zamanda eğlence ve yemeklerin düzenlendiği mekanlar olarak toplum hayatında yer almıştır. Konumları ve zengin iç mekan süslemeleriyle şehir merkezinin en gözde yapıları olmuşlardır (Yegül, 1992 : 320).

İstanbul'da, 5.yy'ın ilk yarısında yazıldığı bilinen bir belgeye göre (425 - 430), 9 tane büyük hamam ve 150 tane küçük halk hamamı bulunmaktadır (Eyice, 1997 : 404). Büyük hamam yapıları, Roma'daki imparatorluk hamamlarıyla karşılaştırıldığında süsleme ve lüks açısından benzerlik göstermektedir; ancak büyüklük ve tasarım açısından farklıdır.

İstanbul'daki büyük Bizans hamamlarından birisi olan Constantinus Hamamı gösterişli bir dekorasyona sahiptir ve 8.yy'a kadar faaliyet göstermiştir. Kentteki en eski hamamlardan birisi olan Eudocius Hamamı ise erken Constantinus¹ yıllarına tarihlenmektedir. Bu yapının 433 yılında yanarak yok olan ve sonra tekrar yapılan Aeschillus Hamamı ile aynı yapı olduğu tahmin edilmektedir. Hipodrom'un kuzeybatısında ise Dagistheus Hamamı² konumlanmaktaydı. Ayrıca bu bölgede, günlük yıkanma kapasitesi 2000 kişi olan Kaminia Hamamı³ yer almaktaydı. Bu kurumlar, umumi yapılar olmalarına rağmen doğrudan pasajlar ile saraya bağlı yapılarıydı (Yegül, 1992 : 320). Umumi hamam yapılarının dışında, evlerde ve saraylarda hususi hamamlar mevcuttu (Aru, 1941 : 26).

İstanbul'daki en büyük ve meşhur Bizans hamamı, hipodrom ve büyük saray arasında konumlanan Zeuksippus Hamamı'ydı⁴. 1927 – 1928 yılları arasında yapılan araştırmalarda, yapının batı yönünde geniş, etrafında kubbeli mekanların bulunduğu, büyük eksedralı bir plan şemasına sahip olduğu, doğu yönünde ise kolonatl bir bölümünün bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca plan şemasında peristil avlular da bulunmaktadır. Yapıdan geriye kalan

¹ İmp. I.Constantinus (Konstantin) : M.S. 324 – 337

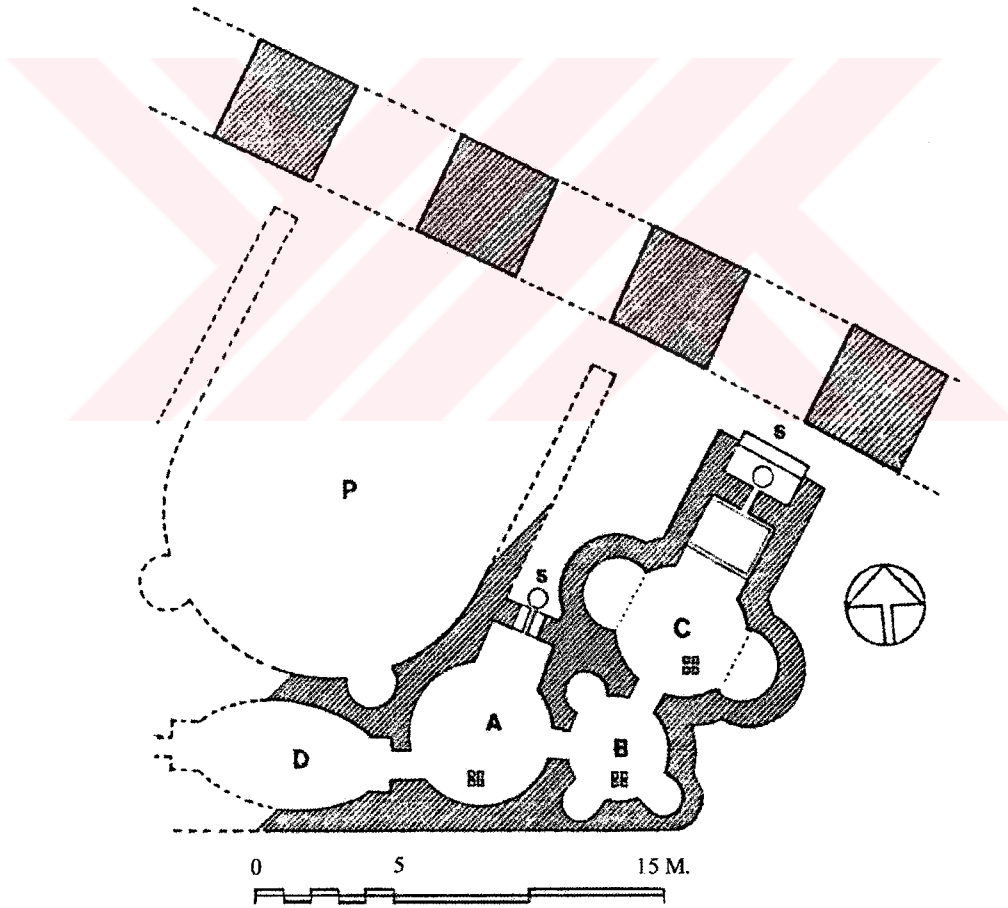
² Dagistheus Hamamı'nın inşaatına İmparator Anastasius zamanında başlanmış, Jüstinyen zamanında (528) tamamlanmıştır (Yegül, 1992 : 320).

³ Kaminia Hamamı, İmp. Septimus Severus zamanında inşa edilmiştir (Aru, 1941 : 24).

⁴ Zeuksippus Hamamı'nın, İmp. Septimus Severus zamanında hipodromun inşaatıyla birlikte başladığı, Iustinianos I zamanında iki kez yıkılıp yeniden inşa edildiği bilinmektedir (Aru, 1941 : 24).

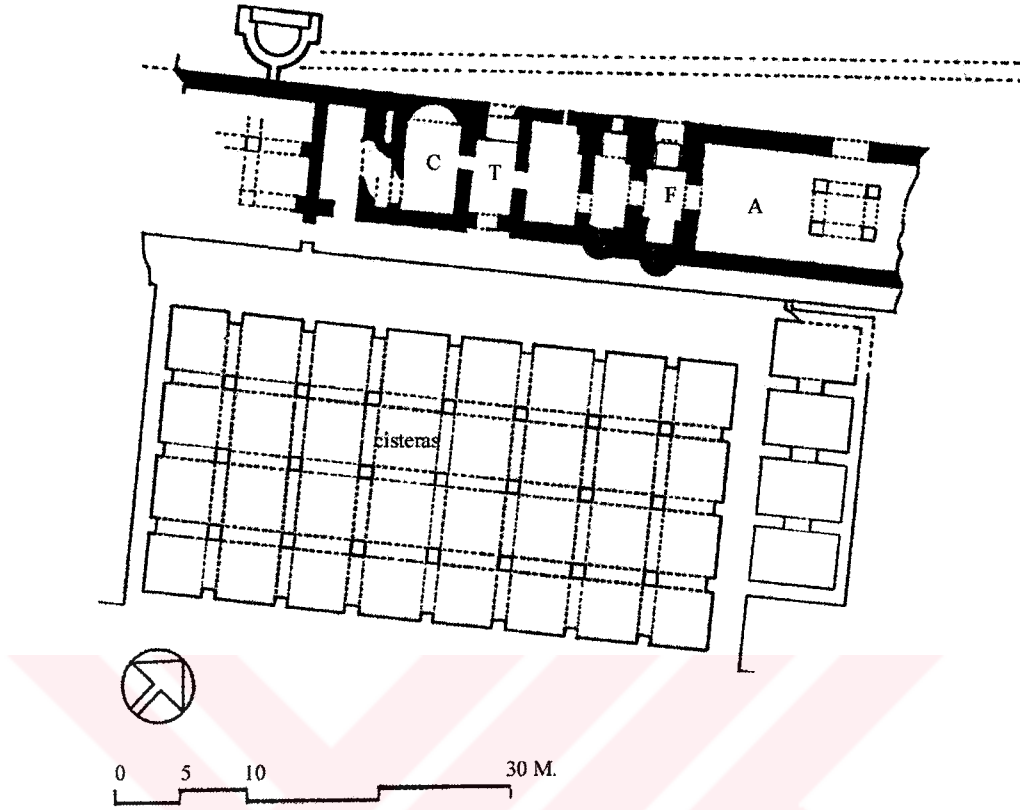
parçalarda yapılan incelemeye göre tuğla işçiliği 6.yy'a tarihlenmektedir (Yegül, 1992 : 320). Zeuksippos Hamamı'nın 5.yy'a tarihlendirilmiş satış mekanları da bulunduğu bilinmektedir. Bu yapı, 8.yy başlarına kadar çalışmıştır, 10.yy'da hala harabe olarak kalıntıları mevcuttu (Eyice, 1997 : 404).

İstanbul'daki Bizans hamamlarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Kiliseden camiye çevrilmiş olan Kalenderhane Camisi çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda, Bozdoğan su kemerine bitişik konumda, küçük bir Bizans hamamının temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, Bizans devrine ait yapı kalıntılarının kullanılmasıyla hamama çevrilmiş olduğu bilinen Yıldız Dede Hamamı, Bizans'tan kalan hamam örnekleri arasında sayılabilir. Çardaklı Hamam'ın da, bir Bizans yapısının temelleri kullanılarak hamama dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir (Eyice, 1997 : 405).

Resim 2.14 Kalenderhane Camisi'nin yanındaki hamamın temel kalıntısı¹ (Yegül, 1992 : 325).

¹Kalenderhane Camisi ve Valens arasındaki, 4.yy yapısı olan küçük hamam kalıntısında dinamik bir plan şeması görülmektedir (Yegül, 1992 : 320).

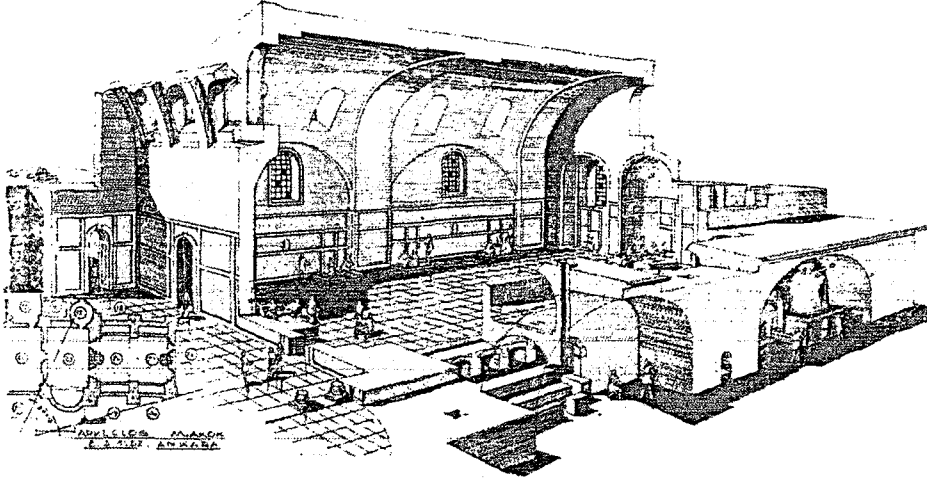

Resim 2.15 Topkapı Sarayı çevresinde ortaya çıkarılan hamam kalıntısı (Yegül, 1992 : 325).

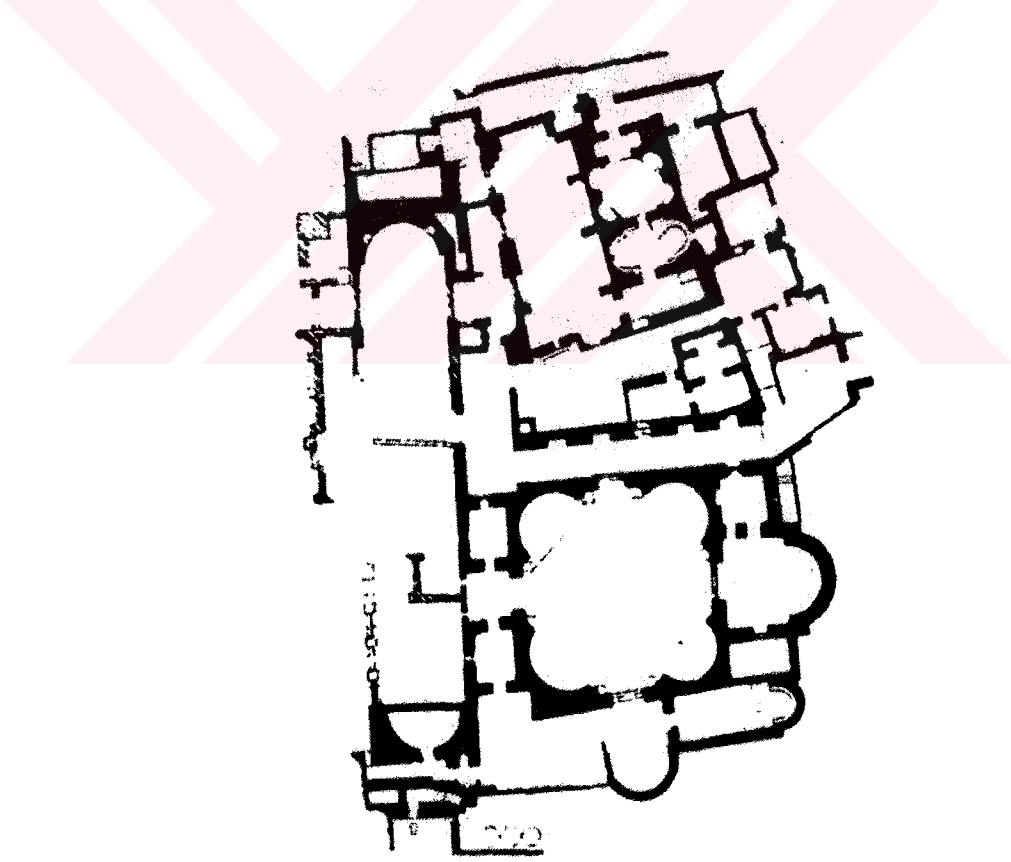
İstanbul'da olmasa da Anadolu'da bu döneme ait, çok az sayıda hamam kalıntısı bilinmektedir. Bunlardan birisi Roma döneminde inşa edilmiş, Bizans döneminde de işlevini sürdürmüş olan Ankara'daki Çankırıkapısı Hamamı'dır¹. Ayrıca Efes²'te 1955 yılında ortaya çıkarılan ve Bizans hamamı olarak adlandırılan bir yapı mevcuttur. Bu yapı 6.yy'a tarihlenmektedir. İçinde erken Roma döneminden kaldığı tahmin edilen parçalar bulunmuştur (Eyice, 1997 : 405).

¹ Ankara – Çankırıkapısı Hamamı : Bu yapıda yapılan kazı çalışmalarında bulunan sikkelerin, 3 – 8.yy lar arasına tarihlendiği bilinmektedir. Yapı, Caracalla Hamamı'yla aynı devire tarihlenmektedir. Bazı onarımlar dışında homojen bir görünüme sahip olan bu yapının, duvar konstrüksiyonu ayakta kalmıştır. Çifte hamam olarak tasarlandığı, ancak yarısının tamamlanmadan kaldığı tahmin edilmektedir (Aran, 1971 : 65 – 66).

² Efes – Bizans Hamamı : 6.yy'a tarihlenen bu yapı, içinde erken Roma dönemine ait kalıntılar da barındırmaktadır. Önünde revaklı, ince uzun bir galeri yer almaktadır. Köşelerinde hücreler bulunan, sekizgen biçiminde ve dört köşesinde eksedralar olan büyük bir salnu vardır. Buna bitişik yamuk biçimindeki yan bölümde ise, enine uzanan bir dikdörtgen salon vardır. Bu salonun ön kısmındaki mekanlardan ortadaki köşeleri yarım yuvarlak girintili altıgen biçimindedir. Bu tip planlar erken İslam hamamlarında da görülmektedir (Eyice, 1997 : 405).

Resim 2.16 Ankara – Çankırıkapısı Hamamı (Yegül, 1992 : 365).

Resim 2.17 Efes'teki Bizans Hamamı (Eyice, 1997 : 405).

2.2.4 Türk Hamamları

Türklerde hamamlar, İslamiyetle birlikte camiler kadar önem taşıyan yapılar olmuşlar, özellikle Osmanlı döneminde, önem kazanmış ve gelişmişlerdir.

Hamam yapıları ya bağımsız ya da külliyelerin içinde konumlanmıştır. Genellikle bağlı buldukları hayır kurumuna veya külliye (camiye) gelir getirmeleri amacıyla tek ya da çifte hamam olarak yapılmışlardır. Umumi hamamların yanısıra, evlerde küçük ölçüde, “gusülhane¹” denilen yıkanma mekanları bulunmaktaydı (Eyice, 1997 : 412).

Türk hamamları ısıtma sistemleri açısından Roma hamamları ile benzerlik göstermektedir. Ancak, mimari düzenlemeler açısından farklıdır. Türk hamamlarının planlamasında belirli bir eksen üzerinde dikdörtgen plan şeması gelişimi gözlenmiştir. Sıcaklık bölümlerinde, Orta Asya’dan beri mimaride görülen, dört eyvanlı plan şeması çoğunlukla kullanılmıştır (Eyice, 1997 : 412).

Türk hamamını oluşturan bölümler şunlardır:

1. Soyunmalık - Cemekan
2. Soğukluk - Ilıklık
3. Sıcaklık: Kaphcalar dışında, Türk hamamlarında içine girilip yıkanılan sıcak su havuzlarından bulunmaz.
4. Külhan

2.2.4.1 Selçuklu Hamamları

Selçuklu Türkleri’nin hamama verdikleri önem, konakladıkları yerlerde çadır hamamları kurmalarından anlaşılmaktadır. I. Alaeddin Keykubat’ın “hamam-ı seferi” denilen bir çadır hamamı ile seferlere çıktığı bilinmektedir. Anadolu’ya yerleşmeleriyle birlikte, hamam yapıları inşa etmeye başlamışlardır (Eyice, 1997 : 412).

¹ Gusülhane : Eski evlerde içinde yıkanılmak, gusül abdesti almak üzere yapılmış küçük bölme (Hasol, 1995 : 188).

Anadolu Selçukluları'ndan günümüze az sayıda hamam kalmıştır; kalan yapıların bazıları, Osmanlı döneminde de kullanılmıştır. Selçuklu hamamlarının önemli örnekleri arasında, Ani'deki hamam kalıntıları (1064 – 1110), Alanya Alara Kalesi Hamamı (1224 – 1225), Tokat Pervane Hamamı¹ (1275), Alanya'da İçkale Hamamı (13.yy'ın ilk yarısı), Kayseri Hunad (Mahperi) Hatun Hamamı (13.yy), Konya Sahibata Külliyesi Hamamı² (13.yy), Kastamonu Vakıf Hamamı (13.yy)³, Kayseri Kümbet Hamamı (13.yy), Konya Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı (13.yy'ın ikinci yarısı) ve Kastamonu Saray Hamamı sayılabilir.

Ani'de Ortaya Çıkarılan Selçuklu Hamamları :

Anadolu'nun bu türdeki ilk kagir yapılarından biri olarak, Selçuklular'ın Anadolu'ya girmesinden sonra, 1064 – 1110 yılları arasında, Ebu Minuçihr tarafından Ani'de yaptırılan hamamlar sayılabilir⁴. Tek hamam olan bu yapılarda, mekanların bir eksen üzerinde sıralandığı görülmüştür. Soyunmalık mekanı yıkılmıştır. Ilıklık, kare planlı ve kubbeli bir mekandan ibarettir. Sıcaklık, daha sonra çok yaygın olarak kullanılmış olan, beşik tonozlu dört eyvanlı ve köşe halvet hücreli plan şemasına sahiptir. Külhan mekanı sıcaklık kısmına bitişiktir (Eyice, 1997 : 412).

Ani'de ortaya çıkarılan birinci hamam, süslemeleri, ısıtma tesisatı ve mimari özellikleri bakımından Anadolu'daki Türk hamamlarına benzemektedir. İkinci hamam da, plan özellikleri bakımından birinci hamamın bütünüyle aynıdır (Balkan, 1968 : 42, 45).

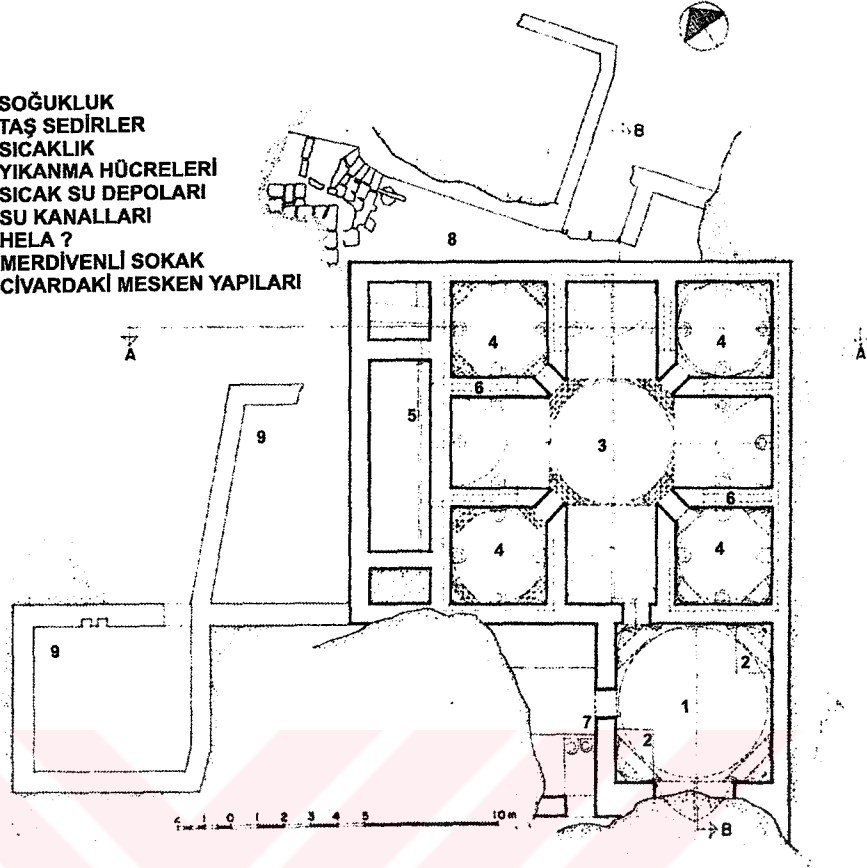
¹ Pervane Hamamı : 1277 yılında yapıldığı tahmin edilen bu yapı, simetrik planlamasıyla dikkat çekmektedir. Malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. 1951 yılında uygulanan restorasyon çalışması sonucunda orjinalliğini yitirmiştir [1].

² Sahibata Külliyesi Hamamı : Külliye gelir getirmek amacıyla yapılmış çifte hamamdır. Fatih dönemi tahrirlerinde Sultan Hamamı olarak kayıtlıdır. Erkekler hamamının soyunmalık mekanında havuz bulunmaktadır. Sıcaklığa geçiş kapıları, ısı kaybını önlemek amacıyla, insan geçecek kadar küçük yapılmıştır. Yapı, 1962 yılında, evkaf idaresi tarafından tamir edilmiş ve kiralanmıştır (Atçeken, 1998 : 105).

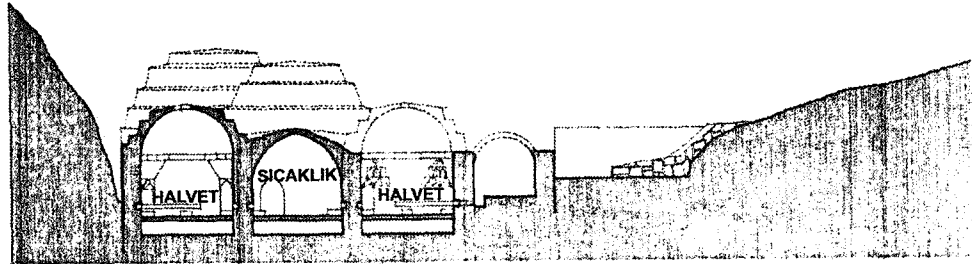
³ Vakıf Hamamı : Soyunmalık, kare planlı, ahşap dikmelerle taşınan iki katlı galerilerden oluşur; ortasında sekizgen bir havuz vardır. Sıcaklık mekanı, yıldızvari planlı, altıgen mekan etrafında bulunan nişler, köşelerde halvetler ve elipsoidal göbek taşı mekanından oluşur [2].

⁴ Bu yapılara ait kalıntılar Türkiye – Ermenistan sınırındaki Ani kentinde bulunmaktadır; 1965 - 1967 yılları arasında ortaya çıkarılmıştır (Eyice, 1997 : 412).

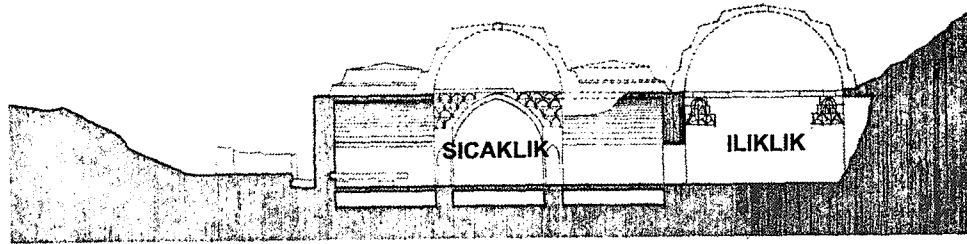
1. SOĞUKLUK
2. TAŞ SEDİRLER
3. SICAKLIK
4. YIKANMA HÜCRELERİ
5. SICAK SU DEPOLARI
6. SU KANALLARI
7. HELA ?
8. MERDİVENLİ SOKAK
9. CİVARDAKI MESKEN YAPILARI

Resim 2.18 Ani'de ortaya çıkarılan birinci hamamın planı (Balkan, 1968 : 43).

A - A KESİTİ

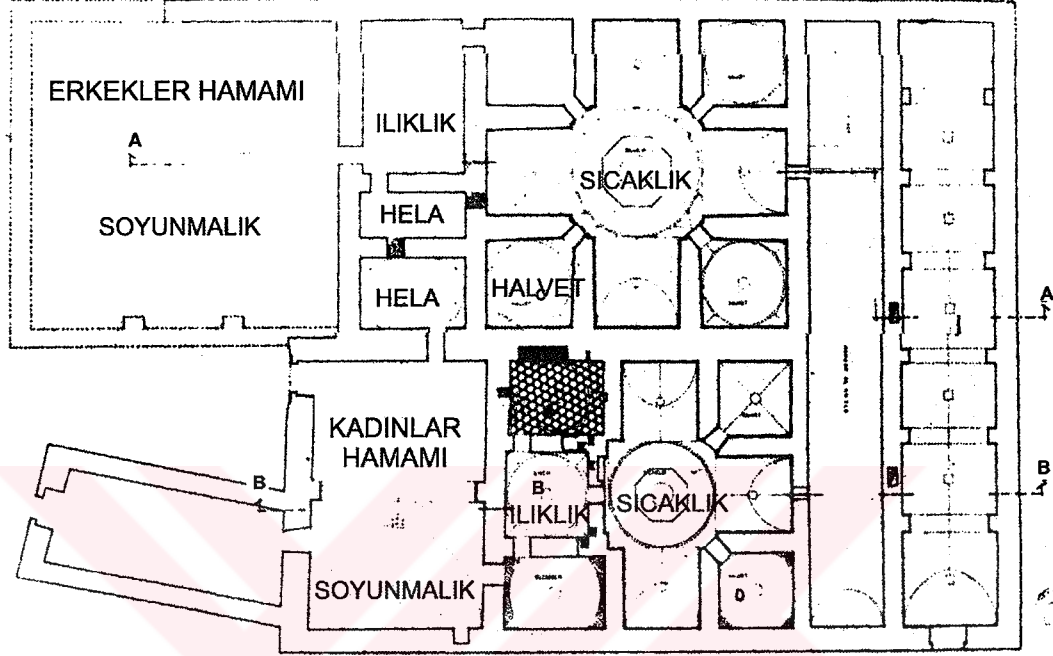

B - B KESİTİ

Resim 2.19 Birinci hamamın kesiti (Balkan, 1968 : 44).

Kayseri – Hunad (Mahperi) Hatun Hamamı :

Klasik Selçuklu çifte hamamlarının plan şemasına sahip olarak, 13.yy'da inşa edilmiştir. Yapının her iki bölümü, birbirine paralel olarak planlanmıştır. Erkekler hamamı, kadınlar hamamından daha büyüktür.

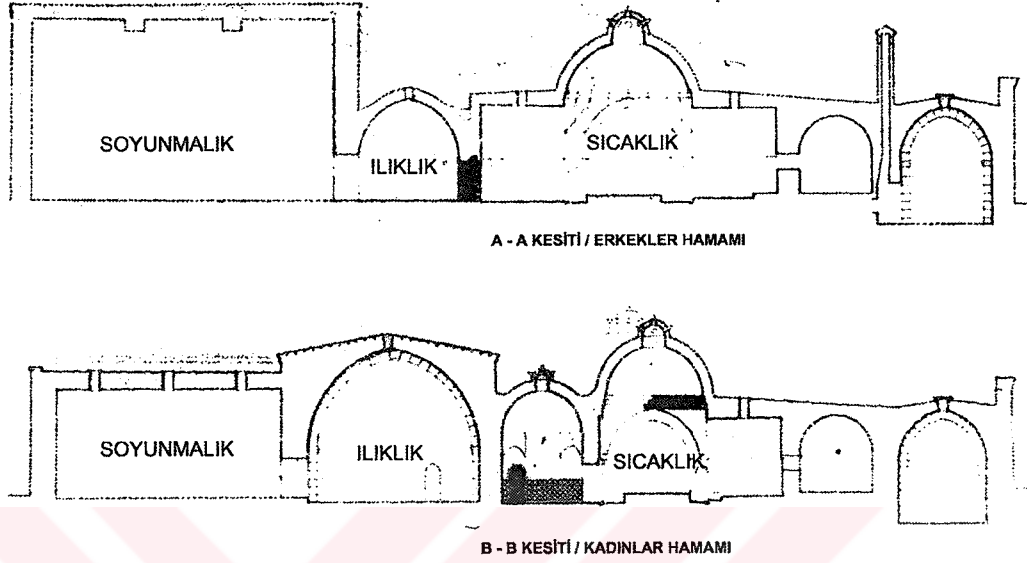

Resim 2.20 Kayseri – Hunad Hatun Hamamı planı (Yurdakul, 1970 : 141 – 151, şekil.1).

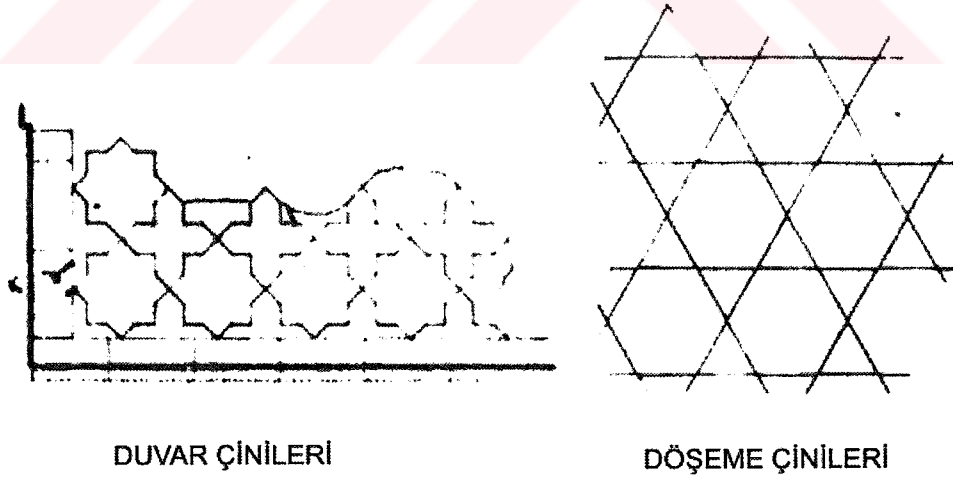
Erkekler için ait soyunmalık mekânından ılıklik kısmına geçilmektedir. Bu mekânın sağ tarafında, örtü sistemi kubbe olan hela bölümü bulunmaktadır. Ilıklıktan sıcaklığa geçiş için bir eyvan kullanılmaktadır. Ancak, yapılan sıva raspası sonucunda, orjinal geçiş kısmının burası olmadığı, soldaki odadan sıcaklığa girildiği tespit edilmiştir. Sıcaklık şeması, diğer Selçuklu ve Osmanlı hamamlarında çok sık görülen plan şemasına sahiptir (Yurdakul, 1970 : 142 – 143).

Yapının farklı olan bölümü, kadınlar hamamının giriş kısmıdır. Burada, yapıya diagonal biçimde bağlanmış, sivri tonozla örtülü bir dehliz bulunmaktadır. Yapılan sıva raspası sonucunda, bu bölümün orjinal olduğu tespit edilmiştir. Ancak, yapıya bu kısımdan giriş, biçimsel olarak yanlış bulunmuştur. Soyunmalık mekânının, bu yöne bakan duvarı üzerinde yapılan sıva raspası sonucunda, bu bölümün tuğla ile doldurulmuş esas giriş kapısı bulunmuştur. Dehlizli bölümün giriş fonksiyonuna sahip olmadığı kesinleşmiştir. Ayrıca, bu bölümün Hunad (Mahperi) Hatun için yapılmış özel bir soyunma mekânı olabileceği düşünülmektedir (Yurdakul, 1970 : 144).

Soyunmalık mekanının sol tarafında, hela bölümü yer almaktadır. Bu mekandan, 3 bölümlü, ılık mekanına girilmektedir. Ardından geçilen sıcaklık mekanı, sivri tonozlarla örtülmüş 3 eyvandan ve köşelerde yerleşmiş iki halvet mekanından oluşmaktadır (Yurdakul, 1970 : 145).

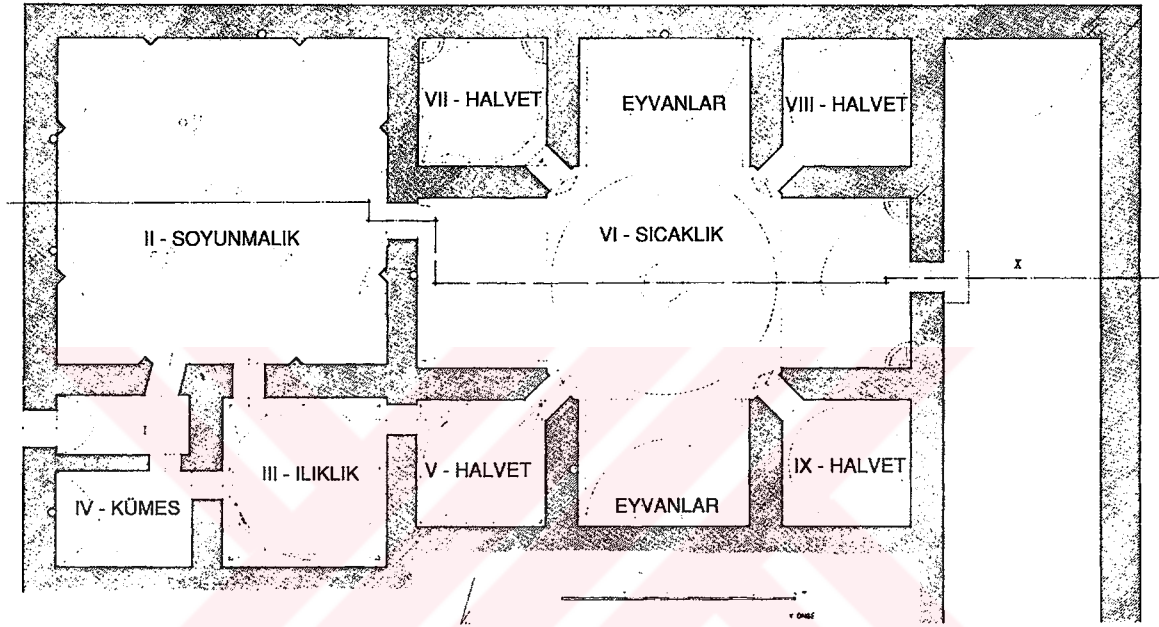
Resim 2.21 Kayseri – Hunad Hatun Hamamı kesiti (Yurdakul, 1970 : 141 – 151, şekil.2).

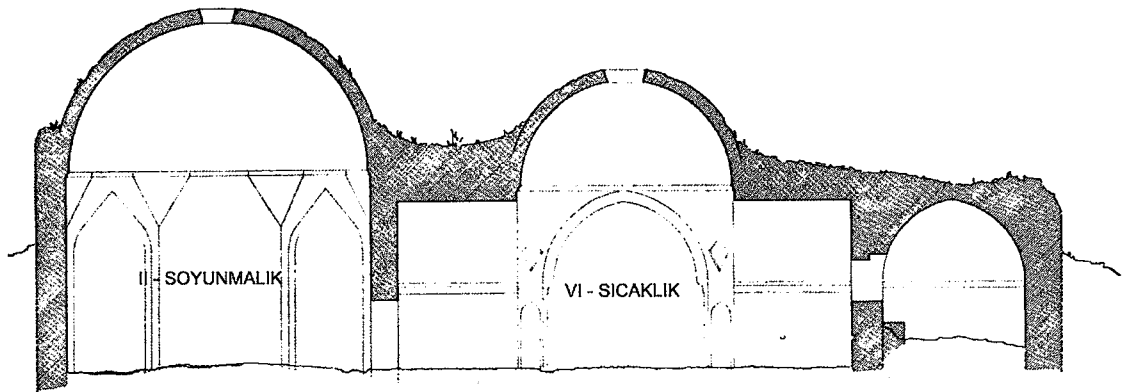
Resim 2.22 Süslemelerden örnekler (Yurdakul, 1970 : 141 – 151, şekil.3).

Konya, Beyşehir – Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı :

Çifte hamam olarak inşa edilmiş olan yapı, 1962 yılında Prof. Dr. Yılmaz Önge tarafından yapılan çalışmada, harabe olarak belirtilmiştir. Yapının ayakta olan kısmının giriş kapısının, bedesten tarafına açıldığı tespit edilmiştir. Türk hamamlarında, kadınlar hamamının giriş kısımlarının, genellikle ana caddeye veya meydana açılmadığı bilindiğinden dolayı, Prof. Dr. Yılmaz Önge'ye göre bu kısım, erkekler hamamıdır.

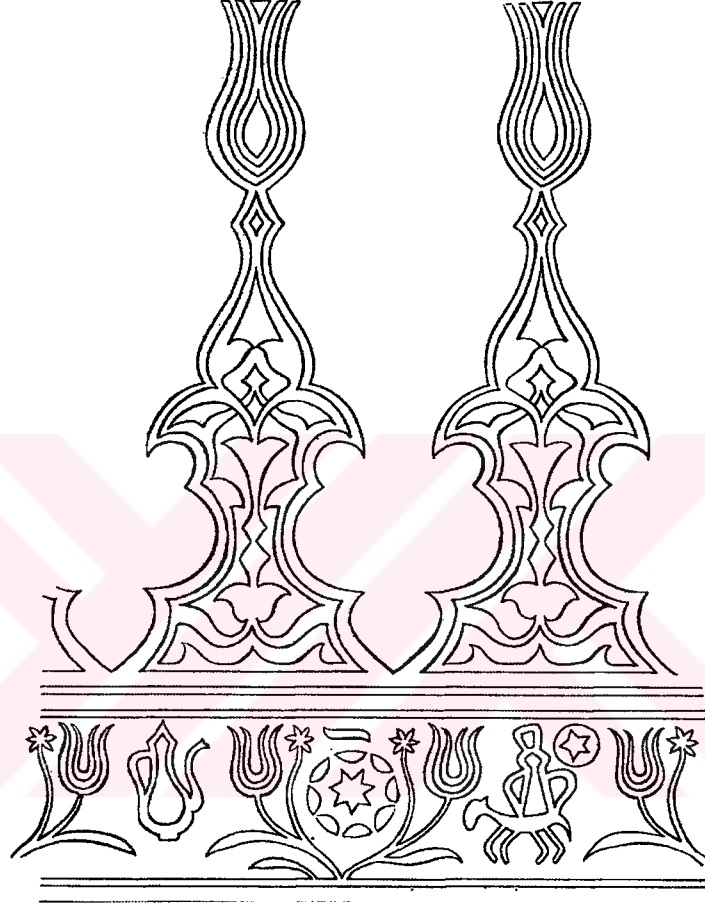

Resim 2.23 Konya, Beyşehir – Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı (Önge, 1968 : 139 – 144).

Resim 2.24 Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı'nın kesiti (Önge, 1968 : 139 – 144).

Hamamın bilinen tek süsleme ögesi, sıcaklık kısmının eyvanlarında ve köşe halvetlerinin duvarlarında bir kuşak şeklinde mekanı dolaşan, sıva üzerine kalıp basma tekniğinde yapılmış içleri rumilerle tezyin edilmiş palmet motifleri ve bordürlerden ibarettir. Bu süslemenin örnekleri, Anadolu'da camilerin mihraplarında, hamamlarda, türbe duvarlarında ve medreselerde görülmektedir (Önge, 1968 : 143).

Resim 2.25 Hamamın duvarlarındaki süslemelerden örnekler (Önge, 1968 : 139 – 144).

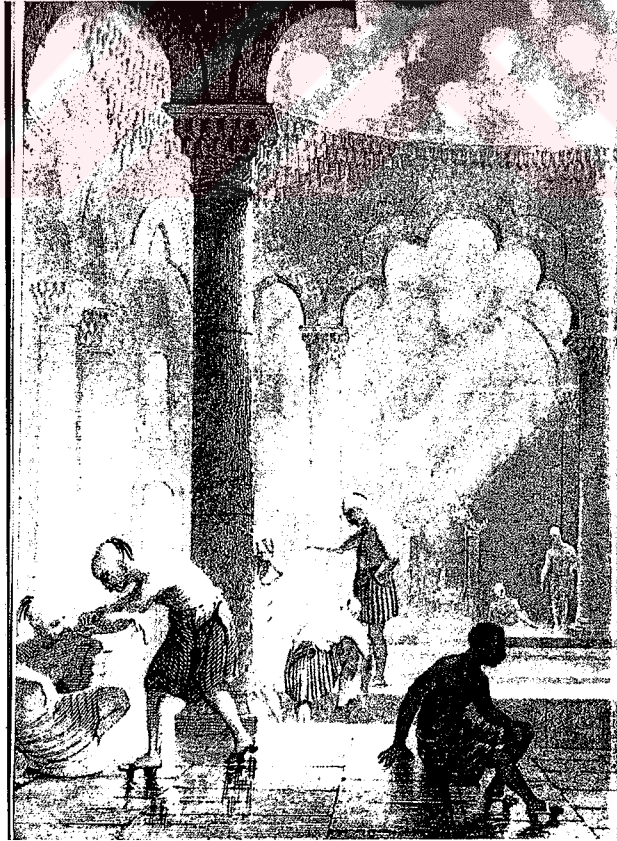
2.2.4.2 Osmanlı Hamamları

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, çok sayıda hamam inşa edilmiştir. Umumi çarşı hamamlarından başka, saray ve konaklarda özel hamamlar bulunmaktaydı. Osmanlı döneminde hamam yapılarının sayıca çok olması iyi gelir getiren yapılar olmasına bağlanmaktadır. Bu sebeple, hayır eserlerine gelir kaynağı olmuşlardır. Zamanında birçok önemli hamam, gelir getirmediği gerekçesiyle, yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Aynı zamanda bağlı buldukları külliyelerin merkezindeki camilere gelen cemaate hizmet verirler (Eyice, 1997 : 414).

Osmanlı çarşı hamamlarının çoğu, çifte hamam olarak inşa edilmiştir. İstisna durumlar dışında, kadın ve erkek hamamlarının giriş kapıları aynı sokağa açılmamaktadır. Yapı tek hamam olduğu zaman, kadınlara veya erkeklere hizmet verdiği süreler, kapıya asılan havlunun renginden anlaşılmaktaydı. Bu hamamlara “Kuşluk Hamamı” denirdi (Cingöz, 1994 : 536).

Hamamların en gösterişli mekanları soyunmalık bölümüdür. Mekan iki yada üç katlı, ahşap soyunma galerilerinden oluşurdu. Burada direklerle çevrili geniş sofalar vardır. Bu sofalarda bulunan oturma yerleri fakir halka ayrılmıştır. Direkler arasına konmuş yuvarlak ahşap çubuklar elbise asmak için kullanılırdı. Soyunma galerilerinin köşelerinde ahşap bölmeler bulunur. Bu mekanlar, zengin müşterilerin soyunup giyinmesi için ayrılmıştır. Üst galerilerin arasında bulunan yuvarlak çubuklar da peştemalların kurutulması için kullanılırdı. Ayrıca mekanın bir köşesinde, kahve veya çay pişirmek için kullanılan, duvar içinde bir ocak bulunurdu (Arseven, 1973 : 102).

Gelen müşterilere hizmet amacıyla tellaklar, natırlar ve dış hizmetlere bakan külhancılar vardı. Tellaklar (Dellak) erkek müşterileri, natırlar ise kadın müşterileri yıkayan görevlilerdi.

Resim 2.26 Erkekler hamamında yıkanma (Haskan, 1995).

Osmanlı Toplumunda Hamam Kültürünün Yeri :

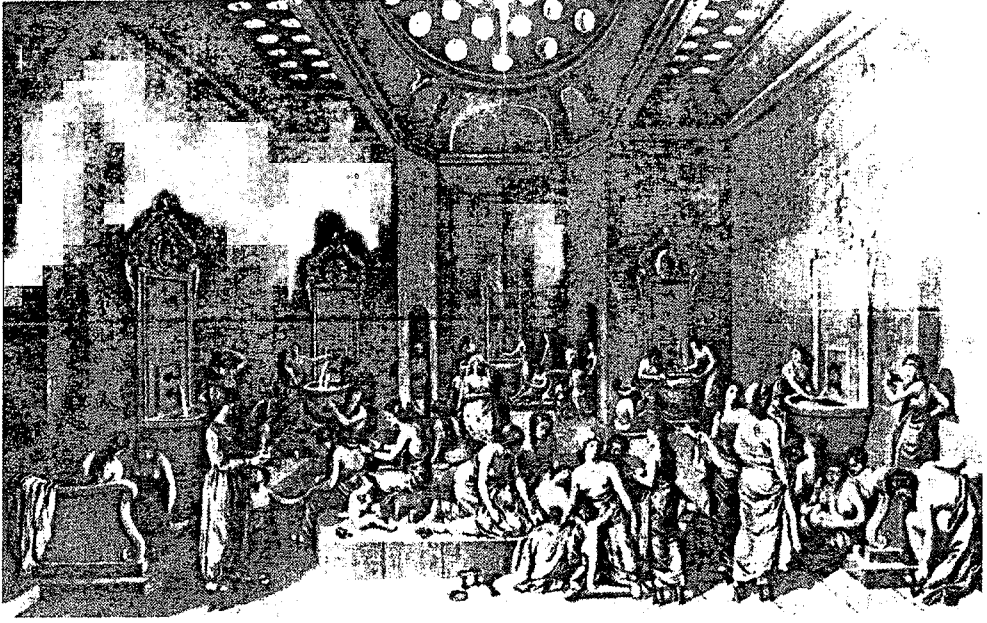
Osmanlı döneminde hamam, yıkanma fonksiyonunun dışında, toplumsal bir mekan olarak kullanılmıştır. Bu özellik daha çok hamamın kadınlara ait olduğu zamanlarda ortaya çıkmaktaydı. Hamam günü, tanıdıklar arasında önceden belirlenirdi ve bu güne göre hazırlıklar başlardı. hanımların temizlik ve düzenlerini en güzel gösterdikleri mekanlar hamamlardı. Bu yüzden yemekler, şerbetler ve hamam bohçaları özenle hazırlanırdı. Yıkanma işlemi bittikten sonra, göbektaşı üzerinde getirilen yiyecekler yenirdi (Cingöz, 1994 : 537).

Osmanlı toplumunda, kadınlar hamamının haricinde “Gelin Hamamı” ve “Kırk – Lohusa Hamamı” adı verilen hamam günleri olurdu. Gelin hamamı düğünden önce salı günü yapılırdı. Damadın akrabaları ve tanıdıkları davet edilirdi. Gelin olacak kız, herkesten önce gider ve gelecek olan misafirleri karşılardı. Karşılama bittikten sonra gelen misafirler soğukluk kısmında toplanır, gelinin başına bir çarşaf tutularak mekan tavaf ettirilirdi ve ardından birlikte iç kısıma geçilirdi. Gelin, sıcaklık mekanında, türküler eşliğinde yıkanırdu. Kurnaya değerli taşlar, paralar, çörekotu ve üzerlik atılırdı. Altın veya gümüş taslarla üç tas su dökülerek gelin yıkanırdu, ardından başına para saçılır ve şerbet içirilirdi (Cingöz, 1994 : 537).

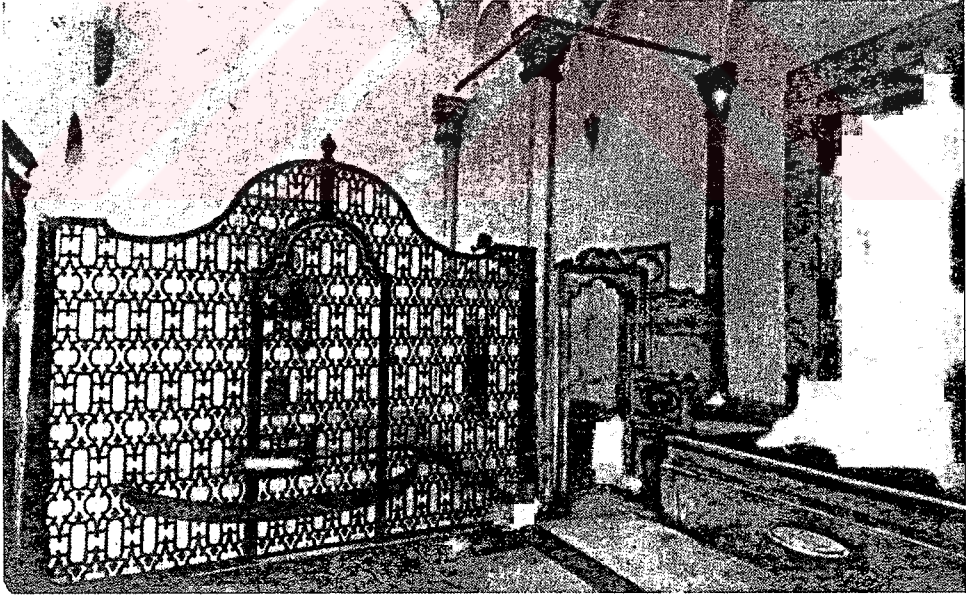
Lohusa hamamı, çocuğun doğduğu kırkıncı günde yapılırdı. Tanıdıklar hamama davet edilirdi. Misafirlere yiyecek, helva ve şerbet ikram edilirdi. Lohusa olan kadın, sırmalı havlulara sarılır, ipek peştemal kuşanır, misafirlerin önünde dolaştırılır. Ebe, yıkandıktan sonra lohusanın belini kalın bir kuşakla sarar, elini batırarak kırkladığı suyu başından dökerdi. Bu işlemin ardından, bebek bir peştemale sarılarak sıcaklık kısmında yıkanırdu. Vücuduna taze ördek yumurtası sürülür ve dualar okunarak kırklanırdu¹ (Cingöz, 1994 : 537).

Bazı semtlerdeki hamamların suyunun şifalı olduğu inancından dolayı şifa hamamı olgusu ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak Dökmeciler Hamamı verilebilir. Zamanında bu hamamın sarılık hastalığına iyi geldiğine inanılmaktaydı (Cingöz, 1994 : 537).

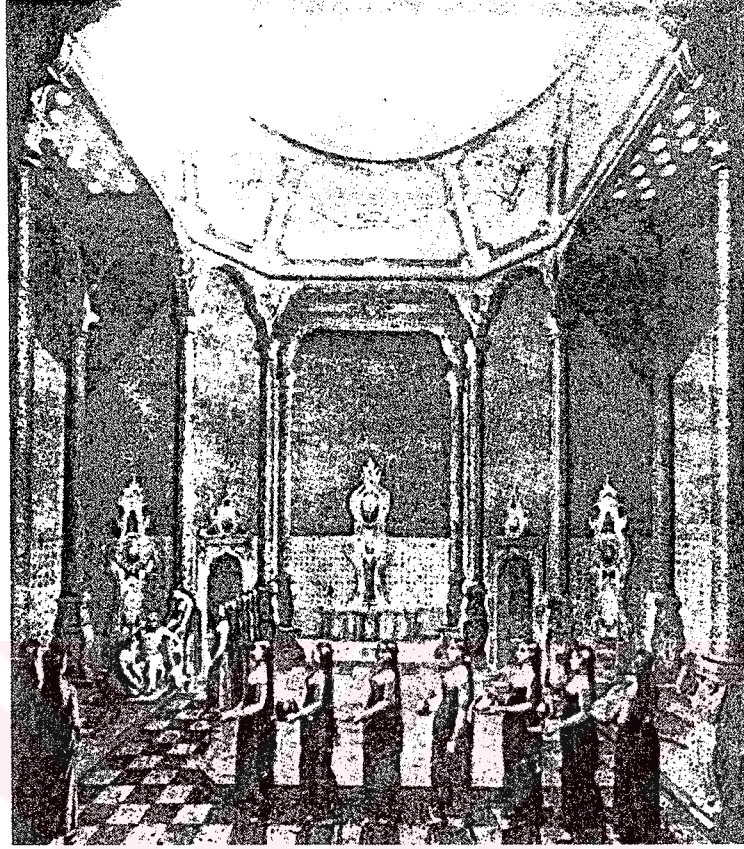
¹ Kırklamak : 1)Lohusa veya yeni doğmuş bebek için kırk günü doldurmak. 2)Birşeyi kırk defa yapmak ve özellikle birçok defa sudan geçirmek; çok yıkamak.

Resim 2.27 Kadınlar hamamında eğlence (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.5).

Resim 2.28 Topkapı Sarayı hareminde Padişah için ayrılmış yıkanma bölümü (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.9).

Resim 2.29 Padişah saraydaki hamamda yıkanırken (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.1).

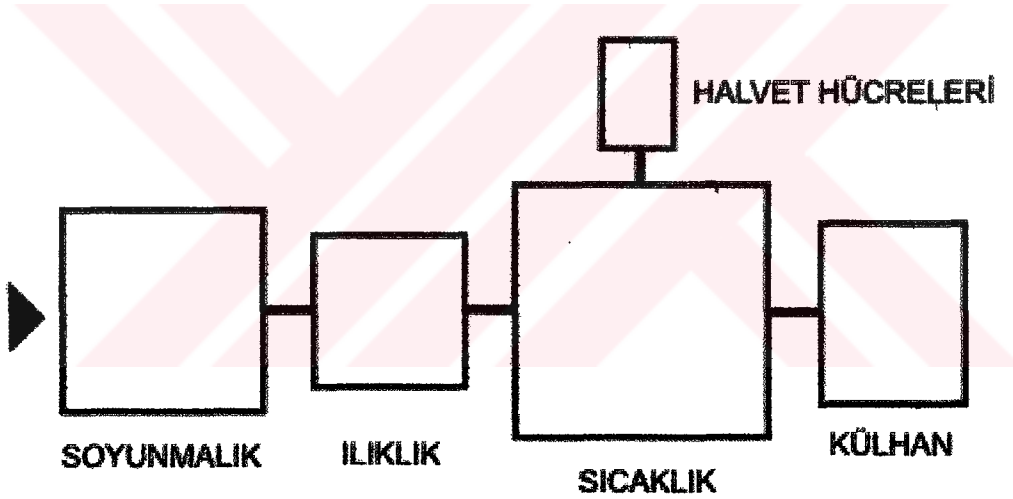
Ayrıca hamamlarda, giden kişilerin zekasını ölçme amacıyla çeşitli oyunlar oynanırdı. 16.yy tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali, bu oyunlarla ilgili şunları anlatmaktadır: “Efendim, birkaç yiğit birbirlerinin zekasını ölçecekler ise, gitsinler bir hamama. Halkın gelip geçtiği soğukluk kısmında otursunlar. Herkes peştemallarını kuşandığında bilsinler bakalım kim hangi mesleğin erbabıdır, yüzlerinden okusunlar. Feraset nuruyla doğru bilgiyi en çok kendinde toplayan elbet isabet etmiş bir ince zekalıdır.” (Alkan, 1993 : 196).

2.3 Osmanlı Hamam Mimarisi

2.3.1 Osmanlı Hamamlarında Mekan Düzenlemesi

Osmanlı hamamları, yalın ve fonksiyonel bir plan şemasına sahiptir. Umumi çarşı hamamları arasında, çifte hamam olarak yapılmış olanların sayısı daha fazladır. Çifte hamamlar, kadınlar ve erkekler kısmının birbirine bağlanışına göre değişiklikler gösterir. Isı kaybını en aza indirebilmek için genellikle, iki bölüm tümüyle birbirine birleştirilmiştir. Farklı örnekler de mevcuttur.

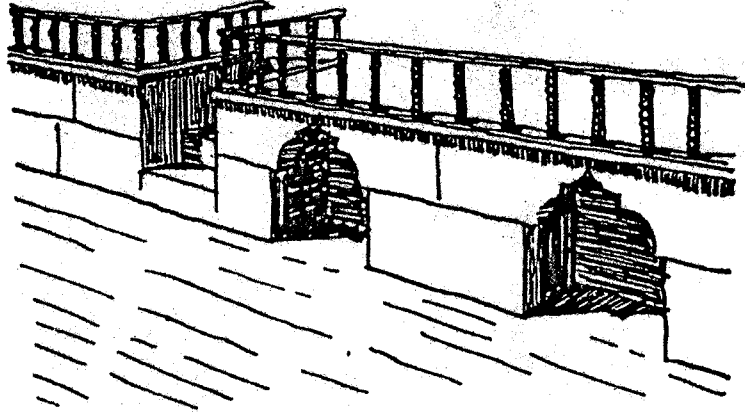
Mekanlar sırasıyla soyunmalık, ılıklik, sıcaklık olarak tanımlanabilir. Ayrıca sıcaklık mekanında “halvet hücresi” adı verilen özel yıkanma hücreleri bulunur. Külhan mekanı ise, yapıya sıcak su sağlayan merkezdir.

Şekil 2.1 Osmanlı hamamlarında genel fonksiyon şeması.

2.3.1.1 Soyunmalık - Cemeke

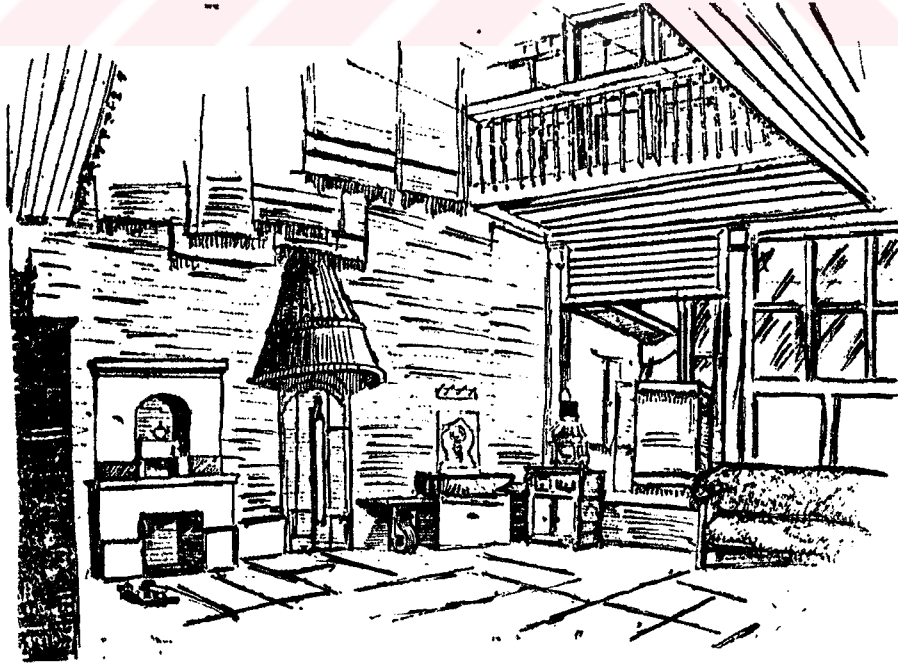
Osmanlı hamamlarında soyunmalık mekanı, genellikle büyüktür ve kubbe ile örtülüdür. Soyunma işleviyle birlikte dinlenme bölümü olarak kullanılan soyunmalık mekânının duvar kenarlarında sedirler bulunur. Ayrıca, 1.50 – 2.50 m. genişliğinde, merdivenle ulaşılan, iki ya da üç katlı, ahşap soyunma galerileri vardır. Sedirlerin alt kısımlarında, ayakkabıların konulduğu kemerli küçük gözler bulunur (Aru, 1941 : 33).

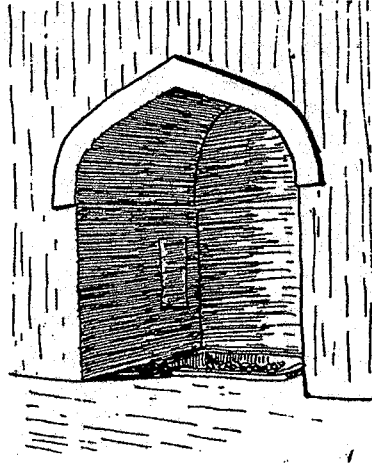
Resim 2.30 Soyunma sekileri (Aru, 1941 : 34).

Soyunmalık döşemesinin altında, ısıtma sistemi bulunmaz. Mekanın ortasında, ferahlatıcı bir eleman olarak, fiskiyeli bir şadırvan olabilir. Bazı hamamların soyunmalık kısımlarında, mermer kahve ocakları bulunduğu da bilinmektedir. Mekanın aydınlatma sistemini genellikle, kubbede yer alan aydınlık fenerleri ve az sayıdaki cephe pencereleri oluşturmaktadır (Eyice, 1997 : 416).

Soyunmalıktan ılıklığa geçen kapıların üzerlerinde, genellikle baca görevi gören külahlar bulunur (Aru, 1946 : 43).

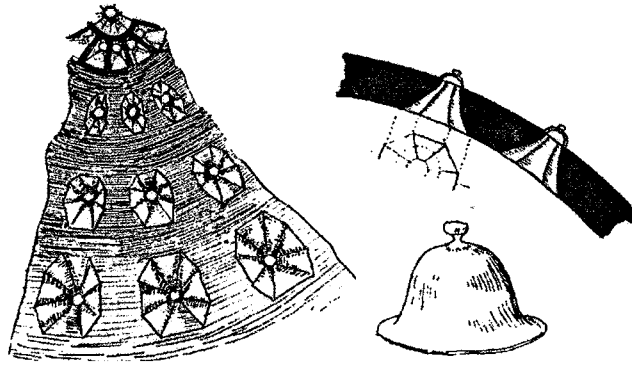
Resim 2.31 Sirkeci – Abbasağa (Küçükkağa) Hamamı'nın cemeke (Haskan, 1995 : 223).

Resim 2.32 Havlu kurutma ocağı (Aru, 1941 : 34).

2.3.1.2 Ilıklık - Soğukluk

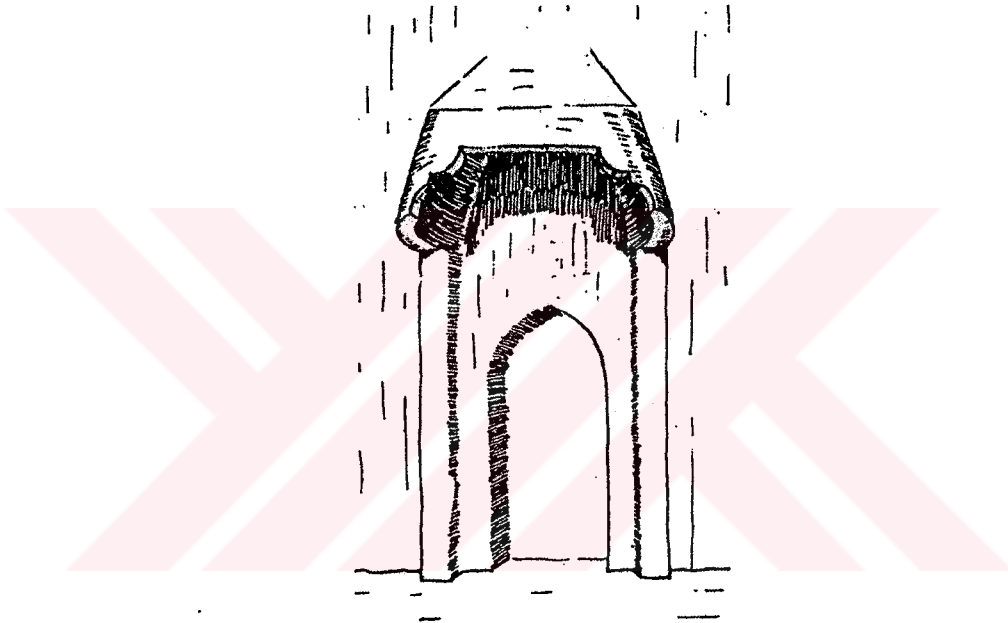
Soyunmalık mekanının ardından, ılıklığa (soğukluk) girilir. Ilıklık, plan şeması olarak genellikle enine uzanan dikdörtgen biçimlidir. Helalar, traşlık (usturalık) ve temizlik mekanları hamamın bu bölümünde bulunur. Ayrıca, fazla sıcak ortamlardan rahatsız olan müşteriler, yıkanma işlemini bu kısımda gerçekleştirirler. Mekanın örtüsü genellikle kubbe veya tonozdur. Aydınlatma sistemi, kubbelerdeki fanus veya bombeli biçimde yapılmış olan, “filgözü” adı verilen camlardan oluşmaktadır. Bazı yapılarda, yıldız biçiminde filgözü örnekleri bulunmuştur. Gün ışığının yeterli olmadığı durumlarda kullanılmak amacıyla, mekan duvarlarında kandil veya şamdan koyulan nişler bulunduğu görülmüştür (Eyice, 1997 : 416).

Resim 2.33 Filgözü örnekleri (Aru, 1941 : 38).

2.3.1.3 Sıcaklık - Harare

Ilıklık mekanının ardından, insan boyu yüksekliğinde bir kapıyla, hamamın ana yıkanma mekanı olan sıcaklık bölümüne girilmektedir. Mekan, yerden 20 cm. yükseklikte, 70 – 100 cm. genişliğindeki mermer sekilerle çevrilmiş, üzerlerinde sıcak ve soğuk su tesisatı bulunan kurnalar yerleştirilmiştir. Kirli sular, seki boyunca devam eden derelerde toplanır. Sıcaklık mekanının ortasında, hamamın en sıcak bölümü olan, yerden 40 cm. yükseklikte göbekteşi bulunur (Aru, 1941 : 35). Ayrıca bu mekanda, “halvet hücresi” adı verilen, özel yıkanma odaları bulunmaktadır. Sıcaklık mekanının aydınlatma sistemi, ılıkık bölümünde olduğu gibi, kubbedeki cam fanuslardan oluşur (bkz. Resim 2.23).

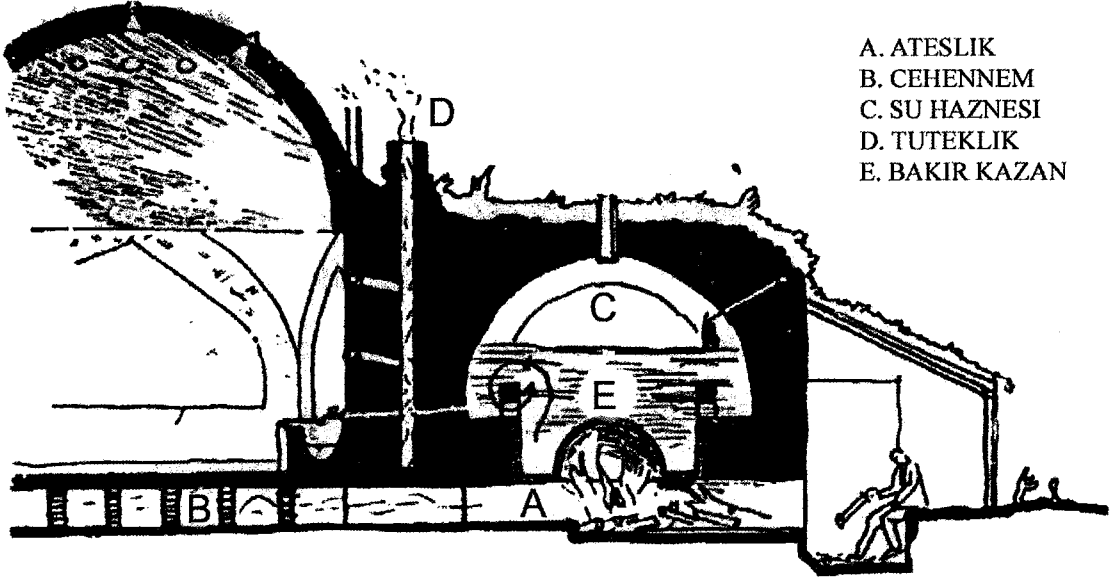

Resim 2.34 Ilıklıktan sıcaklığa geçiş kapısı (Aru, 1941 : 40).

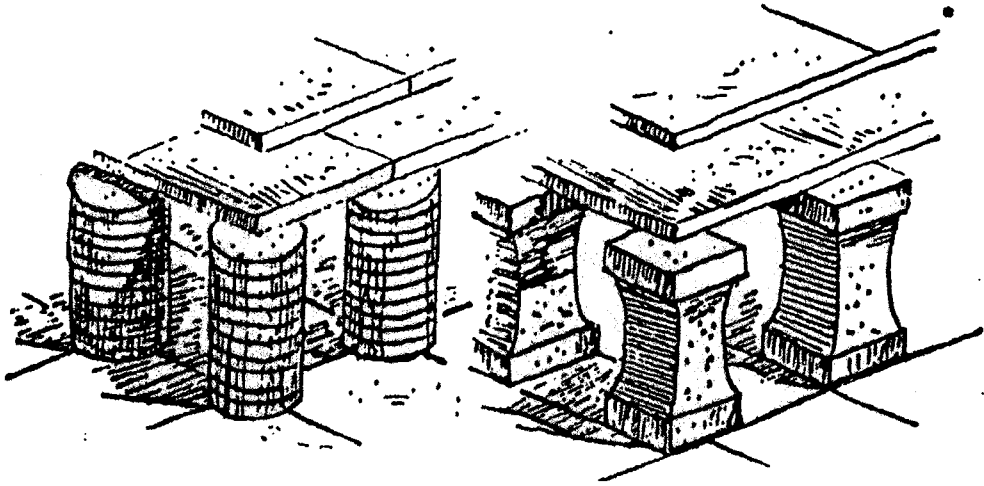
2.3.1.4 Külhan

Osmanlı hamamlarında külhan, yapının sıcak su ve sıcak hava sağlayan ısıtma merkezidir. İlk defa Roma hamamlarında kullanılmaya başlayan “preafurnium” adı verilen bu sistem, Türk hamamlarındaki külhan sistemine model olmuştur.

Külhan, ateşlik, su depoları, cehennem ve tüteklik bölümlerinden oluşmaktadır. Ateşlik bölümünde yakılan yakıttan açığa çıkan enerji depodaki suyu ısıtırdı. Isınan hava, cehennem adı verilen döşeme sisteminin içinde dolaşarak sıcaklık ve ılıkık kısmını ısıtırdı. Tüteklikler ısınan havanın sirkülasyonunu sağlamak amacıyla, duvar içlerinde bırakılan bacalardır (Aru, 1941 : 37).

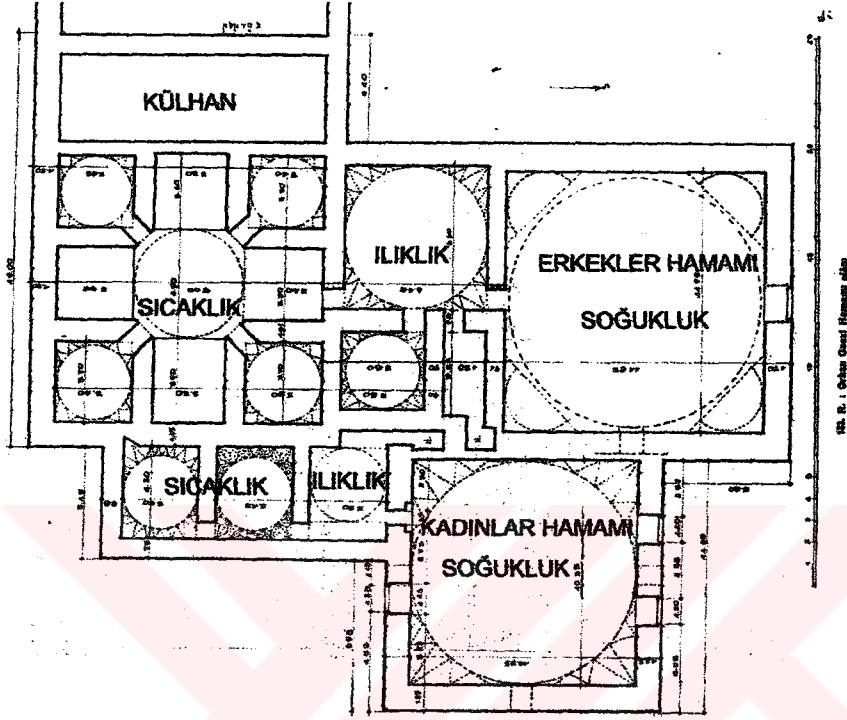
Resim 2.35 Külhan tesisatı (Aru, 1941 : 37).

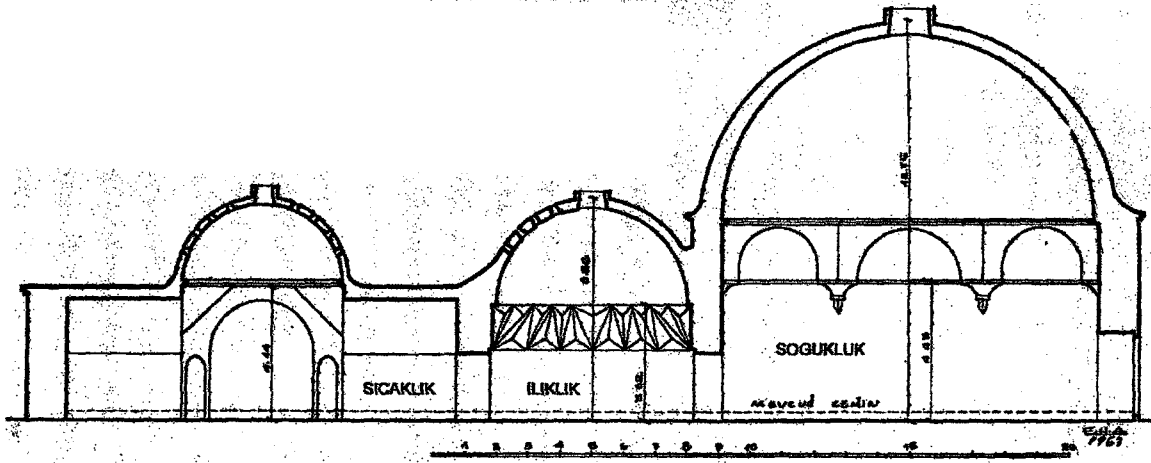
Resim 2.36 Döşeme sistemi (Aru, 1941 : 15).

Örnekler

Bursa Orhan Gazi Hamamı : Erken Osmanlı mimarisinin önemli örneklerinden olan Orhan Gazi Hamamı, 1335 yılında çifte hamam olarak inşa edilmiştir. Yapının iki bölümünde farklı plan şemaları görülmektedir.

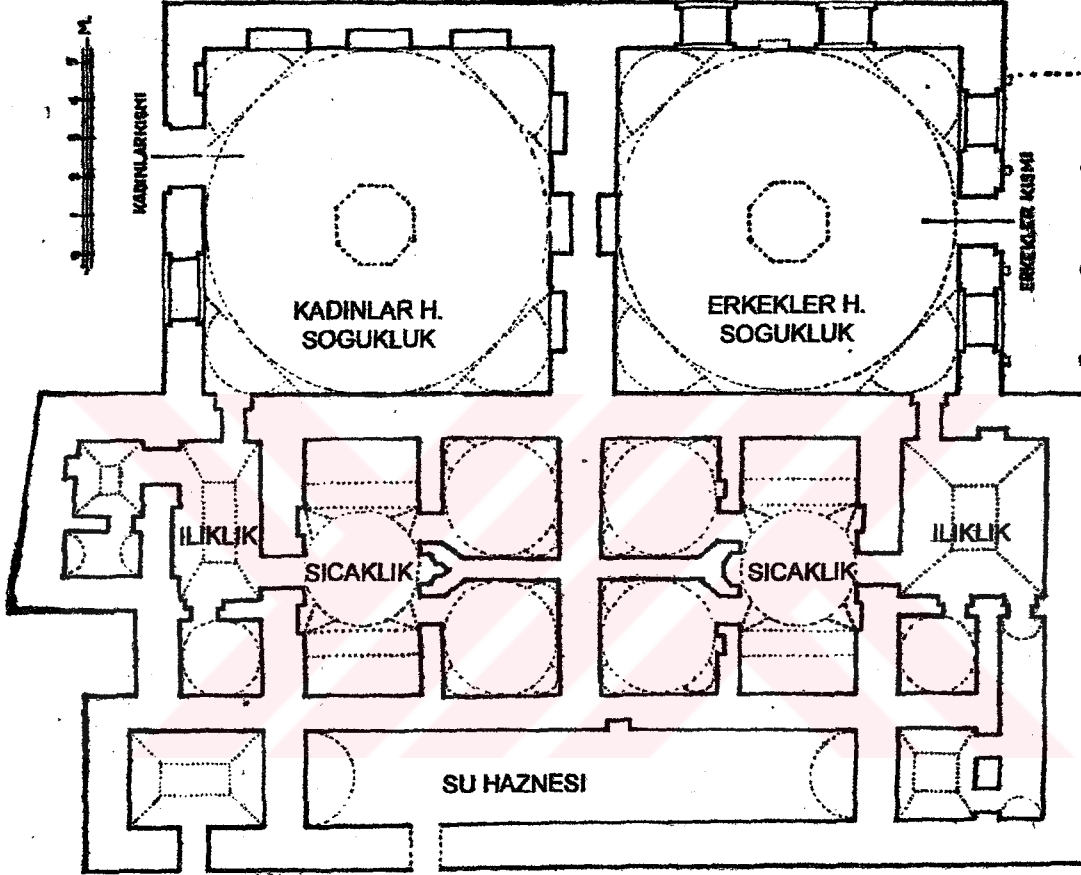

Resim 2.37 Bursa – Orhan Gazi Hamamı planı (Ayverdi, 1966 : 114).

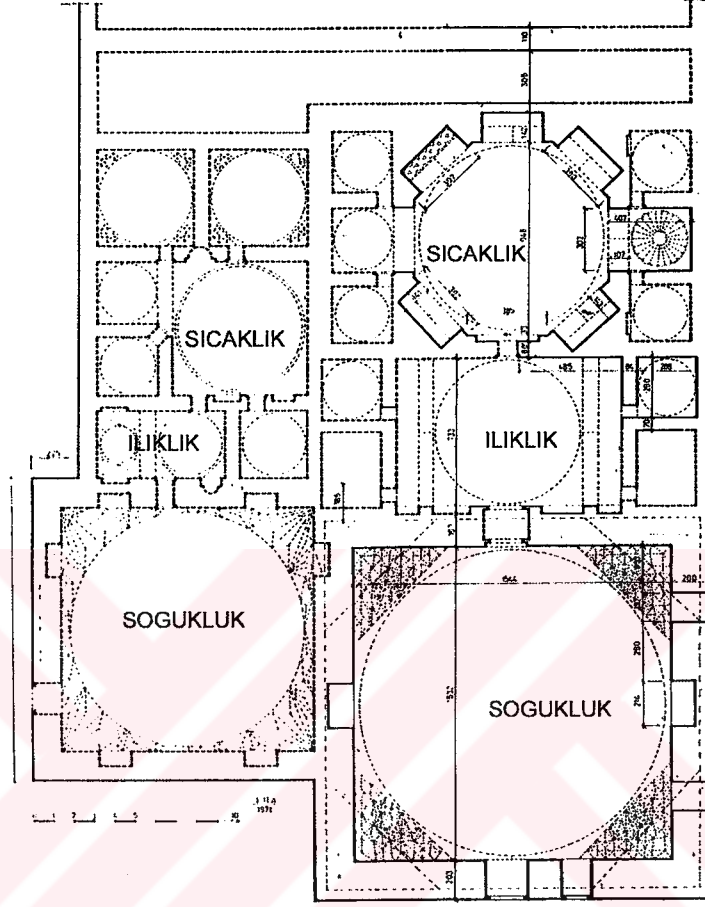
Resim 2.38 Bursa – Orhan Gazi Hamamı kesiti (Ayverdi, 1966 : 115).

İznik – Büyük Hamam : Yapının yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, İznik'in en parlak dönemi olan 14.yy'ın ikinci yarısı ile 16.yy'ın ilk yarısı arasında bir dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapı çifte hamamdır. Her iki bölümünün de plan şeması aynıdır. Bölümler birbirlerine paralel olarak gelişmektedir.

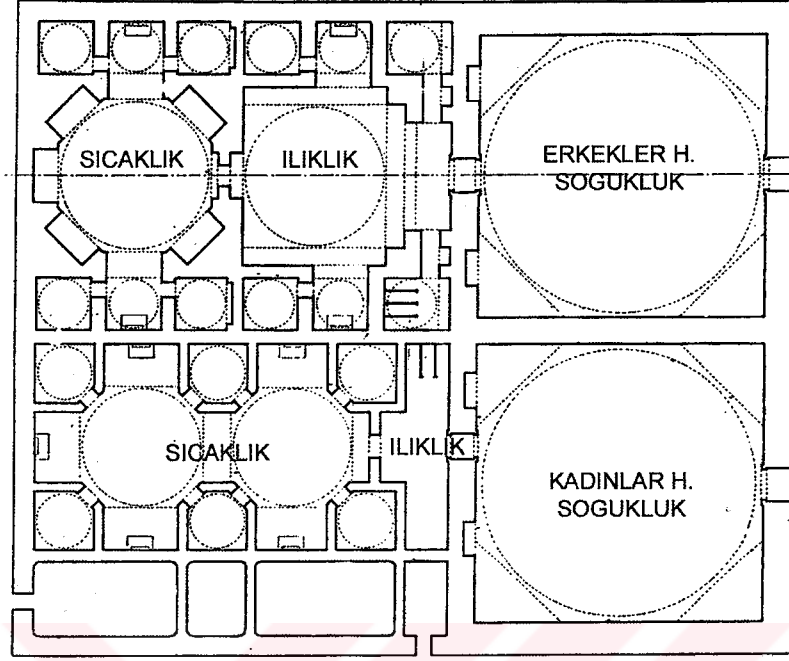
Resim 2.39 İznik – Büyük Hamam'ın planı (Eyice, 1960 : 119).

İstanbul - Tahtakale Hamamı : Çifte hamam olan yapının 1470 tarihinden önce yapıldığı tahmin edilmektedir. Kadınlar hamamı ile erkekler hamamının plan şemaları birbirlerinden farklıdır. İki bölüm, birbirlerine paralel olarak gelişmektedir.

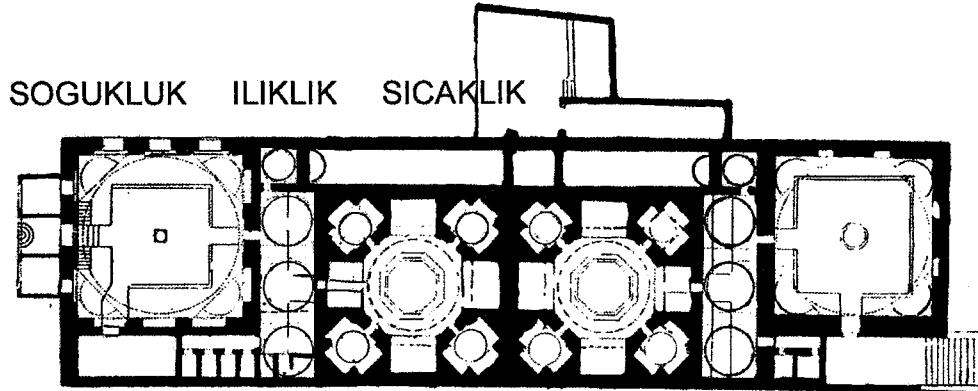
Resim 2.40 Tahtakale Hamamı planı (Haskan, 1995 : 279).

İstanbul – Çukur Hamam : Yapının 1484 – 1488 yılları arasında inşa edildiği bilinmektedir. Çifte hamam olan bu yapının her iki bölümü de farklı plan şemasına sahiptir. Bölümler birbirlerine paralel olarak gelişmektedir. Soğukluk mekanlarında ılıklıklara geçtikten sonra, planlar farklılaşmaktadır. Bu yapıda görülen en önemli farklılık, kadınlar bölümünün iki kademeli gelişen sıcaklık mekanıdır.

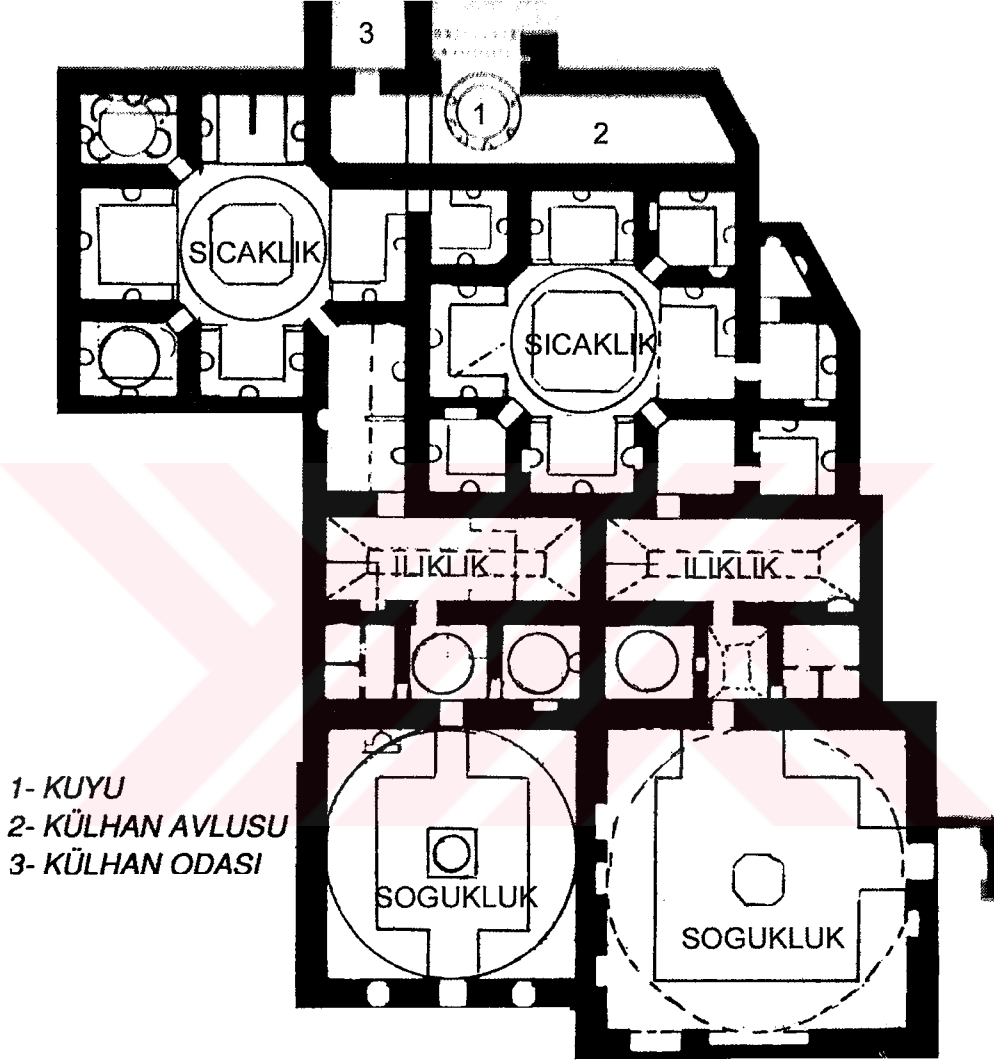
Resim 2.41 Çukur Hamam'ın planı (Haskan, 1995 : 125).

İstanbul – Haseki Hürrem Sultan Hamamı : Çifte hamam olan bu yapı, 1539 yılında Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Osmanlı hamam mimarisinde ilginç plan şemasıyla dikkat çeken önemli bir örnektir. Her iki hamam bölümü birbirlerine paralel gelişmemiş, uç uca eklenmiştir. Bu uygulamanın, yapı içinde ısı kaybına neden olduğu bilinmektedir.

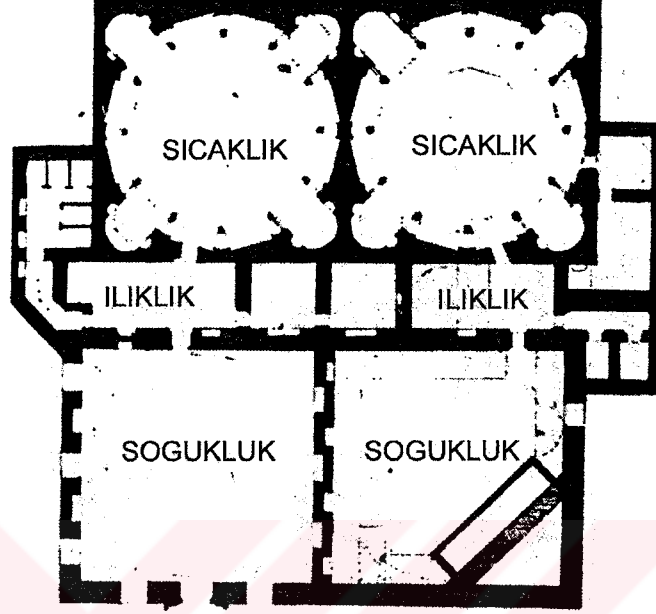
Resim 2.42 Ayasofya – Haseki Hürrem Sultan Hamamı planı (Haskan, 1995 : 174).

İstanbul – Cerrahpaşa Hamamı : Çifte hamam olan bu yapı, 1595 yılında, Mimar Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır (Haskan, 1995 : 89).

Resim 2.43 Cerrahpaşa Hamamı (1593) planı (Haskan, 1995 : 90).

İstanbul – Çemberlitaş Hamamı : Tezküret – ül mi'marin'e göre Mimar Sinan yapısı olduğu bilinen bu yapının yapım tarihi 1584 olarak bilinmektedir (Haskan, 1995 : 97). Çifte hamam olan bu yapının iki bölümünün plan şeması simetrikidir.

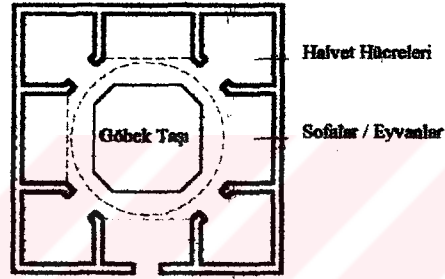
Resim 2.44 Çemberlitaş Hamamı planı (Ünver, 1973 : 87 – 94, res.15).

2.3.2 Osmanlı Hamamlarının Sıcaklık Tipleri

Osmanlı hamamlarının planlarındaki farklılıklar, genellikle sıcaklık mekanlarının biçimlenişine göre oluşmaktadır. Bu farklılıklara göre Osmanlı hamam mimarisinde 6 plan tipi meydana çıkmıştır.

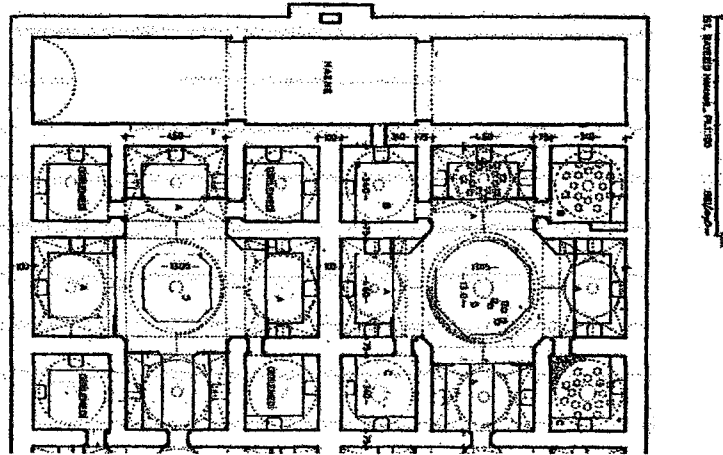
2.3.2.1 A Tipi – Köşe Halvetli ve Dört Eyvanlı Sıcaklık Şeması

Bu tip sıcaklık şemalarında mekan 4 eyvanlıdır. Mekanın biçimlenişine göre eyvanlardan birisi giriş kısmını oluşturur. Bu durumda eyvan sayısı düşer. Mekanın köşelerinde halvet hücreleri bulunur. Halvet hücrelerinin sayısı bazı durumlarda teke kadar düşebilir.

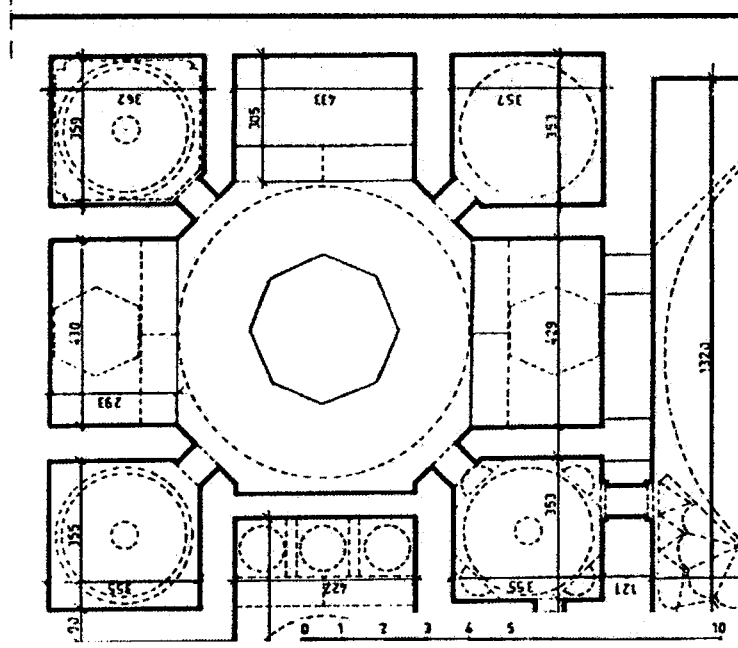
Şekil 2.2 A Tipi sıcaklık şeması.

Bayezid Hamamı (1451 sonrası)

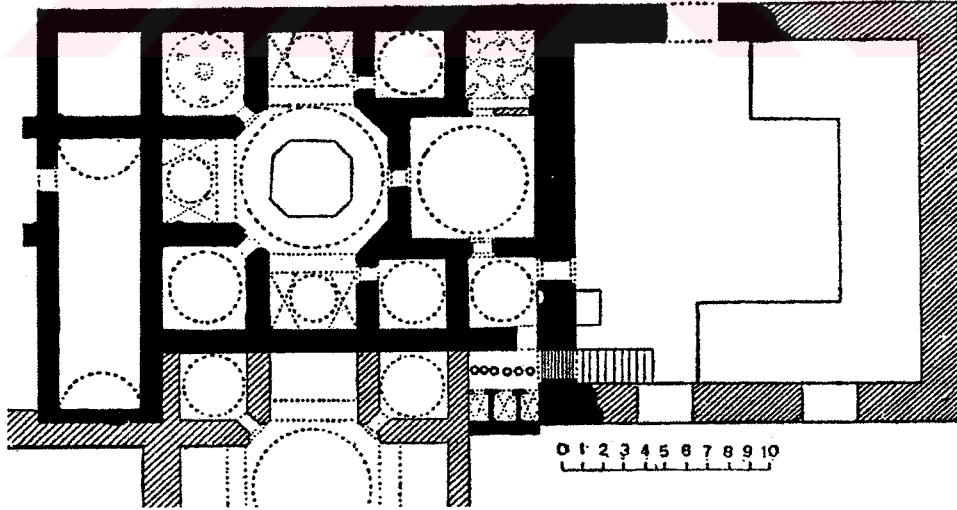
Resim 2.45 Bayezid Hamamı sıcaklık planları (Haskan, 1995 : 59).

Hocapaşa Hamamı Erkekler Kısmı (Fatih Dönemi 1451 – 1481)

Resim 2.46 Hocapaşa Hamamı¹ erkekler kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 185).

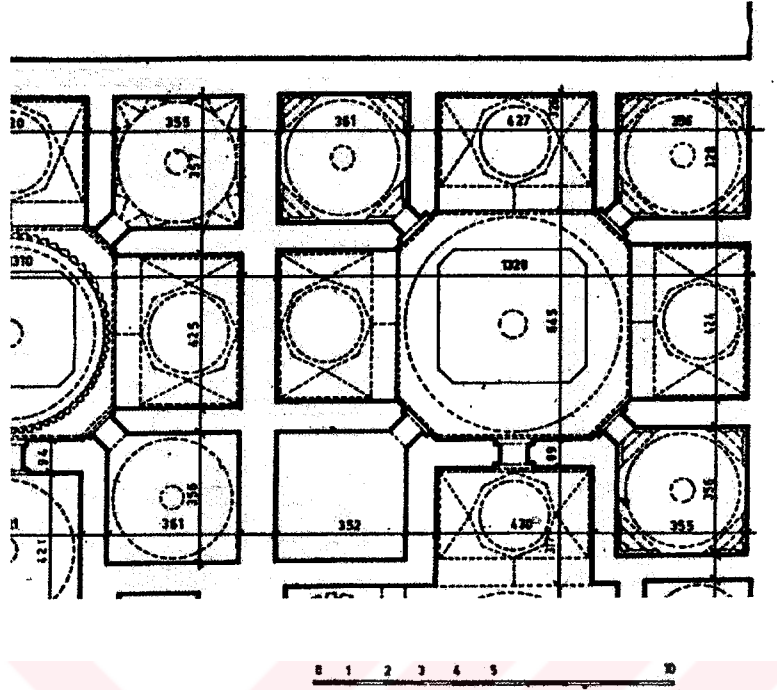
Murad Paşa Hamamı (1465)

Resim 2.47 Murad Paşa Hamamı sıcaklık planları (Haskan, 1995 : 246).

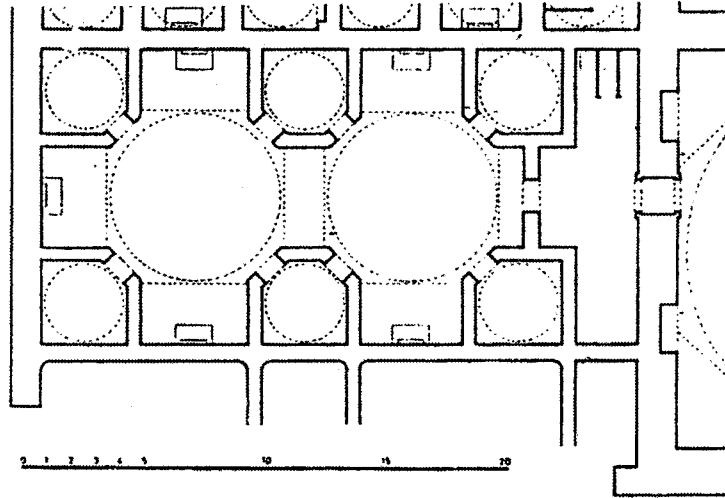
¹ Hocapaşa Hamamı'nda halvetlerden birisi sıcaklık mekanının girişi olarak kullanılmıştır; 3 halvetli sıcaklıklara örnek olarak gösterilebilir.

Gedikpaşa Hamamı (1474)

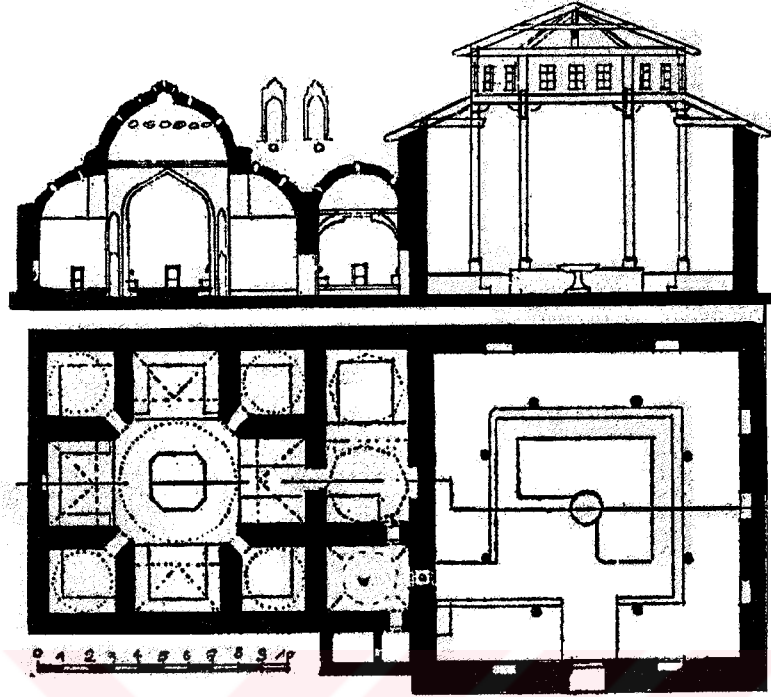
Resim 2.48 Gedikpaşa Hamamı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 151).

Çukur Hamam Kadınlar Kısmı (1484 – 1488)

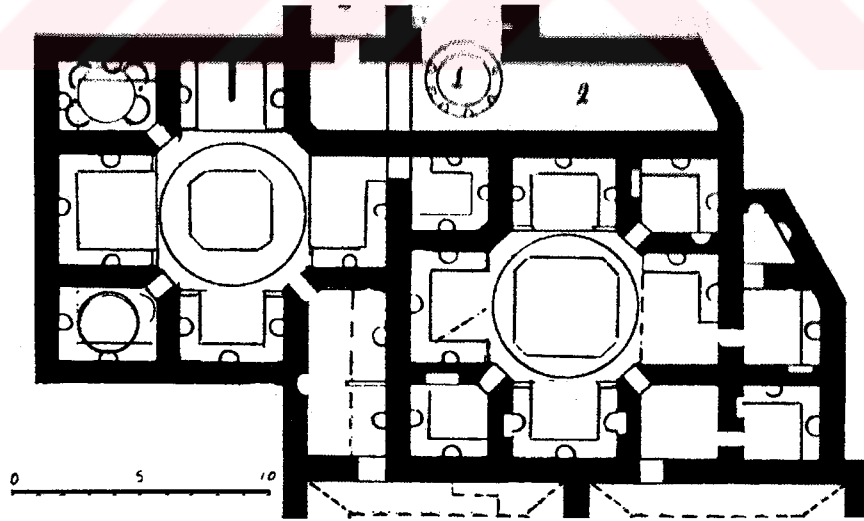
Resim 2.49 Çukur Hamam kadınlar kısmı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 125).

Samatya – Ağa Hamamı (1547)

Resim 2.50 Samatya – Ağa Hamamı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 17).

Cerrahpaşa Hamamı (1593)

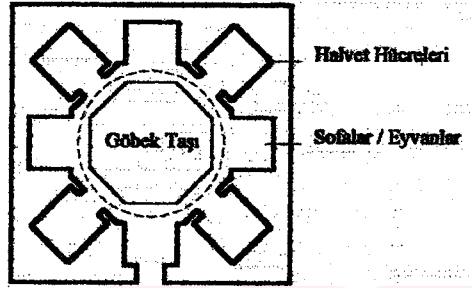
Resim 2.51 Cerrahpaşa Hamamı¹ sıcaklık planları (Haskan, 1995 : 90).

¹ Cerrahpaşa Hamamı, halvet ve sofa sayısının düştüğü hamamlara örnek olarak gösterilebilir.

2.3.2.2 B Tipi – Yıldız Biçimli Sıcaklık Şeması

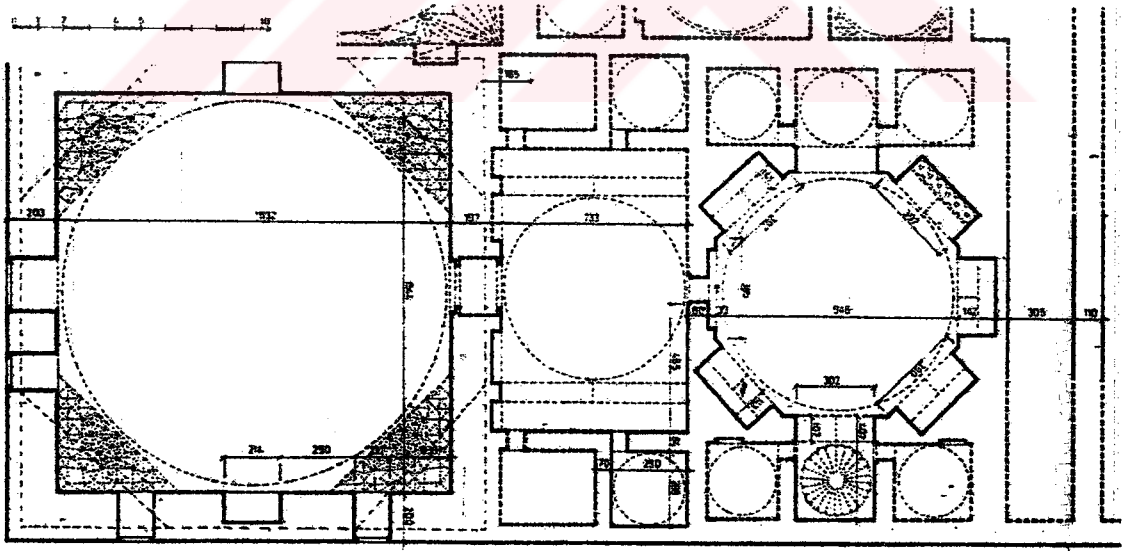
Bu tip sıcaklık mekanlarında, orta mekan 6 veya 8 kenarlı çokgen biçimindedir. Çardaklı Hamam'da, B tipi sıcaklıklı hamamlardan farklı olarak, 7 kenarlı çokgen biçimli plan görülmektedir. Orta mekanın etrafında, duvar kalınlığı içinde tonozlu nişler bulunur. Bazı örneklerde, köşelerdeki nişlerin yarım daire biçimli eksedralardan oluştuğu görülmektedir.

Bu plan şemasına, İslam ve Türk mimarisinde kaplıcalarda çok rastlanmıştır. Osmanlı hamam mimarisinde de yaygın kullanılmış bir örnektir.

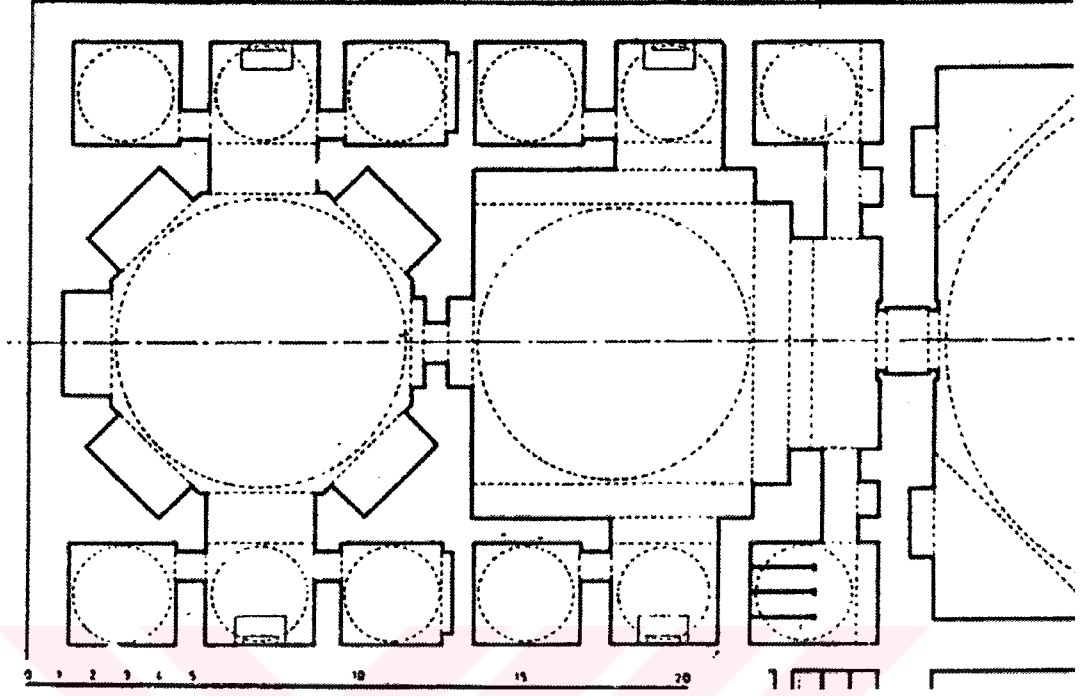
Şekil 2.3 B Tipi sıcaklık şeması.

Tahtakale Hamamı Erkekler Kısmı (1470 önçesi)

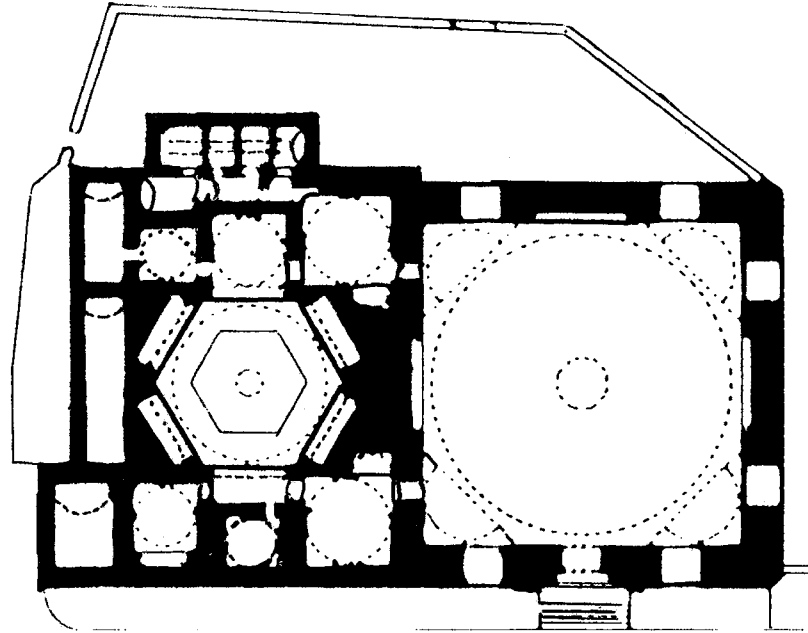
Resim 2.52 Tahtakale Hamamı erkekler kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 279).

Çukur Hamam Erkekler Kısmı (1484 – 1488)

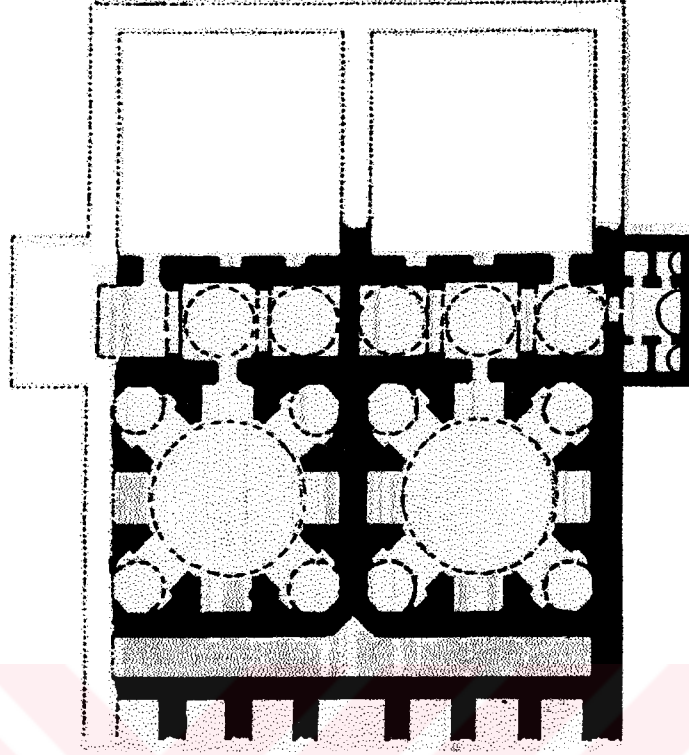
Resim 2.53 Çukur Hamam erkekler kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 125).

Kılıçalipaşa Hamamı (1583)

Resim 2.54 Kılıç Ali Paşa Hamamı planı (Haskan, 1995 : 210).

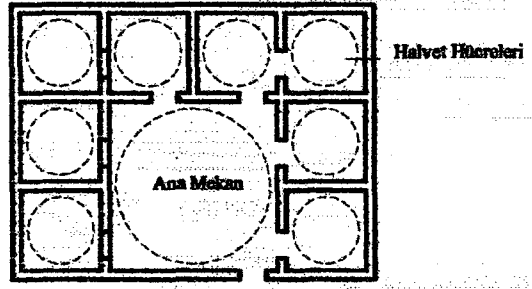
Yeşil Direkli Hamam (1583)

Resim 2.55 Üsküdar – Yeşil Direkli Hamam'ın planı (Haskan, 1995 : 78).

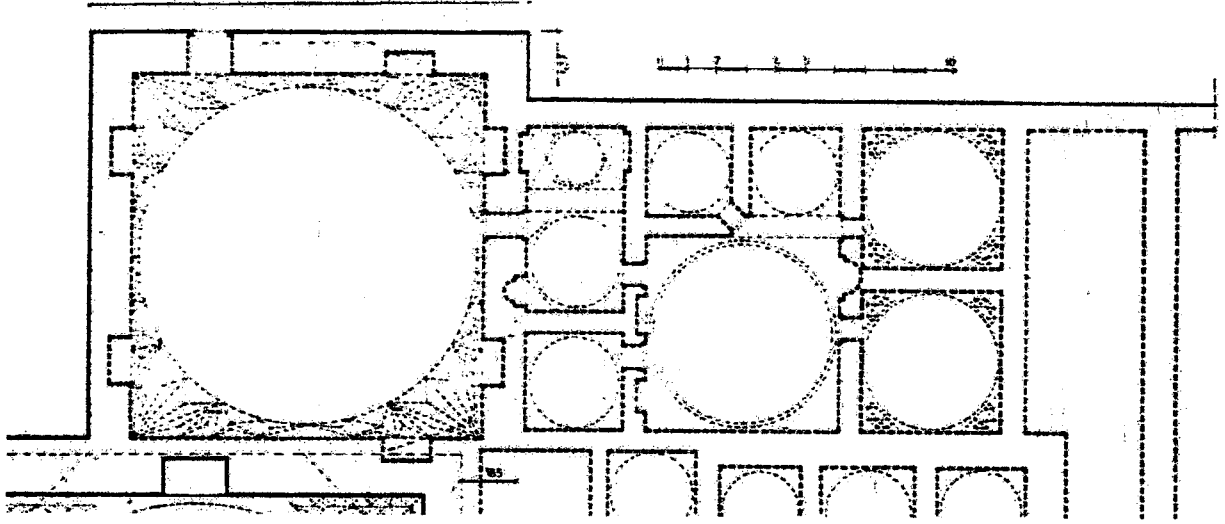
2.3.2.3 C Tipi – Üç Tarafı Halvetli Sıcaklık Şeması

Bu tip sıcaklıklarda mekan dikdörtgen veya kare formdadır; kenarlarında halvet hücreleri sıralanır.

Şekil 2.4 C Tipi sıcaklık şeması.

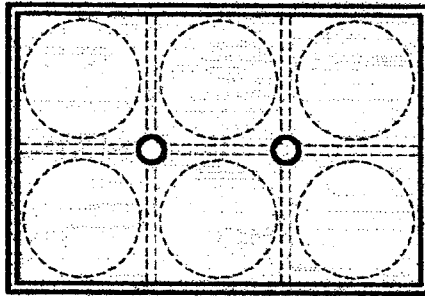
Tahtakale Hamamı Kadınlar Kısım (1470 önces)

Resim 2.56 Tahtakale Hamamı kadınlar kısmının sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 279).

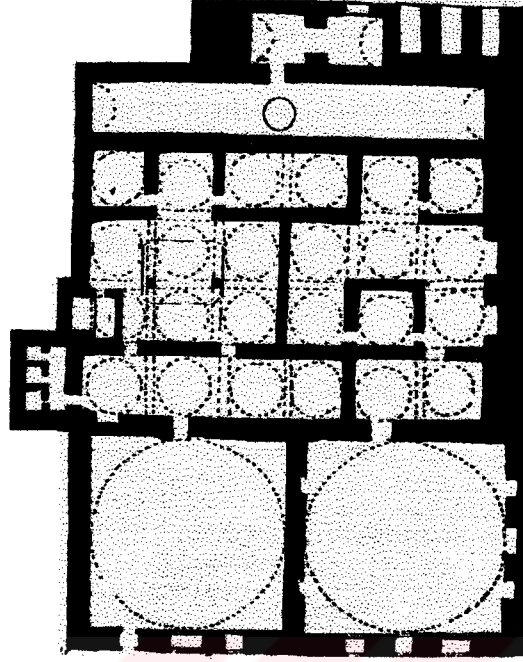
2.3.2.4 D Tipi – Eşit Kubbeli Mekanlara Ayrılmış, Sütunlu veya Destekli Sıcaklık Şeması

Bu tip sıcaklık şemasında, mekan destek ve kemerlerle eşit bölümlere ayrılmıştır. Orta kemerleri iki sütun taşır. Genellikle mekanın ortasında göbek taşı bulunmaz. Desteklerle oluşturulmuş her bölümün üst örtüsü kubbedir.

Şekil 2.5 D Tipi sıcaklık şeması

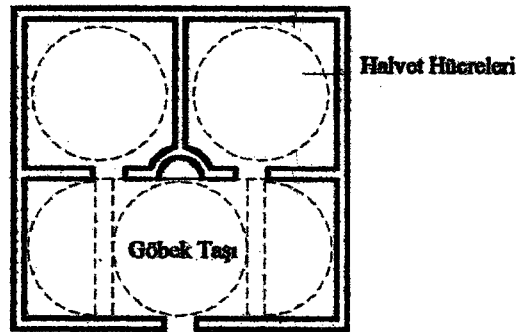
Haseki Hürrem Sultan Hamamı (1551'de kayıtlı)

Resim 2.57 Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın planı (Haskan, 1995 : 176).

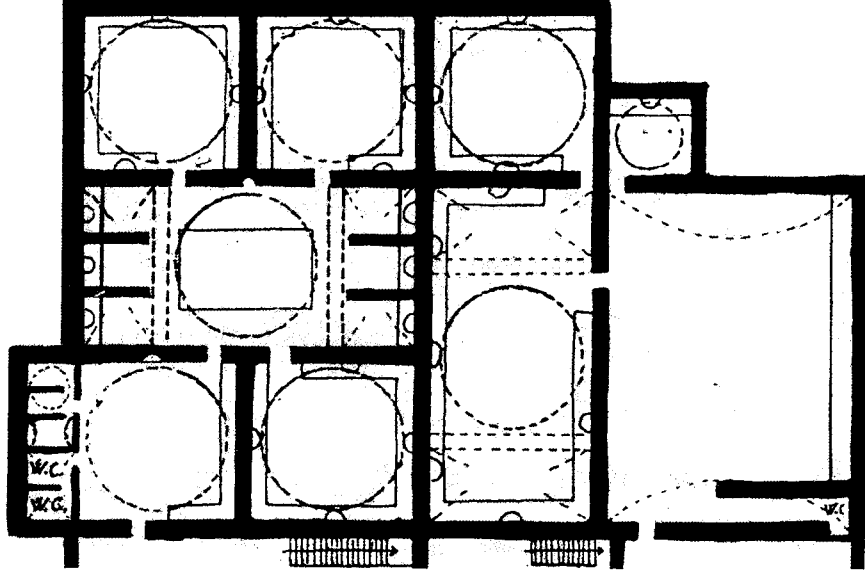
2.3.2.5 E Tipi – Çifte Halvetli Sıcaklık Şeması

Bu tip sıcaklıklarda mekan genellikle dikdörtgen biçimindedir. Dar ve enlemesine uzanan bu mekan üç bölümden oluşur. Orta kısım kubbe ile örtülüdür. Bu mekana yan yana iki oda biçimindeki çifte halvetler açılır. Bu iki halvet hücrelerini ayıran duvarın payesinde, mihraba benzer bir niş bulunduğu görülür.

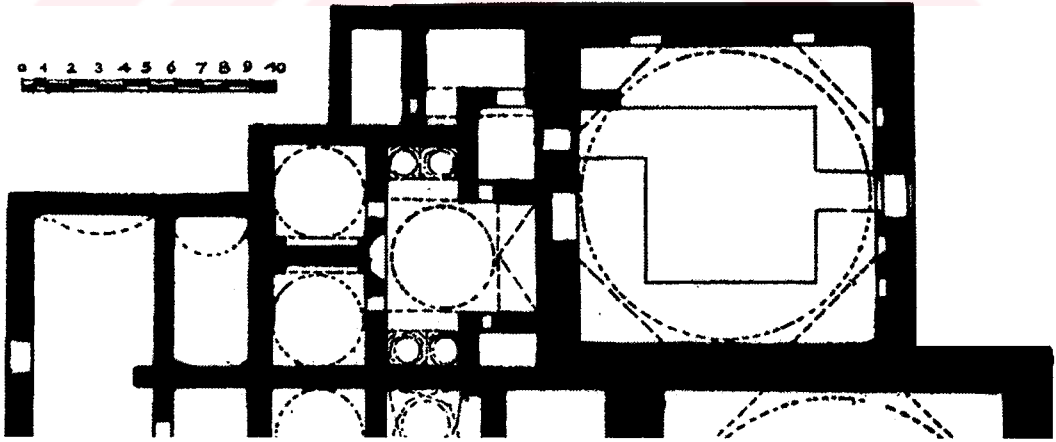
Şekil 2.6 E Tipi sıcaklık şeması.

Eyüp – Türbe Hamamı (Fatih Dönemi 1451 – 1481)

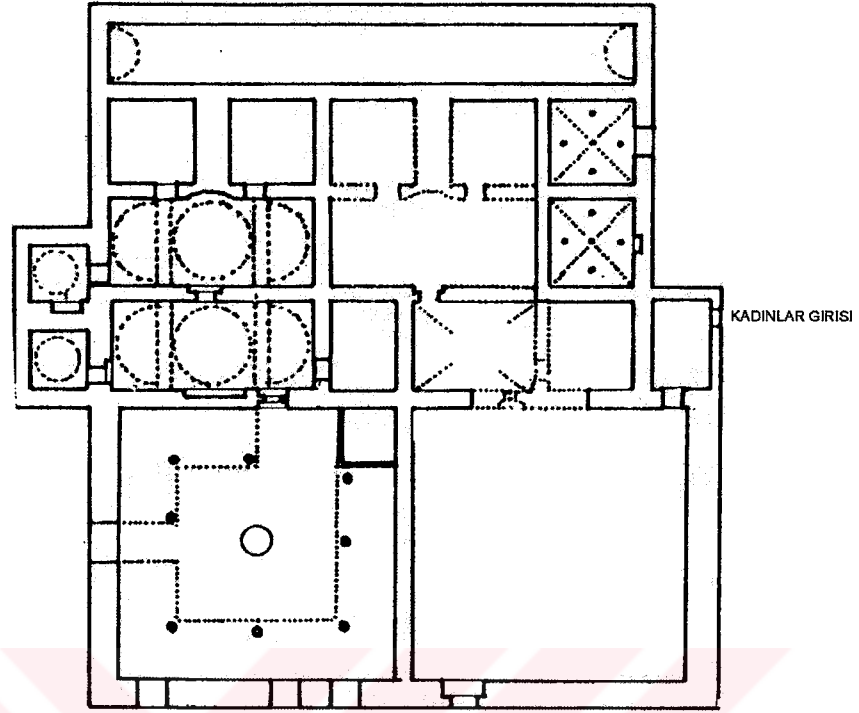
Resim 2.58 Eyüp – Türbe Hamamı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 140).

Çukurçeşme Hamamı Kadınlar Kısım (1490'da kayıtlı)

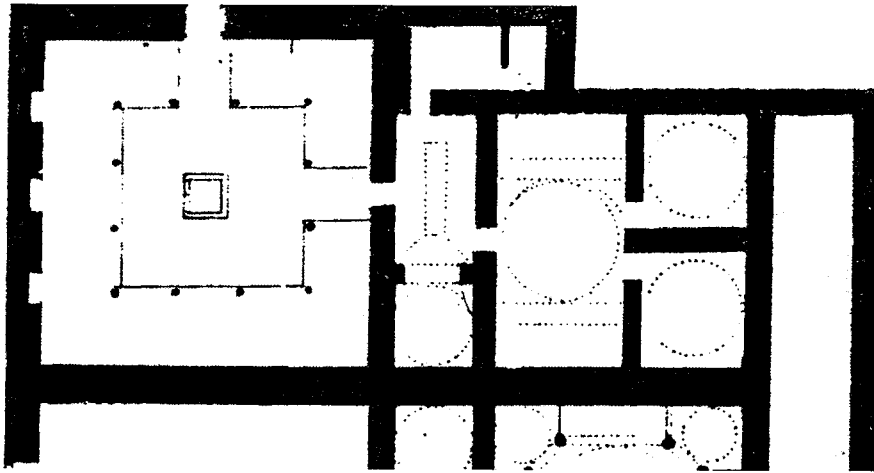
Resim 2.59 Çukurçeşme Hamamı kadınlar kısmı sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 122).

İbrahim Paşa Hamamı (1492)

Resim 2.60 İbrahim Paşa Hamamı planı (Haskan, 1995 : 189).

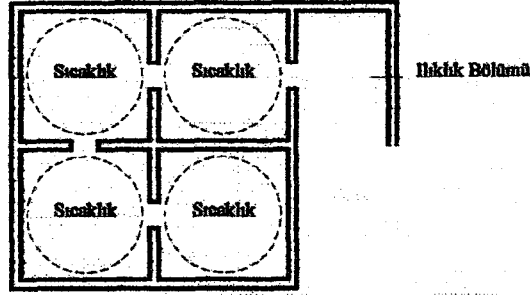
Azapkapı – Yeşil Direkli Hamam Kadınlar Kısmı (Mimar Sinan Dönemi)

Resim 2.61 Azapkapı – Yeşil Direkli Hamam'ın sıcaklık planı (Haskan, 1995 : 297).

2.3.2.6 F Tipi – Eşit Mekanlı Sıcaklık Şeması

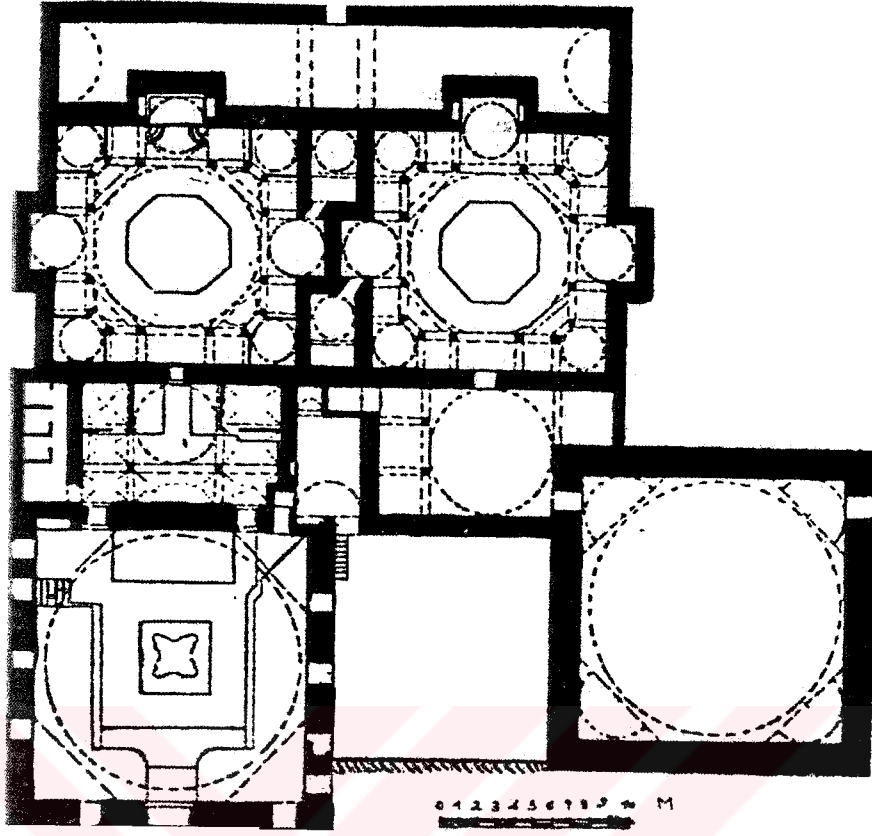
Bu tip hamamlarda sıcaklık mekanı, halvetler ve ılıkılık eşit büyüklüktedir. Mekanları üstler kubbe ile örtülü olup, bütün mekanlar diğerleri ile bağlantılıdır. Küçük ölçeklerdeki genel hamamlarda ve özel hamamlarda görülen bir plan şemasıdır.

Şekil 2.7 F Tipi sıcaklık şeması.

Osmanlı hamamları arasında, bu 6 ana tipteki hamamların dışında, küçük yerlerde yapılmış olan daha sade plan şemasına sahip çarşı hamamları da bulunur. Ayrıca bu sade hamam tipine, bazı saraylardaki özel hamamlarda da rastlanmıştır. Bu hamamların, soyunmalık kısımları genellikle ahşaptan yapılmıştır. Soyunmalıktan ılıkılık mekanına geçiş, helaların bulunduğu bir koridor ile sağlanır. Ilıklık dikdörtgen forma sahiptir. Ilıklık mekanından, kare formu ve kubbeli, sade sıcaklık mekanına geçilir. Bu hamamların sıcaklık kısımlarında, halvet hücreleri bulunmaz (Eyice, 1997 : 419).

18.yy'dan sonra hamamlar, Osmanlı mimarisi içerisindeki önemini yitirmiş; yapımı azalmıştır. Bu dönemin örneklerinde merkezi plan şemasından uzaklaşıldığını görmek mümkündür. İstanbul'daki Cağaloğlu Hamamı (1740), buna örnek olarak verilebilir. Klasik hamam şemasından uzak olan bu çifte hamamın soğukluk ve sıcaklık mekanlarında barok üslubun hakim olduğu görülmektedir.

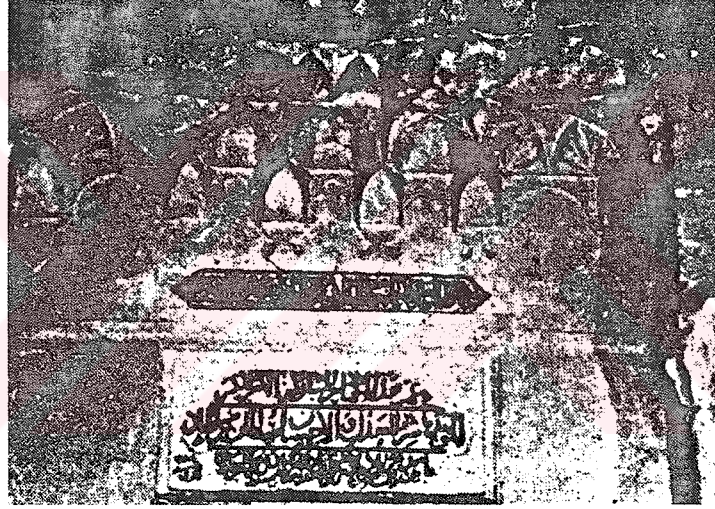
Resim 2.62 Cağaloğlu Hamamı planı (Haskan, 1995 : 85).

2.3.4 Osmanlı Hamamlarında Taş İşçiliği Ve Süsleme

Osmanlı hamamlarında cephe mimarileri oldukça sadedir. Yapıların dış cephelerinde, klasik moloz taş veya yonu taşı duvar örgülerinin yanısıra, değişik taş ve tuğla işçilikleri de görülmektedir. Buna örnek olarak Ayasofya – Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın, almaşık teknikte yapılmış olan duvar örgüsü verilebilir. Buna benzer bir başka örgü sistemi, Edirne'deki daha eski tarihli bir saray hamamında görülmektedir.

Giriş Kapıları :

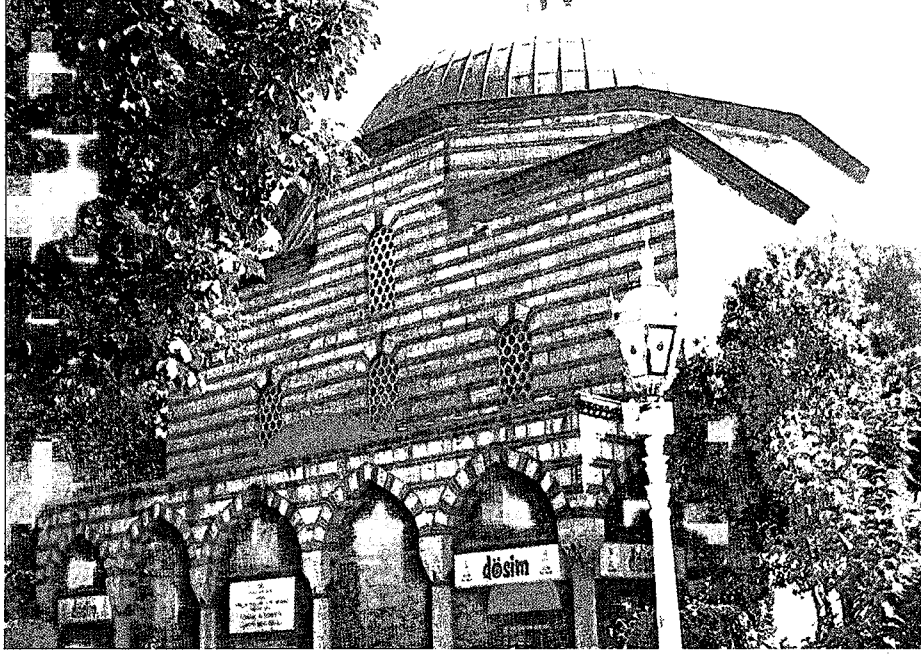
Hamamların giriş kapıları, genellikle camilerde olduğu gibi, mukarnaslı bir kavsara¹ ile bezenmiş, kemerin üstünde ise bir kitabe konarak düzenlenmiştir. Bilinen en eski tarihli kitabeli hamam, Yıldırım Bayezid'in Mudurnu'daki çifte hamamıdır (Eyice, 1997 : 416).

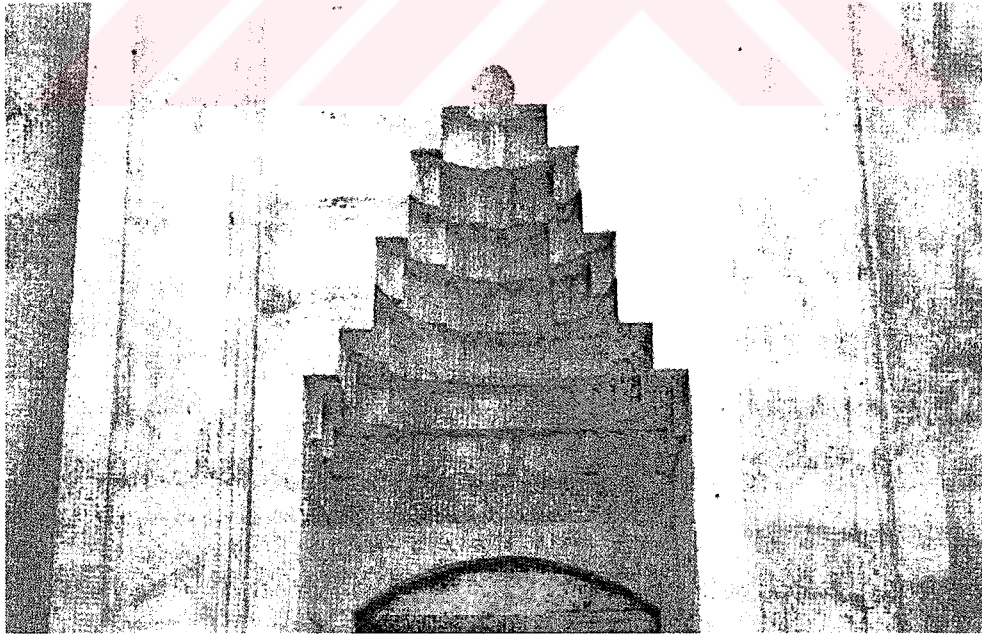
Resim 2.63 Mudurnu – Yıldırım Bayezid Hamamı kitabesi (Ayverdi, 1966 : 351).

Bunun yanısıra, bazı yapılarda sütunlu, revaklı girişler de mevcuttur. Buna örnek olarak Ayasofya – Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın giriş revağı verilebilir. Bazı yapılarda, esas giriş kısmını süslemek amacıyla kemerlerin üstüne, eski yapılardan çıkarılmış devşirme levhalar konulduğu bilinmektedir. Çardaklı Hamam ve Konya – Meram Hamamı'nın giriş kapıları bu uygulamaya örnek olarak gösterilebilir (Eyice, 1997 : 421).

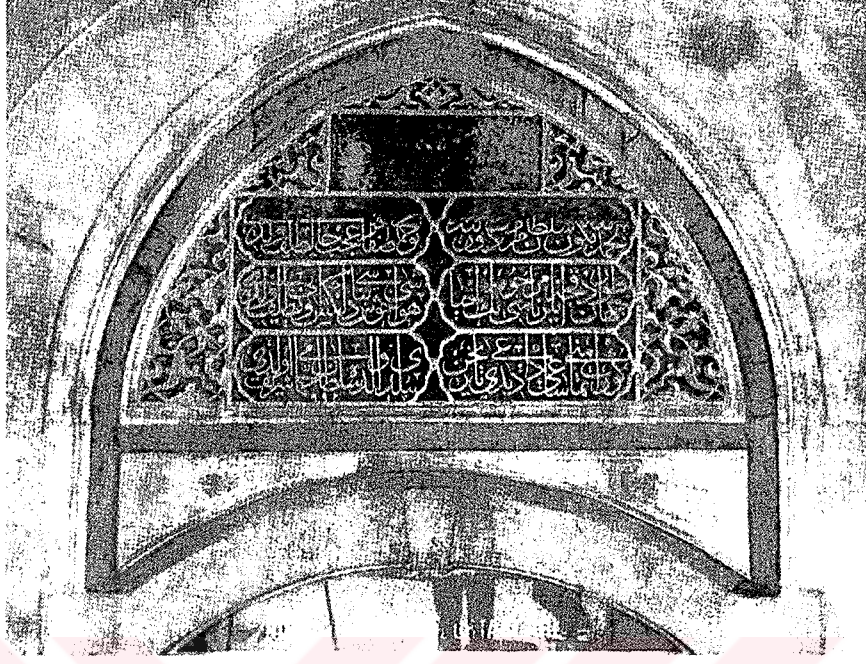
¹ Kavsara : Kemer ve tonozların içbükey bir yüzey meydana getiren iç kalınlıklarına verilen ad; bir taçkapıda başkemerin kalınlığını meydana getiren bölümde, birbiri altına gelerek gittikçe küçülen ve o kısma huni gibi bir biçim veren kavislerden oluşan eğik tonoz bölümü (Hasol, 1995 : 240).

Resim 2.64 Ayasofya – Haseki Hürrem Sultan Hamamı'nın giriş revağı (Haskan, 1995 : 173).

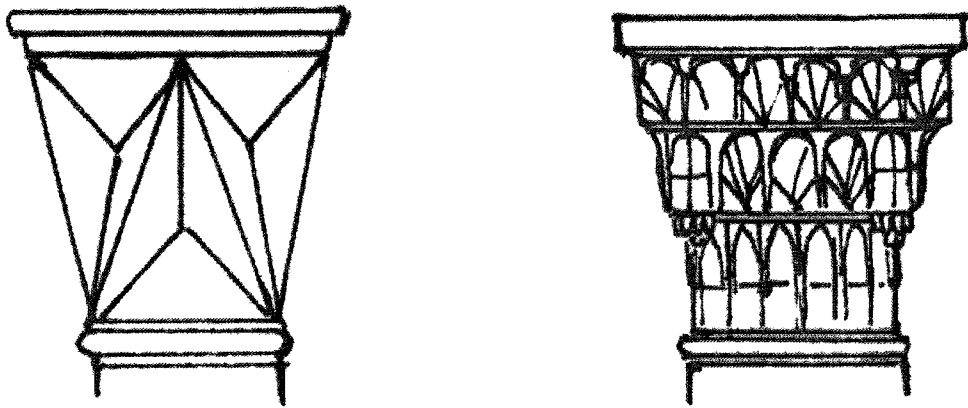
Resim 2.65 Tahtakale Hamamı'nın cümle kapısı (Haskan, 1995 : 277).

Resim 2.66 Çemberlitaş Hamamı'nın kitabesi (Haskan, 1995 : 98).

Sütun Başlıkları :

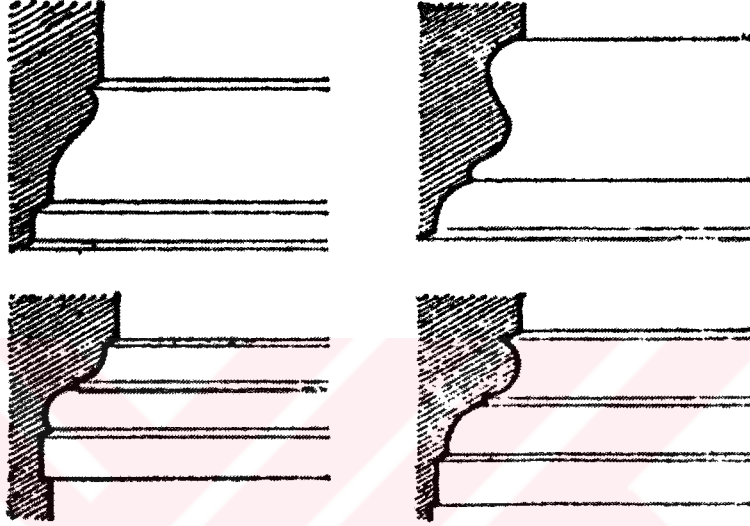
Yapılardaki sütun başlıkları, dönemlere göre değişen örnekler göstermektedir. Klasik dönemde baklavalı veya mukarnaslı başlıklar mevcuttur. 18.Yy daki hamamlarda, barok üslubun özellikleri görülmektedir. Örnek olarak, Cağaloğlu Hamamı verilebilir (Eyice, 1997 : 420). İç mekanda kubbeye geçişlerde ise özenli düzenlemeler mevcuttur. Geçişlerde mukarnaslar, dilimli veya horizontal sistemler kullanılmıştır.

Resim 2.67 Osmanlı mimarisinde baklavalı ve mukarnaslı sütun başlıkları (Hasol, 1995 : 72).

Kornişler (Silmeler) :

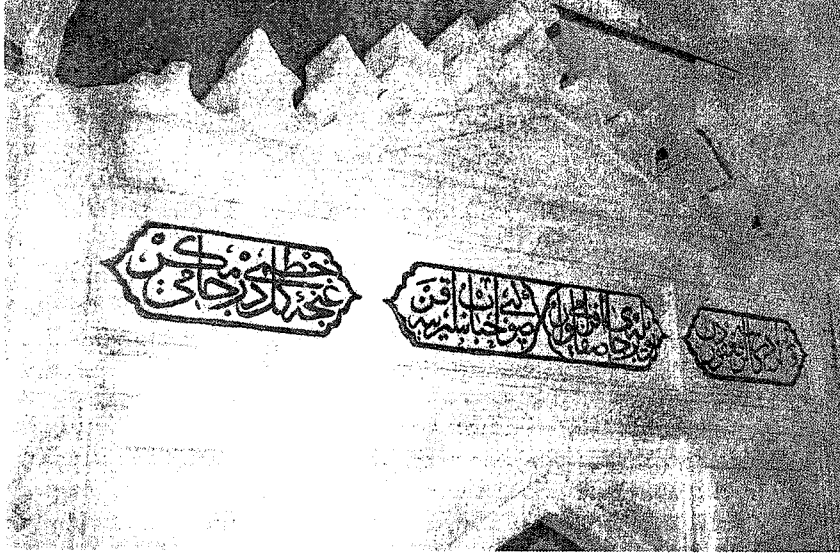
Türk hamamlarında fazla çıkıntılı kornişler görülmemektedir. Bazı örneklerin soyunmalık mekanlarında farklı kornişler görülebilir. Dış mekanda ise, birkaç sıra tuğla korniş yada taştan kornişler görülmektedir. Nadir olarak profilli korniş örneklerine de rastlanabilir (Aru, 1949 : 44).

Resim 2.68 Osmanlı mimarisinin korniş örnekleri (Hasol, 1995 : 408).

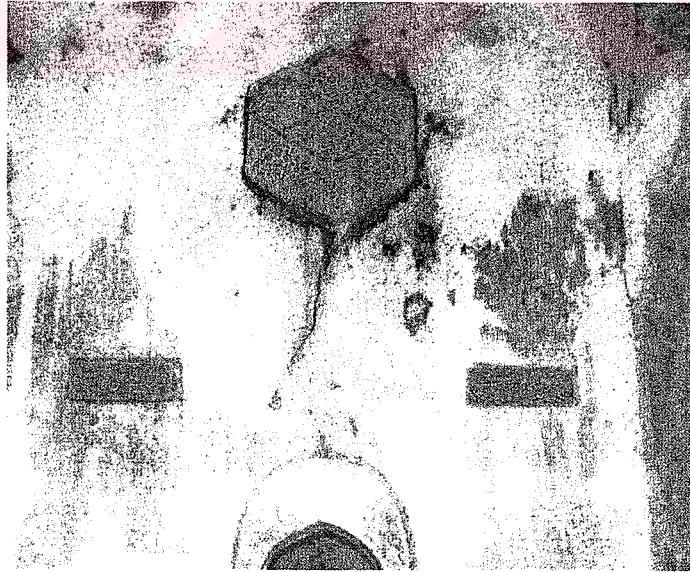
İç Mekan Süslemesi :

Osmanlı hamamlarının iç mekanlarındaki süsleme öğeleri, dönemlerine göre farklı özelliklerde olmakla beraber, daha fazladır. Dönem mimarisinin taş işçiliğini, mermer kurnalarda, oturma sekilerinin yanlarındaki kol dayama yerlerinde ve bazı yapılarda halvetlere geçiş kapılarının taç kısımlarındaki süslemelerde görmek mümkündür. Bazı örneklerde, kadınlar kısmında, diğerklerine göre daha özenli işlenmiş “gelin kurnaları” bulunur (Eyice, 1997 : 420).

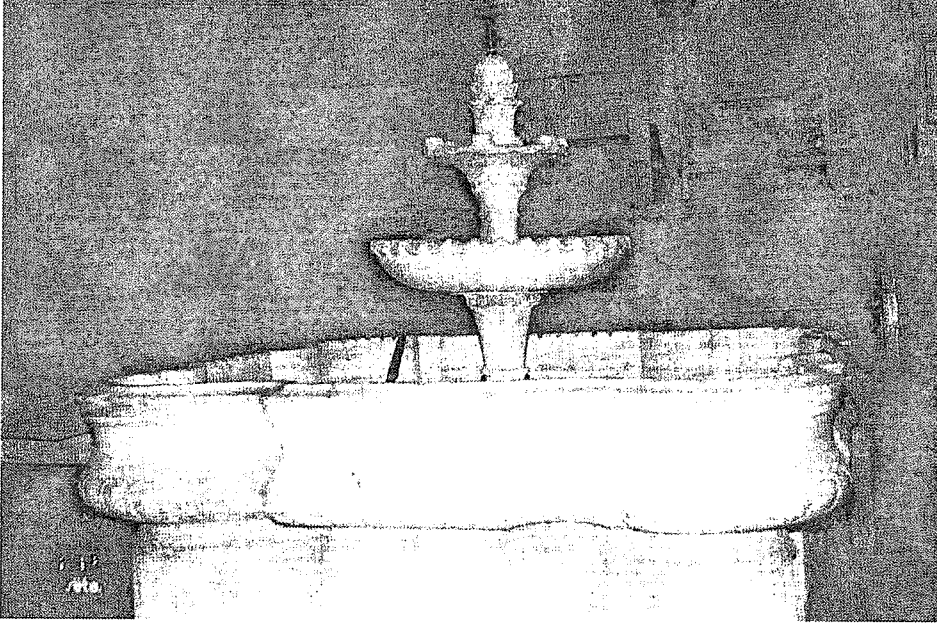
Resim 2.69 Çemberlitaş Hamamı'nın halvet hücrelerinin önlerindeki kapılı mermer şebekeler (Haskan, 1995 : 99).

Bazı yapılarda, iç mekanda çeşitli süsleme öğeleri bulunmuştur. Örnek olarak, İznik'teki Büyük Hamam'ın sıcaklık duvarlarındaki malakari² teknikte yapılmış bezemeler verilebilir. Duvarlarda kalemişi süslemelerin dışında, çini kaplamalar da süsleme öğesi olarak kullanılmıştır. İstanbul'daki Çinili Hamam, 16.yy İznik çinileriyle süslenmiş bir hamam olarak bilinmektedir (Eyice, 1997 : 420).

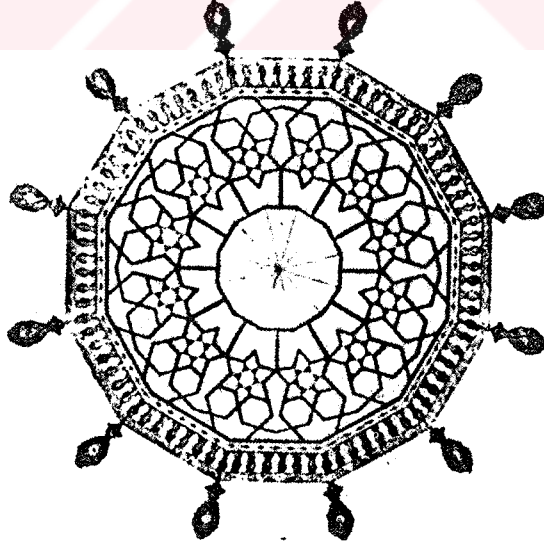

Resim 2.70 Çinili Hamam - Halvet girişlerindeki çini süslemeler (Haskan, 1995 : 109).

² Malakari : Osmanlı mimarisinde kubbe, tavan veya duvarlara yapılan alçı kabartmalı ve boyalı süsleme; mala ile yapılan alçı süsleme, bezeme (Hasol, 1995 : 299).

Resim 2.71 Çinili Hamam'da İnan Şahı tarafından hediye edilmiş, fiskiyeli havuz (Haskan, 1995 : 107).

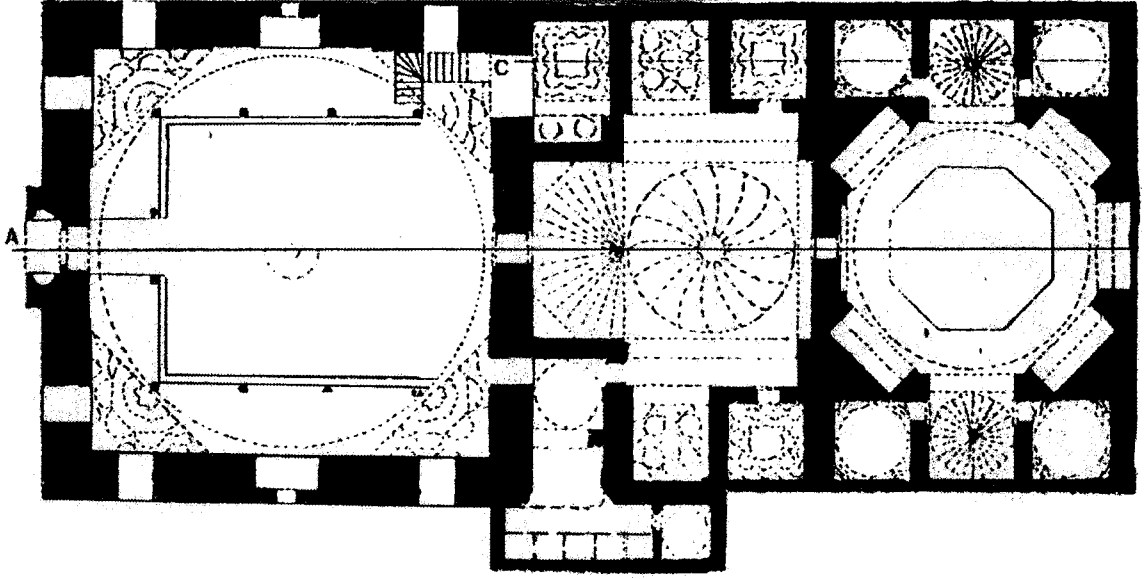

Resim 2.72 Çemberlitaş Hamamı'nın göbek taşındaki mermer bezeme (Ünver, 1973 : 87 – 94, res. 17).

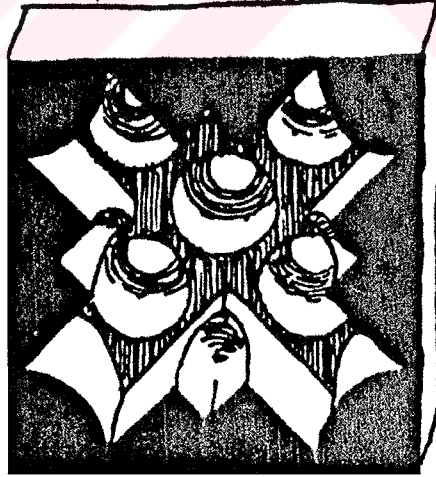
İç mekanda, kapılarda doğrama bulunmaz. Kapılar genellikle sivri veya yuvarlak kemerlerle geçilmiştir, üstlerinde çeşitli mukarnas örnekleri görülmektedir.

Resim 2.73 Mudurnu Yıldırım Hamamı – Ilıklığa geçiş kapısı (Ayverdi, 1966 : 352).

Resim 2.74 Kubbe geçişlerindeki taş işçilikleri bakımından önemli bir örnek olan Mahmudpaşa Hamamı (Haskan, 1995 : 237).

Resim 2.75 Mahmudpaşa Hamamı'ndan kubbe işçiliği örneği (Aru, 1949 : 63).

2.3.5 15 – 17 Yy Arasında İstanbul'da Yapılmış Osmanlı Hamamları

Çardaklı Hamam'ın mimari özelliklerini etüd etmek, Osmanlı hamam mimarisi içindeki yerini saptayabilmek amacıyla, İstanbul'daki Fetih'ten 17.yy'a kadar inşa edilmiş 50 hamamda incelemeler yapılmıştır. Bu hamamlar ile ilgili bilgiler, M.Nermi Haskan tarafından hazırlanmış "İstanbul Hamamları" adlı kitaptan ve ilgili makalelerden¹ yararlanılarak toplanmıştır.

İncelenen Hamamların Kronolojik Listesi

Beyazıt – Bayezid Hamamı / 1451 tarihinden sonra yapılmış.

Şehzadebaşı – Acemoğlu Hamamı / Fatih döneminde yapılmış.

Eyüp – Türbe Hamamı / Fatih döneminde yapılmış.

Sirkeci – Hoca Paşa Hamamı / Fatih döneminde yapılmış.

Sultanahmet – İshak Paşa Hamamı / Fatih döneminde yapılmış.

İstinye – İstinye Hamamı / 1460

Aksaray – Muradpaşa Hamamı / 1465

Mahmudpaşa – Mahmudpaşa Hamamı / 1466 – 1467

Eminönü – Tahtakale Hamamı / 1470'ten önce yapılmıştır.

Eminönü – Şengül Hamamı / 1474 tarihli kayıtlarda mevcuttur.

Beyazıt – Gedikpaşa Hamamı / 1474

Ayakapı – Küçük Mustafa Paşa Hamamı / 1477 tarihli kayıtlarda mevcut.

Galatasaray – Galatasaray Hamamı / 1481

Fatih – Çukur Hamam / 1484 – 1488

Kocamustafapaşa – Kocamustafapaşa Hamamı / 1486

Tahtakale – Alaca Hamam / 1489'dan önce yapılmıştır.

Eminönü – Örucüler Hamamı / 1489'dan önce yapılmıştır.

Balat – Çavuş Hamamı / 1489 tarihli vakfiyede kayıtlıdır.

¹ Eyice, S., (1994a;d;e;f), "Ağa Hamamı"; "Çemberlitaş Hamamı"; "Çukur Çeşme Hamamı"; "Çukur Hamam", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.1, s.92 – 93; C.2, s.484 – 485; C.2, s.537 – 538; C.2, s.538.

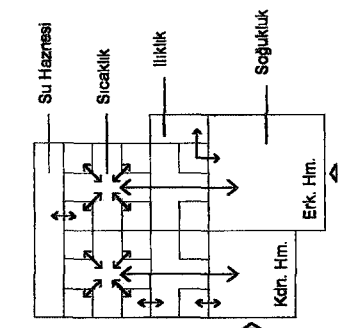
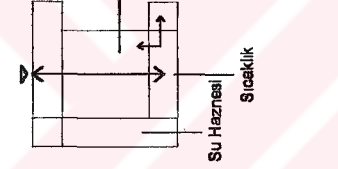
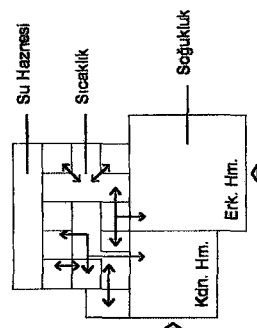
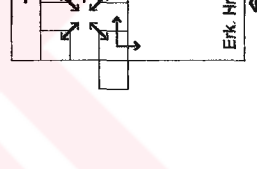
Karakaya, E., (1994), "Şengül Hamamı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.7, s.160.

Kuban, D., (1994), "Mahmud Paşa Külliyesi"; "Mihrimah Sultan Külliyesi"; "Tahtakale Hamamı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.5, s.270 – 271; C.5, s.455 – 456; C.7, s.192 – 193.

Tanman, M.B., (1994a;b;c), "Haseki Hamamı"; "Mimar Sinan Hamamı"; "Murad Paşa Hamamı", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.4, s.4; C.5, s.468; C.5, s.519.

- Laleli – Çukurçeşme Hamamı / 1490 tarihli vakfiyede kayıtlıdır.
Saraçhane – İbrahim Paşa Hamamı / 1492
Davudpaşa – Davudpaşa İskelesi Hamamı / 15.yy sonunda yapılmıştır.
Kadırğa – Kadırğa Hamamı / 1506'dan önce yapılmıştır.
Kasımpaşa – Büyük Hamam / 1533 olarak tahmin edilmektedir.
Kasımpaşa – Çatma Mescit Hamamı / 1533
Zeyrek – Çinili Hamam / 1540 – 1546
Samatya – Ağa Hamamı / 1547
Sultanahmet – Akbıyık Hamamı / 1547
Eyüp – Çömlekçiler Hamamı / 1544 – 1548
Bahçekapı – Haseki Hürrem Sultan Hamamı (Haseki Hamamı) / 1551
Unkapanı – Hacı Kadın Hamamı / 1554 olarak tahmin edilmektedir.
Sultanahmet – Haseki Hürrem Sultan Hamamı / 1556 – 1557
Beykoz – Beykoz Hamamı / 1562
Beyoğlu – Beyoğlu Hamamı / 1562
Aksaray – Horhor Hamamı / 1562
Ortaköy – Hüsrev Kethuda Hamamı / 1562
Edirnekapı – Mihrimah Sultan Hamamı / 1565
Çapa – Macuncu Hamamı / 1566
Eyüp – Nişancı Mustafa Paşa Hamamı / 1567'den önce yapılmıştır.
Süleymaniye – Dökmeciler Hamamı / Külliye ile birlikte yapılmıştır.
Fındıklı – Fındıklı Hamamı / 1581
Fener – Havuzlu Hamam / 1582
Vezneciler – Vezneciler Hamamı / 1582
Üsküdar – Atik Valide Sultan Hamamı / 1583
Üsküdar – Yeşil Direkli Hamam (Büyük Hamam) / 1583
Tophane – Kılıç Ali Paşa Hamamı / 1583
Galata – Yeşil Direkli Hamam (Azapkapısı Hamamı) / Mimar Sinan dönemi yapısıdır.
Çemberlitaş – Çemberlitaş Hamamı / 1584
Yedikule – Hacı Ehvad Hamamı / 1585
Çarşamba – Darüssaade Ağası Mehmed Ağa Hamamı / 1586
Cerrahpaşa – Cerrahpaşa Hamamı / 1593

Çizelge 2.17 : Mekan geçişleri ve külhan yerleşimleri.

HAMAMLARIN MEKAN GEÇİŞLERİ - KÜLHAN YERLEŞİMLERİ	
<p>Bayezid Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p> 	<p>Acemoğlu Hamamı</p> <p>Külhan yapının sol kısmında ilıklık ve sıcaklık kısmına paralel olarak bulunmaktadır.</p>
<p>Hoca Paşa Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p> 	<p>Ishak Paşa Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p>

Çizelge 2.18 : Mekan geçişleri ve külhan yerleşimleri.

HAMAMLARIN MEKAN GEÇİŞLERİ - KÜLHAN YERLEŞİMLERİ	
<p>Murad Paşa Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekânına da hakim olacak şekilde, iki kısmın arasında yer almaktadır.</p>	<p>Mahmud Paşa Hamamı</p> <p>Külhan her sıcaklık mekânına da hakim olarak mekâna bitişik şekilde, son kısımda yer almaktadır.</p>
<p>Tahtakale Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekânına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p>	<p>Çukur Hamam</p>

Çizelge 2.19 : Mekan geçişleri ve külhan yerleşimleri.

HAMAMLARIN MEKAN GEÇİŞLERİ - KÜLHAN YERLEŞİMLERİ	
<p>Çavuş Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p> <p>Sıcaklık Su Haznesi İliklik Soğukluk Kdn. Hm. Erk. Hm.</p>	<p>Çukurçeşme Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p> <p>Külhan Bölümü Sıcaklık Soğukluk</p>
<p>Davudpaşa İskelesi Hamamı</p> <p>Yapının külhan kemi ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak, önceki örnekler gibi, sıcaklık mekanının son kısmında iki halvet hücre sine cephe verecek şekilde düzenlenmiş olması muhtemeldir.</p> <p>İliklik Sıcaklık Soğukluk</p>	<p>Çatma Mescit Hamamı</p> <p>Su haznelerinin koruması nedeniyle, külhan bölümünün iki kısmının da sıcaklık bölümüne cephe verecek şekilde olması muhtemeldir.</p> <p>Külhan Bölümü Sıcaklık Soğukluk Sıcak Hazne Soğuk Hazne</p>

Çizelge 2.20 : Mekan geçişleri ve külhan yerleşimleri.

HAMAMLARIN MEKAN GEÇİŞLERİ - KÜLHAN YERLEŞİMLERİ	
<p>Çinili Hamam</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p>	<p>Sarmatya Ağa Hamamı</p> <p>Külhanın her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p>
<p>Ayasofya - Haseki Hürrem Sultan Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekanına da hakim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır. Yapının sıcaklık kısımları birbirine baktığından dolayı, külhanın konumu yapının boyuna paralel olmuştur.</p>	<p>Beykoz Hamamı</p> <p>Sıcak su hazneleri sıcaklık mekanının büyük cephesinde yer almıştır. Bu cepheye külhanın then merdiven bulunur. Ayrıca külhandan soğukluk kısmına ulaşan bir kapıda mevcuttur.</p>

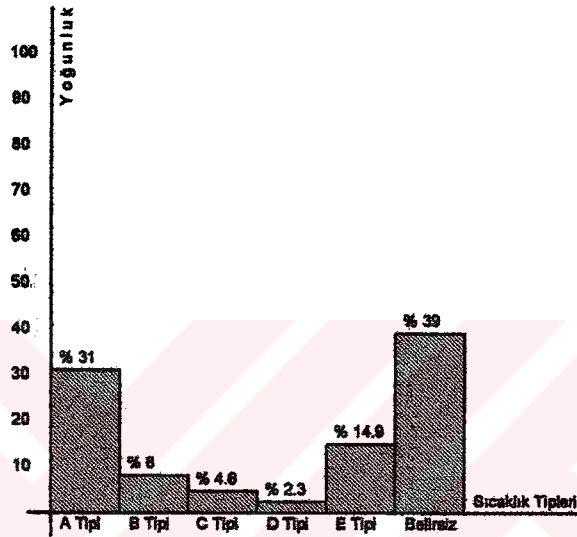
Çizelge 2.21 : Mekan geçişleri ve külhan yerleşimleri.

HAMAMLARIN MEKAN GEÇİŞLERİ - KÜLHAN YERLEŞİMLERİ	
<p>Mihri mah Sultan Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekânına da hekim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p>	<p>Fındıklı Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekânına da hekim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır. Yapının sıcaklık kısımları birbirine baktığından dolayı Külhanın konumu yapının boyuna paralel olmuştur.</p>
<p>Kılıç Ali Paşa Hamamı</p> <p>Külhan sıcaklık mekânına hekim olarak bitişik şekilde, son kısımda yer almaktadır.</p>	<p>Cerrahpaşa Hamamı</p> <p>Külhan her iki sıcaklık mekânına da hekim olacak şekilde son kısımda yer almaktadır.</p>

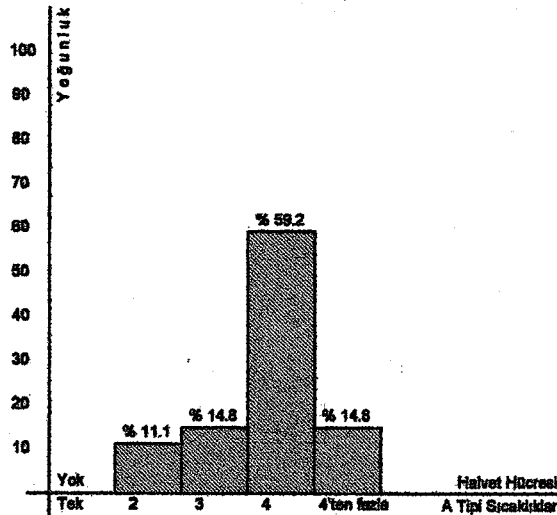
İncelenen hamam sayısı 50, toplam sıcaklık adedi 87'dir. Bu hamamların 37 adedi çifte hamam olduğu için, sonuçlar toplam sıcaklık adedine göre belirlenmiştir.

Çardaklı Hamam'ın sıcaklık mekanları hakkında kesin fikir sahibi olabilmek için, benzerlik gösterdiği düşünülen A ve B tipi sıcaklıklar ile bu tipteki hamamlar, alt başlıklar halinde, tekrar incelenmiştir. Sonuçlar aşağıdaki grafiklerde görülmektedir;

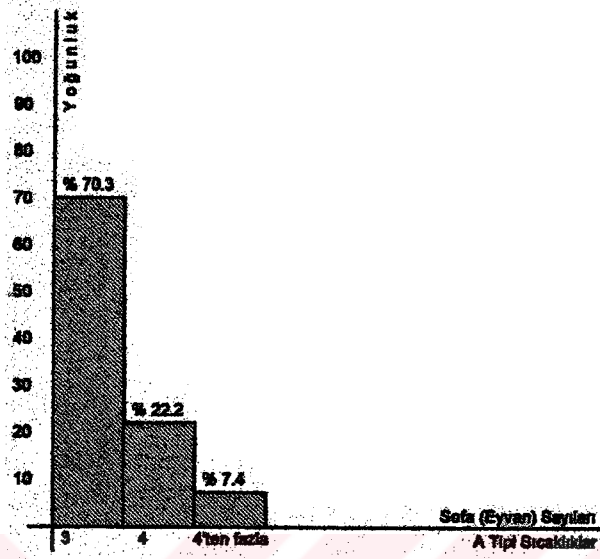
Çizelge 2.22 Sıcaklık tipleri sayısı.

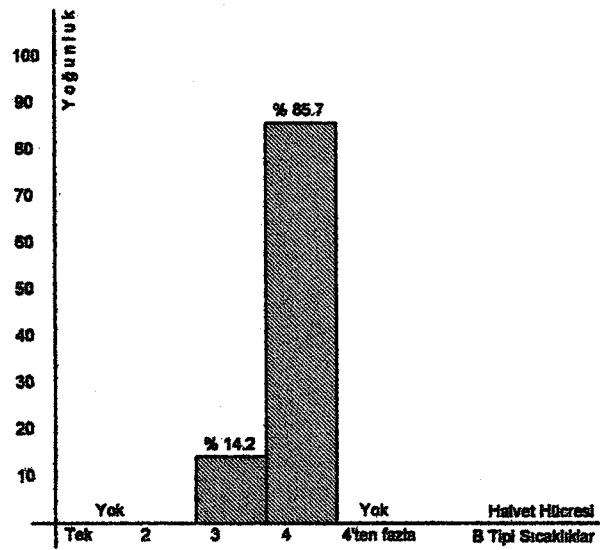
Çizelge 2.23 A Tipi sıcaklıklarda, halvet hücresi sayısı.

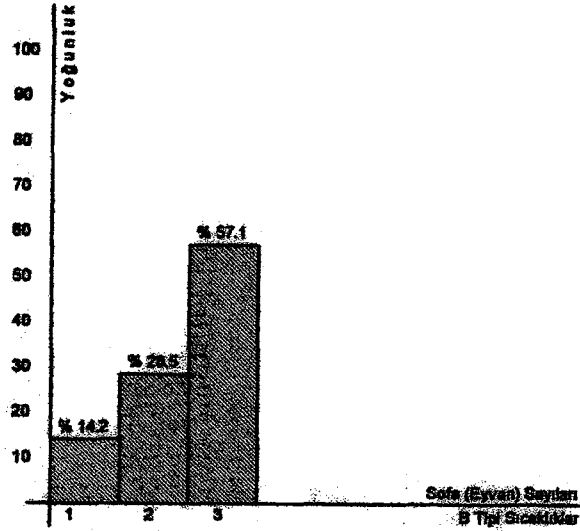
Çizelge 2.24 A Tipi sıcaklıklarda, sofa sayısı.

Çizelge 2.25 B Tipi sıcaklıklarda halvet hücresi sayısı.

Çizelge 2.26 B Tipi sıcaklıklarda sofa sayısı.

Örtü Tipleri :

A ve B tipi sıcaklıkların hepsinde, ana mekan örtüsü olarak kubbe görülmektedir. A tipi sıcaklıkların sofa bölümlerinde % 47 kubbe, % 36.8 yarım kubbe ve % 15.7 tonoz örtüs sistemi görülmektedir. B tipi sıcaklıkların sofa örtülerinde ise aynı örtü çeşitleri görülmektedir.

Nişler :

İncelenen 7 adet B tipi sıcaklık içinde, sadece 2 tanesi duvar içinde nişler barındırmaktadır. Bunlar 5 ve 6 nişlidir. Diğer 5 tane sıcaklık, duvar içinde nişler barındıran tipte değildir. B tipi sıcaklıkların karakteristik özellikleri, mekanın biçimine ve niş sayısına göre belirlenmektedir.

3. KADIRGA VE KÜÇÜK AYASOFYA KÜLLİYESİ

3.1 Bölgenin Tarihsel Gelişimi

Kadırğa , İstanbul'un Eminönü İlçesi'nde, Kumkapı ve Ahırkapı semtleri arasında yer alır. Semt adını, Bizans döneminde de burada bulunan, Kadırğa Limanı'ndan almıştır.

“Portus Novus – Yeni Liman”, “İustinos Limanı” veya “Sofia Limanı” olarak bilinen bu liman, ilk olarak İmp. İustinianos (527 – 565) döneminde yapılmış, II. İustinos (565 – 578) döneminde tamir edilmiş ve ilavelerle genişletilmiştir; Kumkapı'daki tersaneyle beraber Bizans'ın son zamanına kadar kullanılmıştır. Ardından Fatih'in İstanbul'u fethiyle beraber bir süre daha liman kompleksi olarak kullanılmıştır. 1515'te Haliç'teki Galata tersanesi inşa edilince, daha küçük ölçekli gemilerin kullanımına bırakılmıştır (Artan, 1994b : 365 - 366).

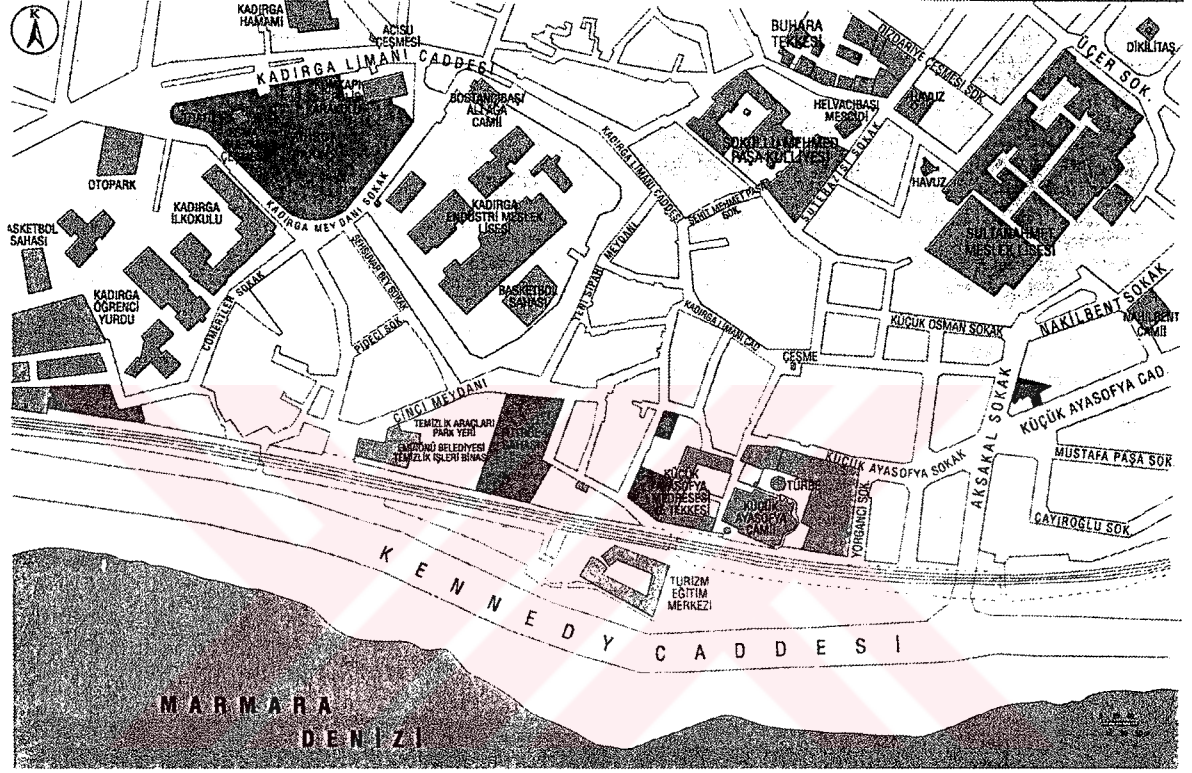
Kadırğa limanı ve semt, Büyük Saray¹'a yakın konumda olduğundan Bizans döneminde önemli bir bölgeydi. Burada saraylar, anıtlar, heykeller ve kente gelen tüccarlar tarafından toplantı yeri olarak kullanılan, Sigma adı verilen, dairevi planlı bir yapı bulunmaktaydı (Artan 1994b : 365). Ayrıca Büyük Saray'ın önemli yapılarından birisi olarak bilinen Boukoleon Sarayı ve limanı bu bölgede yer almaktaydı. Osmanlı döneminde yeni başlayan yapılaşmayla beraber, bu önemli eserlere ait kalıntılar, yeni yapıların altında kaybolmuştur. Büyük Saray'ın mevcut bazı bölümlerinin, yeni inşaatlar yapılırken yeniden kullanıldığı bilinmektedir.

Fransız tabiat bilgini Pierre Gilles, 1544- 1548 ve 1550 – 1551 yılları arasında İstanbul'da yapmış olduğu incelemelerde, Kadırğa Limanı'nın duvarlarla çevrilmiş ve zamanla toprakla dolduğunu tespit etmiştir. Giovanni Andrea Vavassore'nin 1520 yılında yapmış olduğu kuşbakışı panoramada, Hünername ve Şehinşahname albümlerindeki İstanbul minyatürlerinde, etrafı surlarla çevrili küçük bir koy olarak görülen bölge zamanla dolmuş, denize bağlanan geçidin kapanmasıyla birlikte liman, yerini meydana bırakmıştır (Artan, 1994b : 365 – 366).

¹ Büyük Saray, “Palatium Magnum” veya “Mega Palation” olarak adlandırılan yapı grubu, kuzeybatıda Hipodrom ve Zeuksippos Hamamı, kuzeydoğuda Augusteion Meydanı, Ayasofya ve Senato Binası ile çevrelenip, doğuda ve güneyde ise denize kadar uzanıyordu. Saray ilk, I.Constantinus (307 – 337) döneminde yaptırılmış, 10.yy sonuna kadar ilavelerle genişletilmiştir [5].

3.2 Bölgenin Fiziksel Konumu

Kadınca, doğuda Küçük Ayasofya mahallesi, kuzeydoğuda Gedikpaşa ve Emin Sinan mahalleleri, güneyde demiryolu ve Kennedy Caddesi ile sınırlanmaktadır. Kuzey ve kuzeydoğuda ise Kadınca Limanı Caddesi semti yarım ay şeklinde çevrelemektedir.

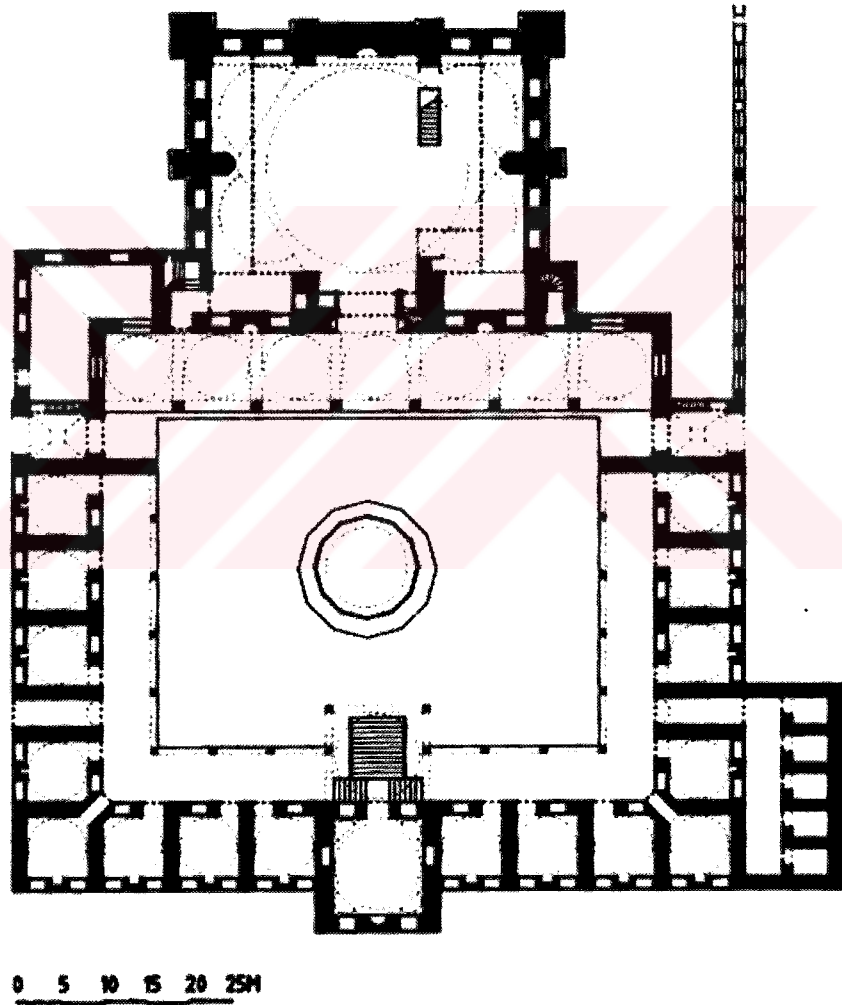
Resim 3.1 Kadınca – Plan (Artan, 1994b : 366).

3.3 Bölgenin Yapısal Özellikleri

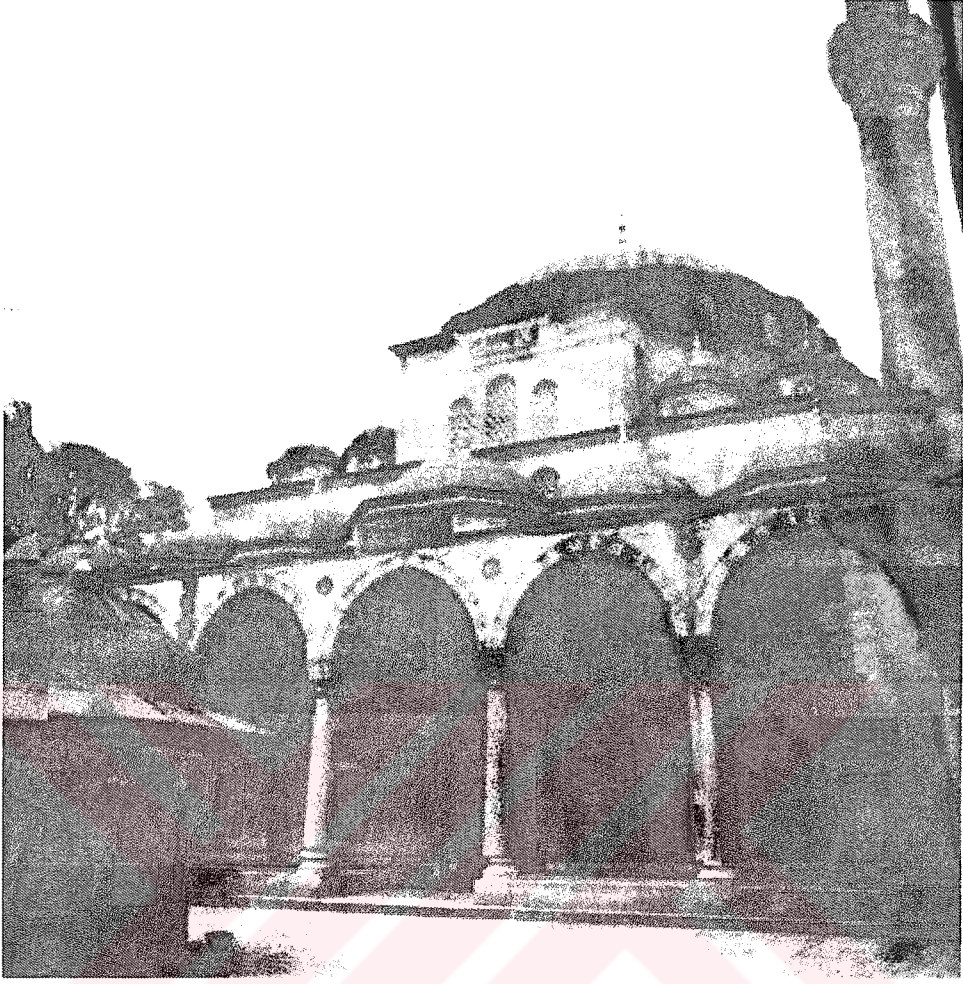
Kadınca, fiziksel ve yapısal özellikleri bakımından sade bir görünüme sahip olmasına karşın, mimari ve tarihi değerleri olan yapıları da bünyesinde barındırmaktadır. Semtin konut yerleşimi günümüzde, Kadınca İlkokulu ve Öğrenci Yurdu'nun bulunduğu bölümün batı kesiminde yoğunlaşmaktadır (bkz. Resim 3.1) (Artan, 1994b : 367).

Bölgedeki önemli yapı gruplarından birisi olan Kadınca Sokollu Mehmed Paşa Külliyesi, semtin kuzeydoğusunda, Mimar Sinan tarafından 1571 yılında yapılmıştır (Artan, 1994b : 367).

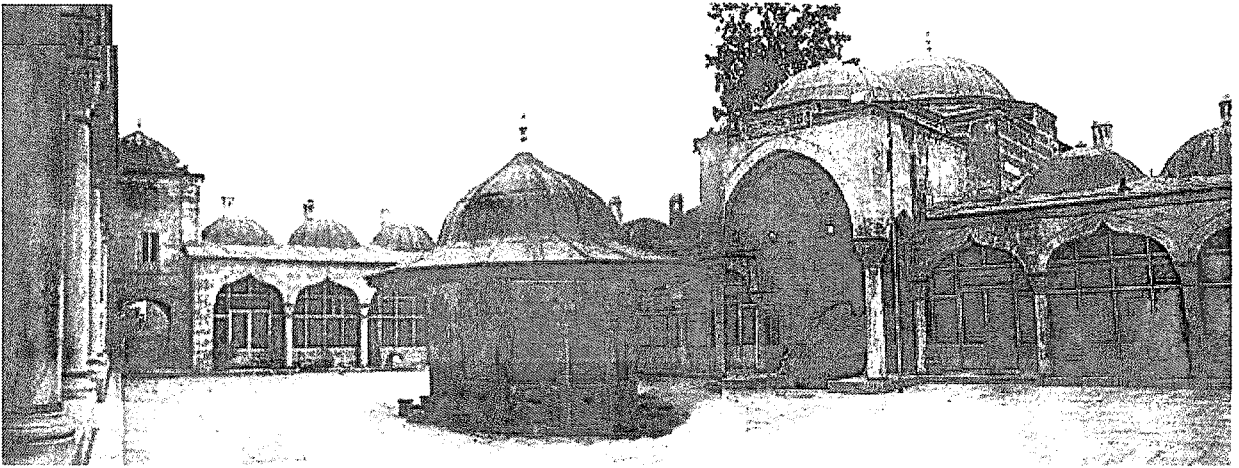
Meydanın uç kısmında konumlanan bu külliye, cami avlusunu çevreleyen bir medrese ve aynı külliye içinde, üst kesimde bulunan bir tekeden oluşmaktadır. Yapı, vaziyet planında topoğrafik verilere uygun yerleşimi ve arazi ile bütünleşmiş planlaması ile dikkat çekmektedir. Ayrıca, altıgen çardak şemalarındaki, cephe çözümlerinin varmış olduğu en iyi nokta olarak kabul edilmektedir (Kuban, 1997 : 107).

Resim 3.2 Kadırga Sokollu Külliyesi planı (Kuban, 1997 : 108).

Resim 3.3 Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camisi avlu cephesi.

Resim 3.4 Kadırga Sokollu Külliyesi tekke bölümü.

bugün park olarak kullanılan meydanı çevreleyen diğer önemli yapılar arasında, İbrahim Çavuş Camisi, Bostancıbaşı Ali Ağa Camisi¹, Mısır Valisi Hatıpzade Yahya Paşa tarafından, 1741 yılında yaptırılan sıbyan mektebi ve çifte hamam yer almaktadır. Meydanın ortasında ise, III. Ahmed'in kızı Esmâ Sultan tarafından, 1779'da yaptırılmış olan, amazgahlı, dört yüzlü meydan çeşmesi yer almaktadır. Bölgenin en önemli yapı gruplarından irisi olan Küçük Ayasofya Camisi ve Medresesi ise, semtin güneydoğu kesiminde, emiryolu ve Kennedy Caddesi'nin üst kısmında yer almaktadır (Artan, 1994b : 367).

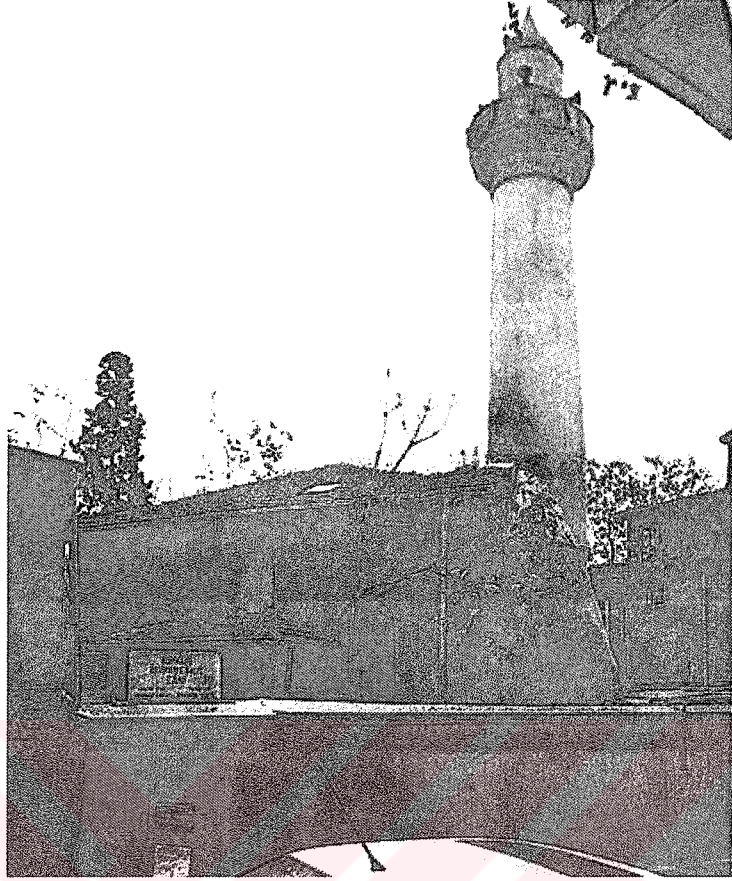

Resim 3.5 Esmâ Sultan dört yüzlü meydan çeşmesi ve namazgahı.

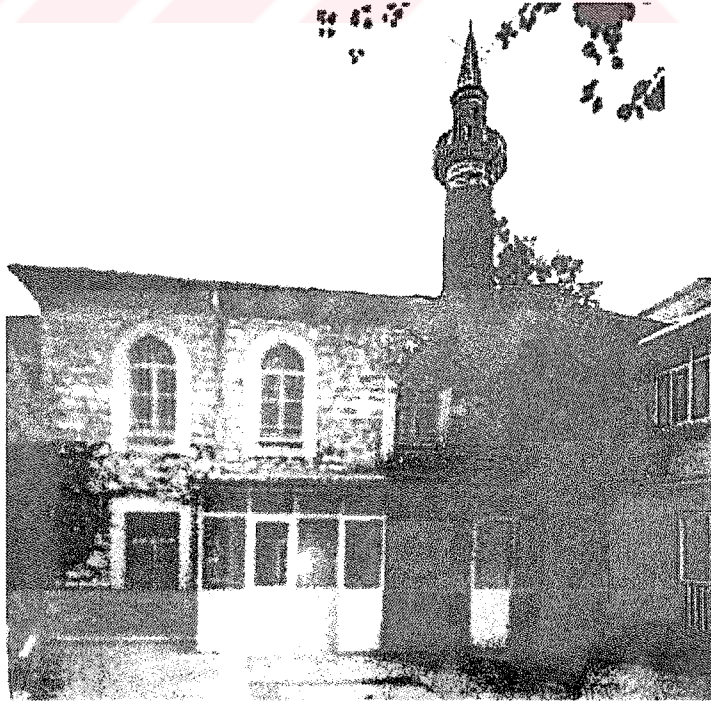
17. Yy'da bu bölgede, ahşap kulübelerde, bir çingene topluluğun yaşadığı, Eremya Çelebi'nin vermiş olduğu bilgilerden öğrenilmektedir. Fakat bu topluluk, semtte yaşayan nüfuzlu kişilerin isteği doğrultusunda, uygunsuz davranışları nedeniyle, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa tarafından kovulmuştur. Bu davranış, Kadırğa'nın, tarihte saygın bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bazı hanedan mensuplarının, yüksek bürokratların ve ulema kesimin burada yaşadığı bilinmektedir. Semtin karakterini ortaya koyacak yapıların çoğu, bugün yerinde yoktur. Kaybolan bu yapılara örnek olarak, Mimar Sinan tarafından, Sokollu Mehmed Paşa ve eşi, II. Selim'in kızı İsmihan Sultan için yapılan, Kadırğa Sarayı ve Esmâ Sultan Sahil Sarayı² olarak da bilinen, görkemli yapılar verilebilir (Artan, 1994b : 366).

¹ Bostancıbaşı Ali Ağa tarafından yaptırılmıştır; vakfiyesi 966 / 1558 tarihlidir (Naza, 1994 : 307 – 308).

² Esmâ Sultan Sahil Sarayı : Kadırğa'daki en büyük hanedan sarayı olarak bilinen bu yapı, geleneksel 16.yy saray mimarisini yansıtmaktadır (Artan, 1994a : 210 - 211).

Resim 3.6 Behram Çavuş Camisi.

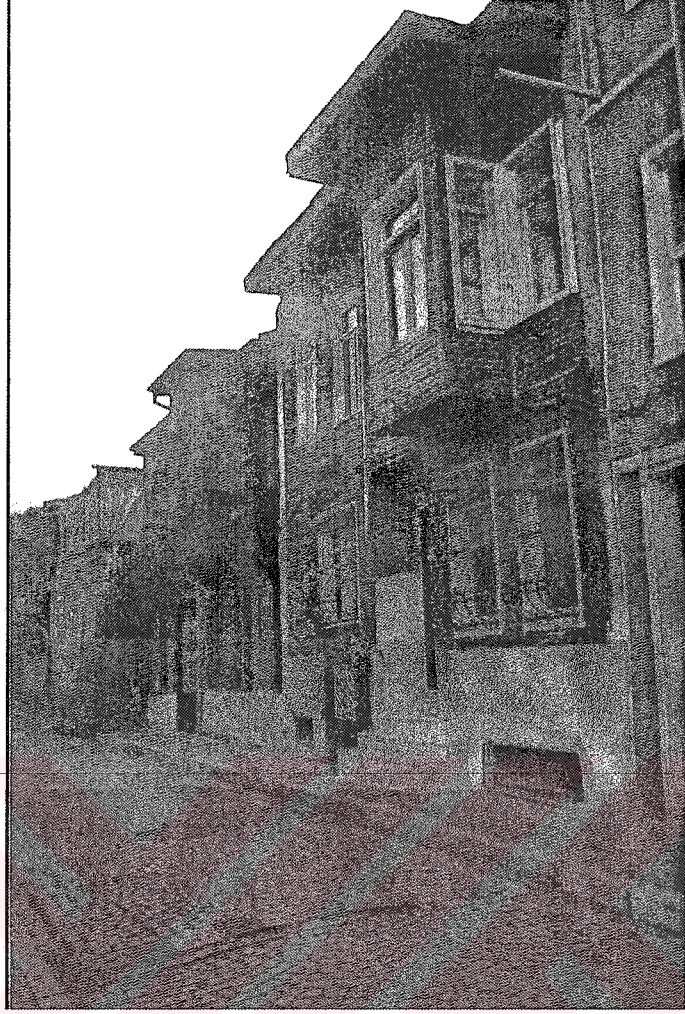
Resim 3.7 Bostancıbaşı Ali Ağa Camisi .

Resim 3.8 Bostancıbaşı Ali Ağa Camisi'nin karşısında bulunan sıbyan mektebi.

Resim 3.9 Meydanın güneyinde yer alan, tek yüzlü çeşme.

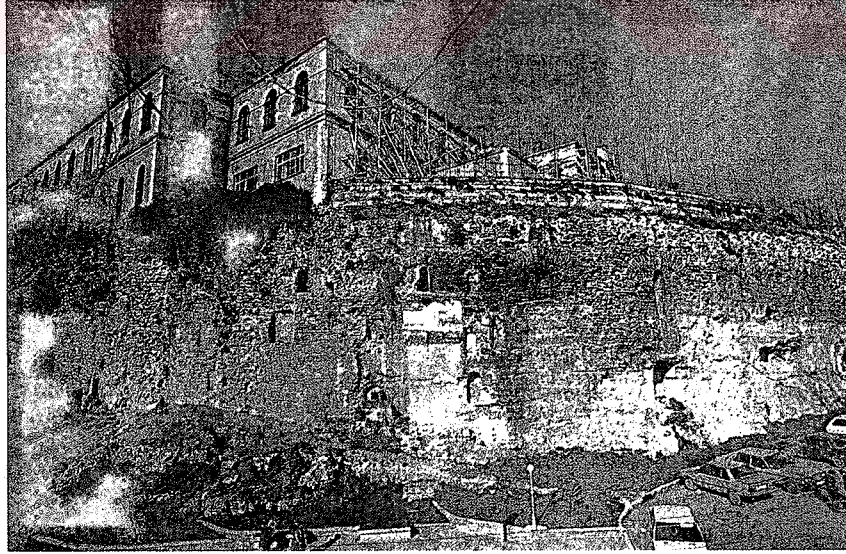
Resim 3.10 Kismen onarım geçirmiş ahşap evlerden örnekler.

Resim 3.11 Meydana inen merdivenli sokak ve kagir yapı örnekleri.

Resim 3.12 Mevcut yapılaşma arasında kalmış, tarihi yapılardan örnekler.

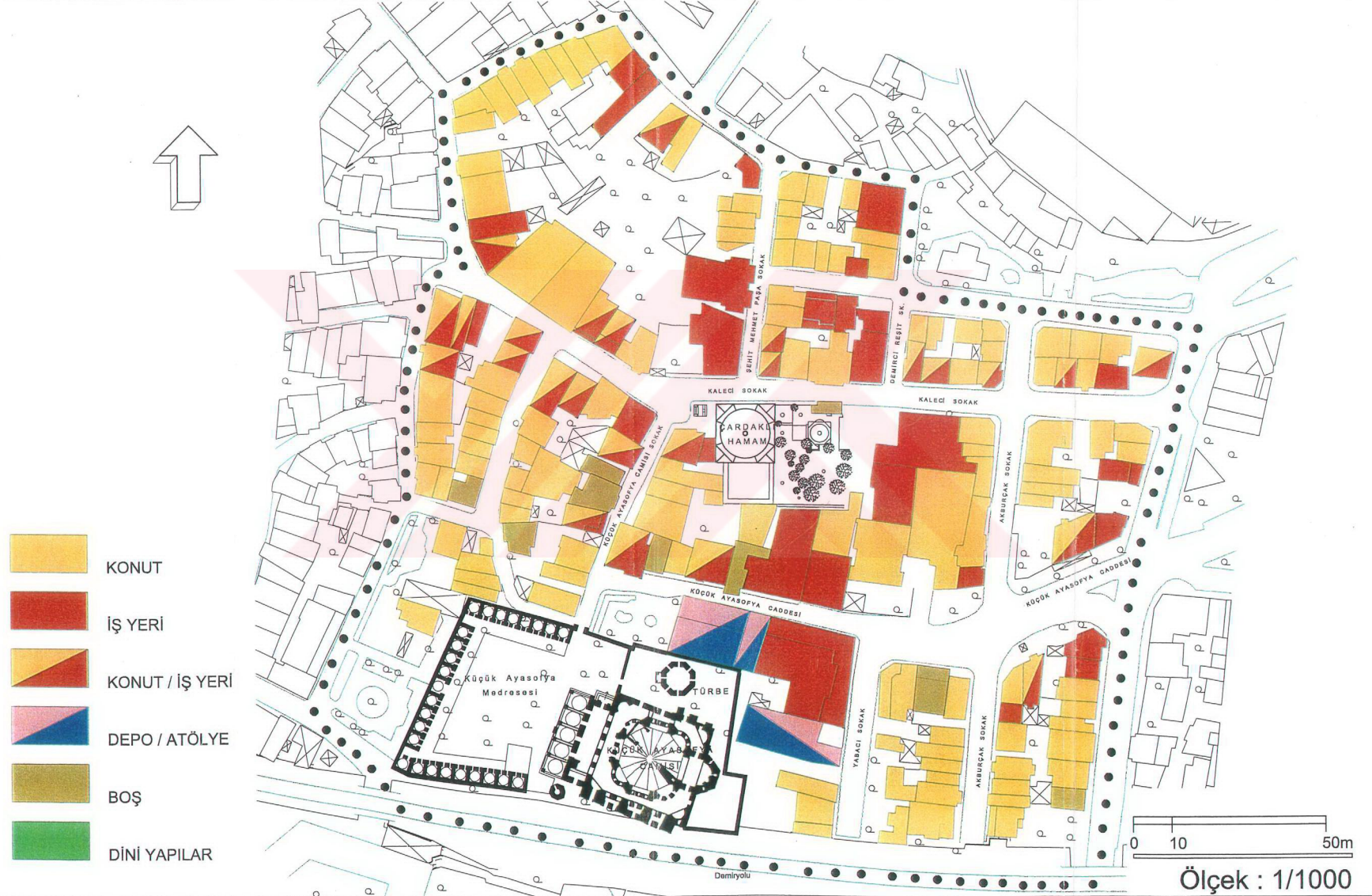

Resim 3.13 Hippodrom'un Marmara Denizi tarafındaki kavisli ucu¹ (Eyice, 1994b : 252).

¹ Sultanahmet Meydanı'ndan Kadırga'ya inen yokuş üzerinde, sol tarafta, Hippodrom'un kalıntıları görülmektedir. Halen bu bölümün üzerinde, Sultanahmet Meslek Lisesi bulunmaktadır.

ANALİZ ÇALIŞMALARI

FONKSİYON ANALİZİ

Şekil 3.1 Fonksiyon Analizi

ANALİZ ÇALIŞMALARI

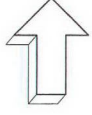
KAT ADETLERİ ANALİZİ

Şekil 3.2 Kat Adetleri Analizi

ANALİZ ÇALIŞMALARI

YAPIM SİSTEMLERİ

- KAGIR
- AHŞAP
- KAGIR / AHŞAP
- BETONARME

Şekil 3.3 Yapım Sistemleri Analizi

ANALİZ ÇALIŞMALARI

FİZİKSEL DURUM

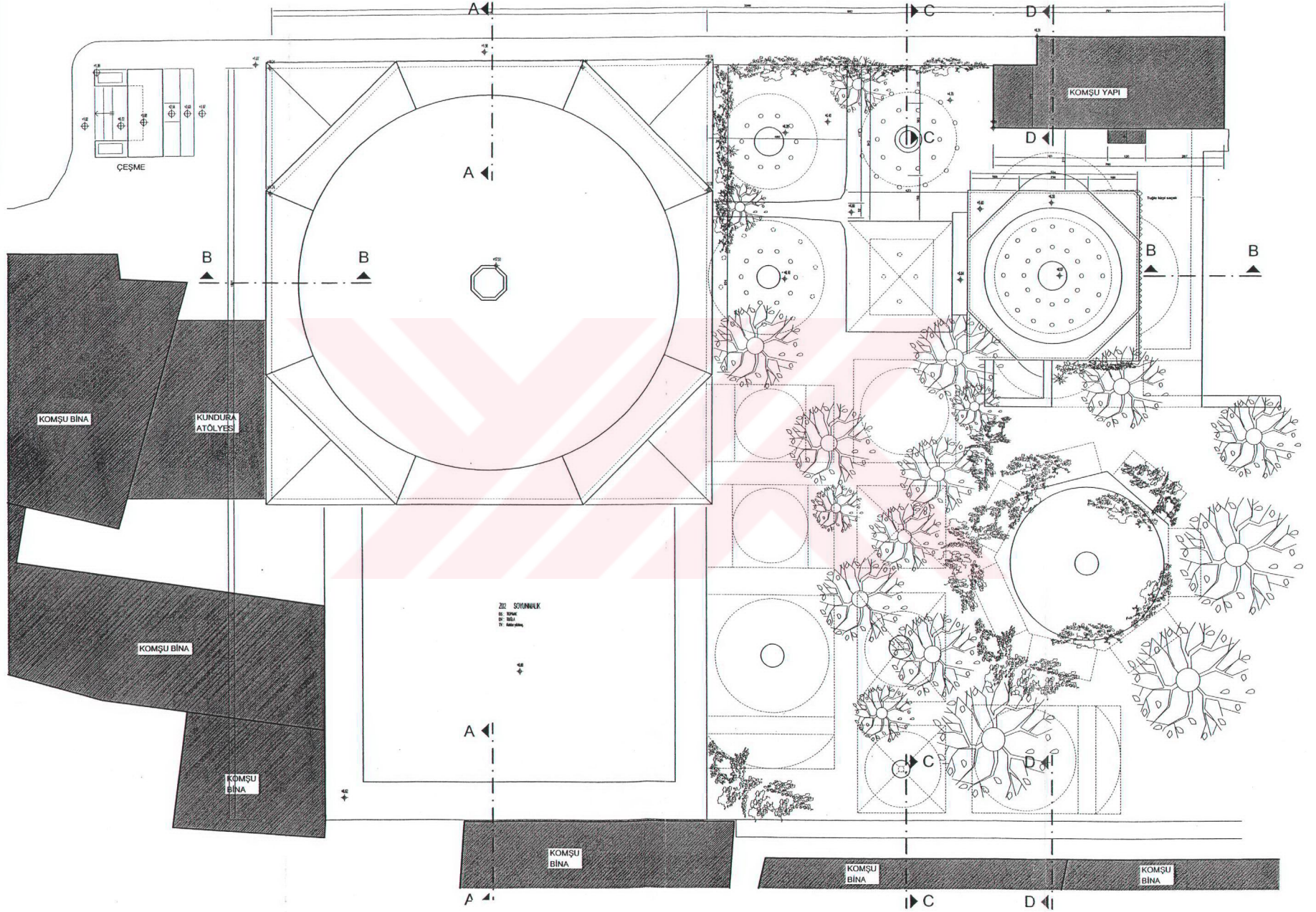
Şekil 3.4 Fiziksel Durum Analizi

ANALİZ ÇALIŞMALARI

YOL KAPLAMALARI VE YEŞİL ALAN ANALİZİ

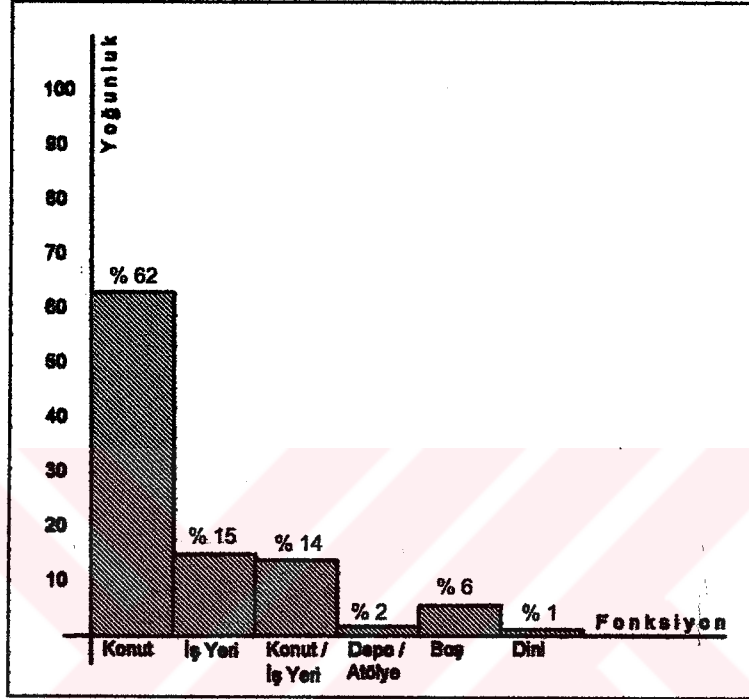
Şekil 3.6 Yol Kaplamaları ve Yeşil Alan Analizi

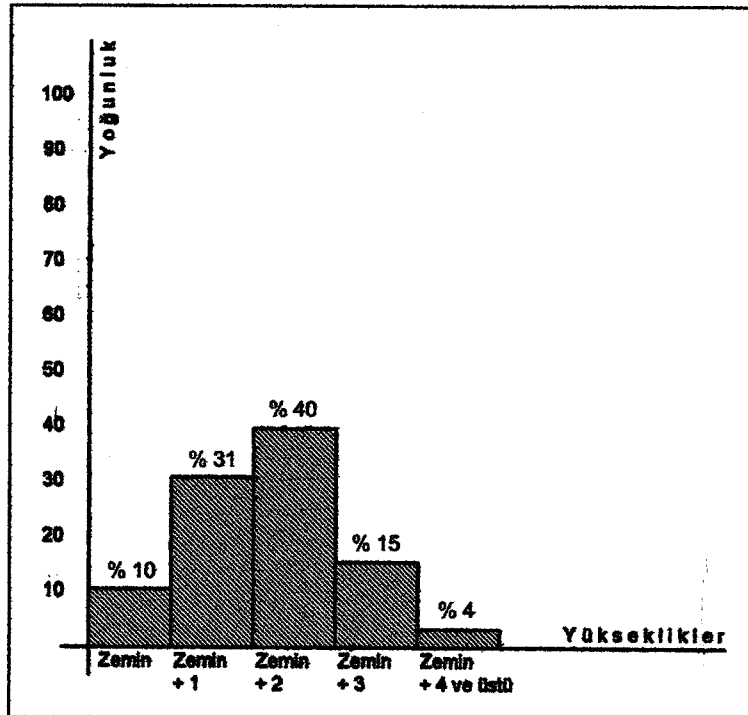
Şekil 4.2 Çatı Planı - Rölöve

Semtin, günümüzdeki fiziksel durumunu ve yapısal özelliklerini saptayabilmek amacıyla, Çardaklı Hamam merkezde kabul edilmek üzere, kuzeyde Kadırğa Limanı Caddesi, güneyde Kennedy Caddesi ve doğuda Aksakal Sokak ile sınırlanmış bölgede yapılmış olan analiz çalışmalarına göre;

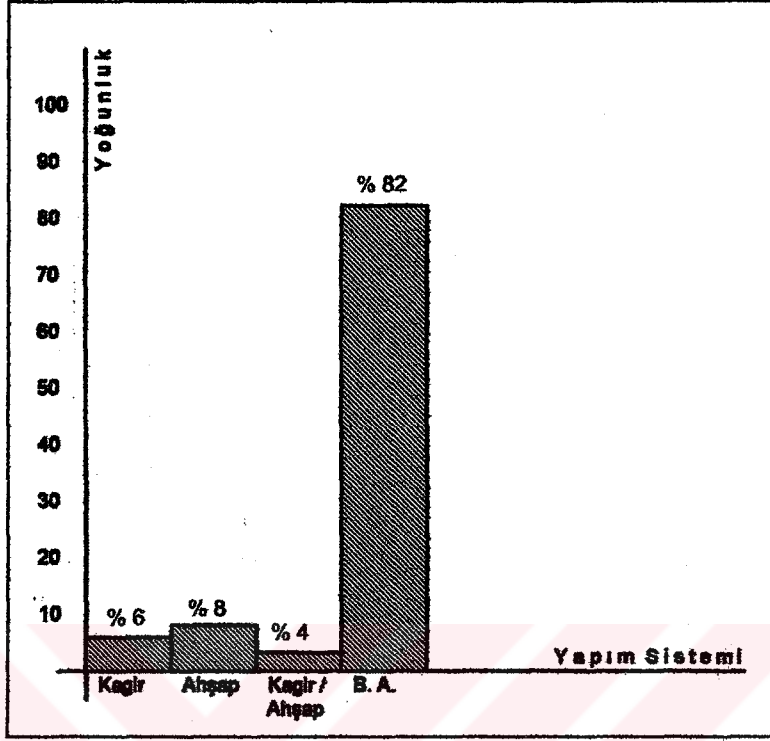
Çizelge 3.1 Fonksiyon analizi sonuçları.

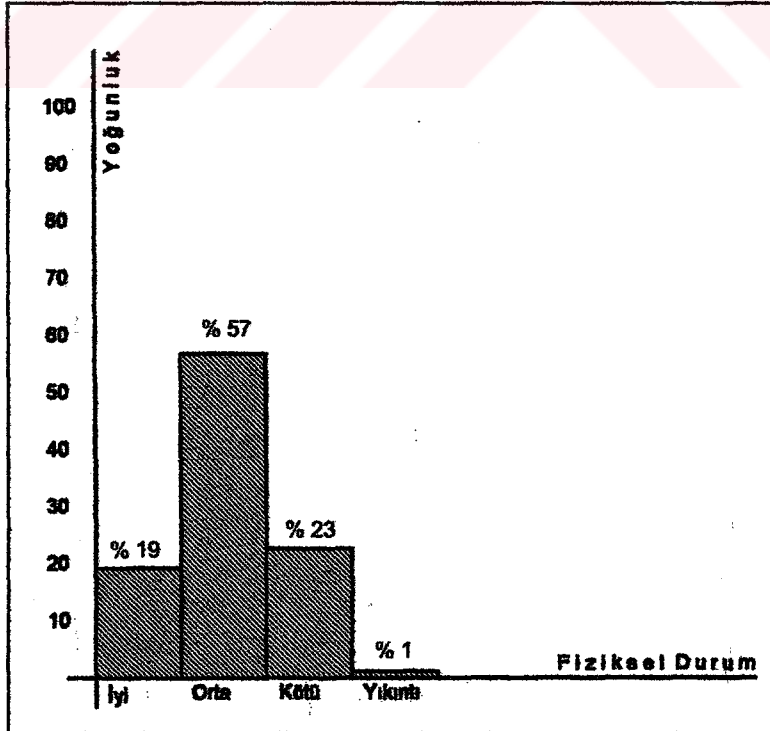
Çizelge 3.2 Kat adetleri analizi sonuçları.

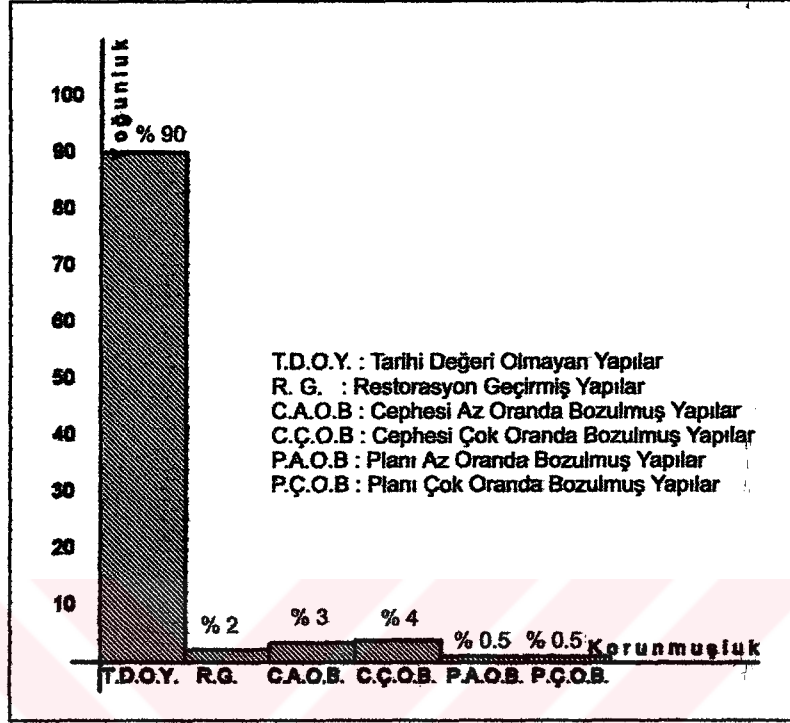
Çizelge 3.3 Yapım sistemleri analizi sonuçları.

Çizelge 3.4 Fiziksel durum analizi sonuçları.

Çizelge 3.5 Korunmuşluk durumu analizi sonuçları.

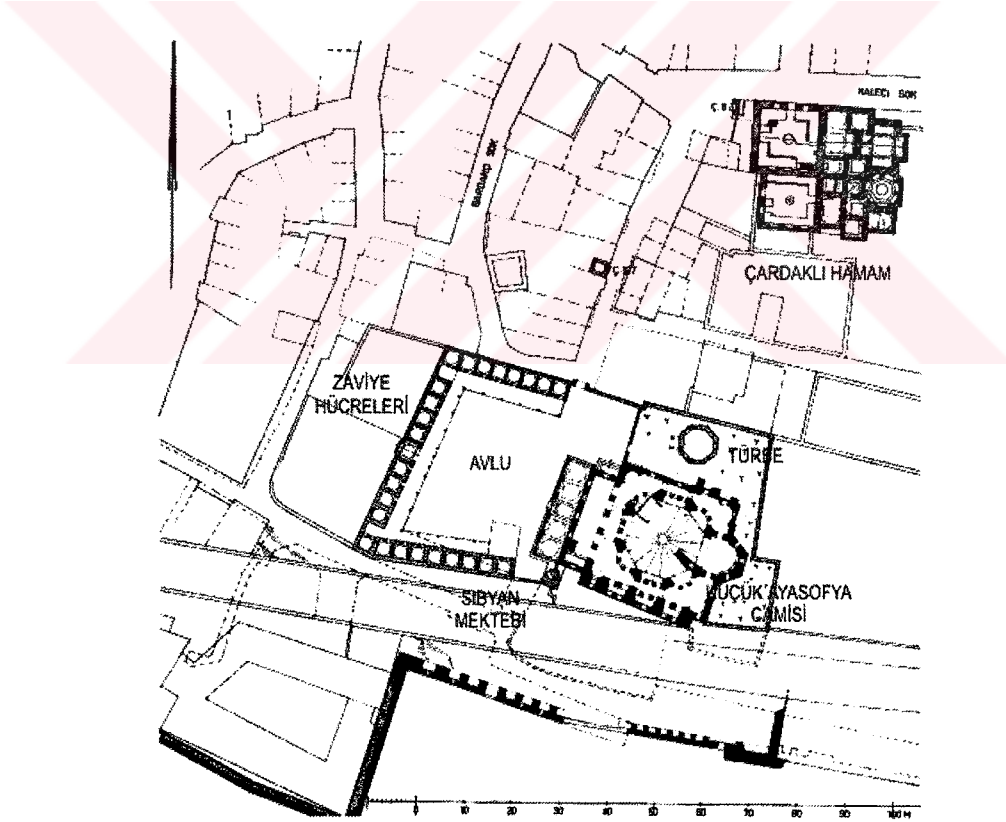
Bu sonuçlara göre, bölgenin fonksiyonel özelliğinin kısmen korunduğu, buna karşılık mimari dokusunun bozulduğu görülmektedir. Kadırga'nın çoğunlukla ahşap konut yerleşiminden oluştuğu bilinen karakteri, yeni betonarme yapılaşma arasında sıkışmış vaziyettedir (bkz. Çizelge 3.5).

Betonarme yapıların yoğun olarak görüldüğü bölgede, genel görünüm bakımsız yapılaşmadan ibarettir. Sokak genişlikleri ve parsel yerleşim oranları korunmuştur. Fakat, yeni ve kötü yapılaşmadan dolayı, genel silüet bozulmuştur. Günümüze ulaşan tarihi eserlerin birçoğu, kötü kullanım ve bakımsızlık sonucunda tahrip olmuştur. Çardaklı Hamam da tahrip olan tarihi eserler arasında yer almaktadır.

3.4 Küçük Ayasofya Külliyesi

Küçük Ayasofya Külliyesi olarak anılan yapı grubu, kiliseden çevrilmiş olan Küçük Ayasfoya Camisi başta olmak üzere, etrafına eklenmiş 24 hücreli zaviye bölümü, bu zaviyeye hizmet verdiği bilinen imarethane bölümü, şeyh dairesi, sıbyan mektebi, türbe ve bir çifte hamamdan oluşmaktadır.

Zaviye hücreleri yamuk “U” formundadır. Bu formun güney kolunun ucunda, sıbyan mektebi yer almaktadır. Küçük Ayasofya Camisi Sokak ile avlu arasında kalan bölümde, şeyh dairesi ve imarethane bölümünün yer aldığı tahmin edilmektedir. Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın türbesi, caminin kuzeyindeki bölümde yer almaktadır. Aynı zamanda Küçük Ayasofya Hamamı olarak bilinen Çardaklı Hamam ise, yapıdan yaklaşık 40 m mesafede, kuzeyde yer almaktadır; Küçük Ayasofya Vakfiyesi'ne bağlanmıştır.

Resim 3.14 Küçük Ayasofya Külliyesi (Müller - Wiener, 1977 : 180).

3.4.1 Küçük Ayasofya Camisi

Küçük Ayasofya Camisi, Bizans döneminde kilise olarak inşa edilmiş, Osmanlı döneminde ise camiye dönüştürülmüştür. Eski adı Ss. Sergios ve Bacchus Kilisesi olan bu yapı, Kadırğa'nın güney kesiminde, Marmara surlarının deniz kısmına yaklaşık 20m mesafede bulunmaktadır.

Bu bölgede önceden, Büyük Saray'ın Hormisdas Sarayı adı verilen bir pavyonu ve Havari Petrus ile Paulus adlarına sunulmuş, bazilika plan tipinde bir kilise bulunmaktaydı. Küçük Ayasofya Kilisesi'nin, bu bazilikanın kuzeyine bitişik şekilde inşa edildiği bilinmektedir. Ortak avluya sahip olan kilisenin bitişğinde, Monofizit tarikatına ait bir manastır bulunmaktaydı. Küçük Ayasofya'nın, Büyük Saray'a yakın konumda olması nedeniyle bir saray kilisesi olduğu öne sürülmektedir (Eyice, 1994h : 146 – 147).

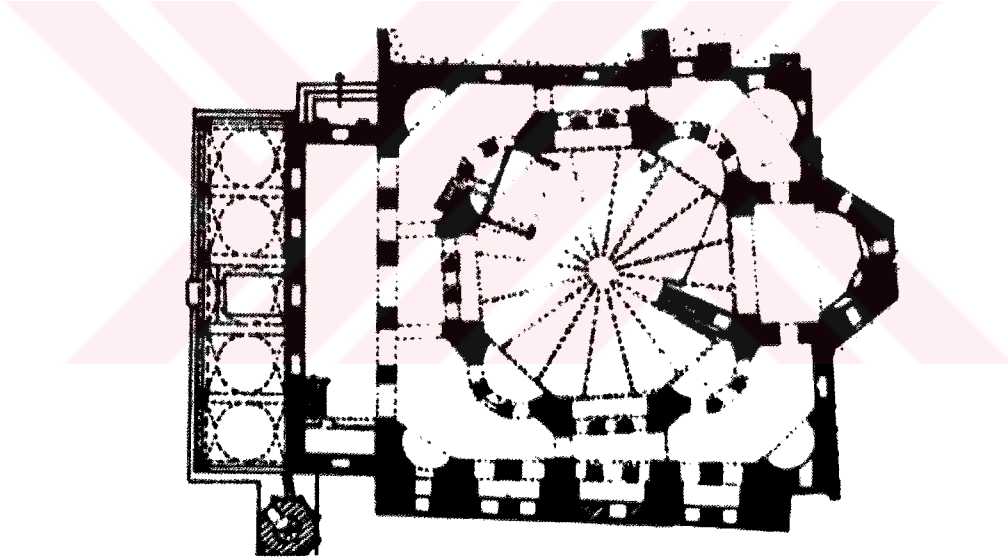
Yapının I. İustinianos (527 – 565) döneminde, 530 yılına doğru yapıldığı bilinmektedir. Kilise, II.Bayezid döneminde (1481 – 1512), Kapu Ağası Hüseyin Ağa tarafından, 1504 yılında, kiliseden cami ve zaviyeye¹ dönüştürülmüştür. Cami haline getirilirken üzerinde bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır. Avlusunun etrafına zaviye hücreleri eklenmiş ve kuzey tarafına da kurucusu Hüseyin Ağa'nın türbesi inşa edilmiştir.

Küçük Ayasofya Camisi'nin İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'ne göre, 913/1507 tarihli bir vakfiyesi vardır. Caminin evkafı olarak yakınındaki çifte hamamla (bkz. Çardaklı Hamam), Ayasofya yakınındaki iki han gösterilmiştir. Caminin şadırvanı ile mektebi Sadrazam Ahmed Paşa tarafından 1153/1740 yılında yeniden yaptırılmıştır. Camiye bitişik olmayan minare, Sadrazam Mustafa Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Yapının eski ve kullanılmayan kapısı, Şehzade Mehmed Said Efendi tarafından yeniden açtırılmıştır ve kapı yakınında, duvara bir musluk yerleştirilmiştir. Ancak bu musluk, şu anda mevcut değildir. Kuzeyde, türbe hizasında, mermerden kabaca bir şadırvan teknesi mevcuttur. İki musluk yeri bulunan bu tekne, Bizans dönemine ait 2 sütun başlığı üzerine oturtulmuştur. Hadika'da bahsedilen musluğun bu olması mümkündür (Eyice, 1994h : 147 - 148).

¹ Zaviye : Küçük tekke. Öteki tekkelerdekinin aksine, zaviyelerde dervişler ikamet etmezler (Hasol, 1995 : 493).

Zaviyeli Cami : Osmanlıların ilk dönemlerinde gezgin dervişlerin barınma sorunlarını çözen çift işlevli camilere verilen ad. Bu camiler çoğunlukla, ortası şadırvanlı kubbeli bir giriş holünün kubbe yönünde eyvanı andıran toplu ibadet mekanı ile zaviye odalarından oluşurdu. İşlevleri sona erince bu tür camiler yapılmaz olmuştur; bitişik zaviye tabhaneye dönmüştür (Hasol, 1995 : 103).

Küçük Ayasofya, merkezi planlı ve çevre dehlizli plan şemasıyla, erken Hristiyan dönemi Bizans kilisesinin tipik özelliklerini göstermektedir. Düzgün olmayan dikdörtgen plana sahiptir. Kilisenin batısında narteks kısmı, doğusunda ise yarım altıgen biçimde apsis kısmı yer almaktadır. Düzgün olmayan dikdörtgen planının içerisine yerleşmiş sekizgen planlı orta mekan, köşelerinde eksedra denilen yarım daire biçimli nişlerle genişletilmiştir. Bu orta mekanın köşelerine çokgen ayaklar ve bu ayakların arasına (apsis hariç) ikişer sütun yerleştirilmiştir. Orta mekandaki kubbe, sekiz ayak tarafından taşınmaktadır. Kubbe, sekizi düz, sekizi içbükey olmak üzere 16 dilimli bir yapıdadır. Düz dilimlerden, çekme gerilmeleri etkisi altında olan alt kısımlarda, bu etkiyi ortadan kaldırmak için kemer biçimli pencereler açılmıştır. Ortadan dikdörtgen mekana geçen koridorların üstü tonoz ile örtülüdür. Bu tonozlar, üst katta galeri şeklini almaktadır. Galeride, eksedraların üstü, üç kemere taşınan yarım kubbe sistemi ile geçilmiştir .

Resim 3.15 Küçük Ayasofya Camisi'nin planı (Müller - Wiener, 1977 : 180).

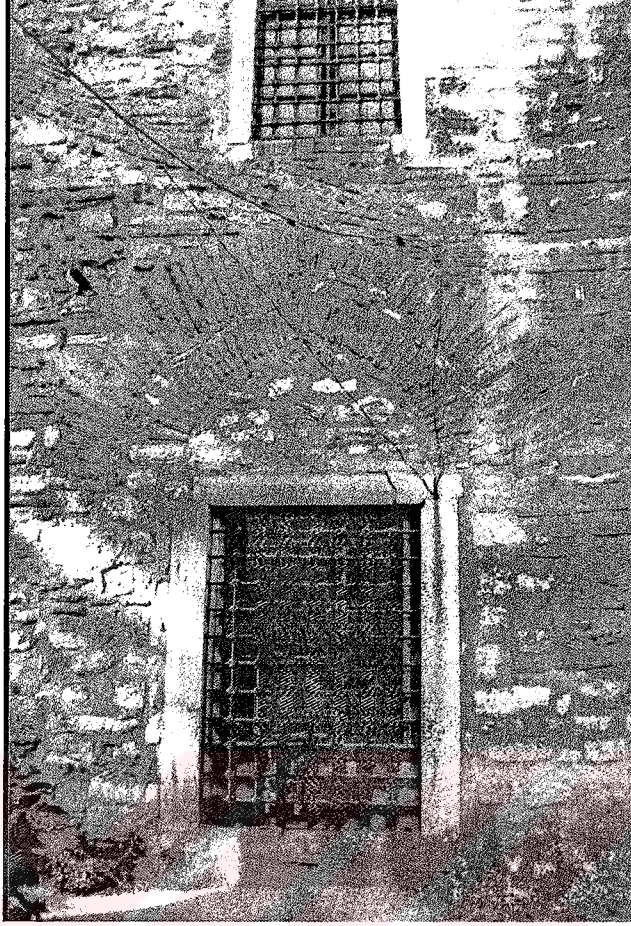
Eski kilisenin narteksi iki katlıdır. Osmanlı döneminde, bu bölümün kuzey tarafına bir yan kapı açılmış veya mevcut bir kapı Osmanlı üslubunda bir kemerle şekillenmiştir. Narteksin güneyinde, galeriye çıkan, Bizans dönemine ait ancak Osmanlı döneminde yenilendiği anlaşılan bir merdiven vardır. Narteksten esas mekana geçilen kapının sol tarafında ise, müezzin mahfilinin kapısı bulunmaktadır. Bu kapı, 16.yy Osmanlı üslubunda işlenmiş bir kemer ve taca sahiptir (Eyice, 1994h : 148).

Yapının iç yüzeyi, aynı döneme sahip örnekler gibi mozaik ile kaplı değildir; sıvalıdır. Yapıda bulunan tek Bizans dönemi süslemesi, orta mekanın etrafında galeri seviyesinde, ince işçiliğe sahip üzüm salkımı ve yaprağı motiflerinden oluşan bir arşitravdır. Buradan yola çıkarak, yapının putperestlik zamanında, şarap tanrısı Bacchus adına yapılmış olan bir tapınağın yerine inşa edildiği ve adını buradan aldığı söylenir [3].

Yapı malzemesi, taş, tuğla ve harçtır. Kuzey, batı ve doğu duvarları, onarımlar haricinde, tuğla ve taş kombinasyonları ile örülmüştür. Yapının güney cephesinde düzensiz taş ve tuğla örgüsü mevcuttur. Yapı genelinde- tuğla duvar örgüsünün takviyesinde kullanılan taş, sıralarında, değişik kireç taşları bulunmaktadır. Yapı içinde zemin kattaki ayaklarda 4cm harçlı kalker taşı, galeri katında ise tuğla kullanılmıştır. Tonoz ve kubbe malzemesi de tuğladır. Ayaklar arasındaki kolonlar, kırmızı ve yeşil serpatindendir. Kolon başlıkları seviyesindeki arşitrav, marmara mermerindedir. Cami haline dönüştürüldükten sonra yapılan mihrab ve minber de mermerdendir [3].

Yapıdaki taş işçiliği, ilkçağ sanatından öz Bizans sanatına geçiş özellikleri göstermektedir. Alt kattaki sepet biçimli sütun başlıkları, matkapla işlenmiş bezemeleri kuvvetli ışık-gölge etkisi yapmaktadır. Bunların ortasında, I.İustinianos'un monogramları görülür. İki katı ayıran mermer frizler, ilkçağ üslubundadır. Bunların arasında, binanın içini dolaşan bir friz yüzeyinde, kabartma harflerle işlenmiş bir yazı vardır. Bu yazıda, İustinianos ve eşi Theodora'nın adı geçmektedir; kilisenin, Sergios'a sunulduğu anlatılmaktadır. Yazı, 6.yy hat sanatının özelliklerini taşımaktadır (Eyice, 1994h : 148).

Yapı üzerinde ilk tahribat, 9.yy daki İkonoklazm hareketinde meydana gelmiştir. Kiliseden camiye çevrildikten sonra, iç süslemeleri değişmiş, iç kısımda güneydoğu bölümüne minber, kuzeybatı bölümüne müezzin mahfili, dış kısımda da batı duvarları önüne son cemaat yeri eklenmiştir. Cephelerinde Osmanlı mimari özelliklerini gösteren, farklı büyüklüklerde pencereler açılmıştır; bazıları da kapanmıştır.

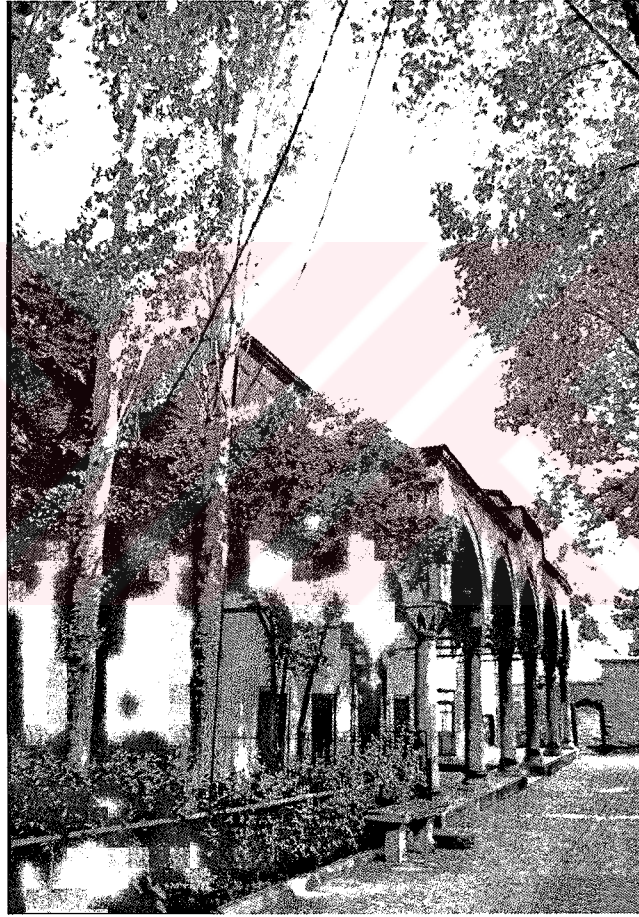

Resim 3.16 Güney cephesinde duvar örgüsü detayı.

Cami haline getirilirken, ana mekan o çağın Osmanlı sanat üslubunda elemanlarla bezenmiştir. Döşemelerdeki altıgen tuğlalar, kubbeyi taşıyan büyük payelerin köşelerindeki kum saati sütunçeler bu dönemde yapılan değişikliklerdir. Döşeme tuğlalarında damgalara rastlanmaktadır. Bu damgalar, madalyon biçiminde, yuvarlak çerçeve içine alınmış, altı dilimli rozaslar¹ biçimindedir. Büyük sekizgen payenin galeri hizasındaki keskin kenerları, $\frac{3}{4}$ sütunçeler halinde yontularak süslenmiştir. Bazı yerlerde, gövdeleri uzunlamasına yivli olup, alt uçlarına birer kum saati işlenmiştir (Eyice, 1994h : 148).

¹ Rozas : Gül veya çok kollu yıldız biçiminde süsleme ögesi, bu süslemenin kullanıldığı kilise vitrayı (Hasol, 1995 : 385).

Yapı, kiliseden camiye dönüştürülürken, narteksin kuzeye bakan yan duvarında, kapı veya bir pencere olduğu düşünülen duvar boşluğu kapatılmış, klasik üslupta bir giriş yapılmıştır; basık kemer sivri kemerli bir çerçeve ile kapatılmıştır. Alınlık bölümüne bir hadis yerleştirilmiştir. Batı cephesine, klasik üslupta, kesme taştan, 6 sütuna dayanan, sivri kemerli, 5 bölümlü bir son cemaat yeri revağı yapılmıştır. Her bölüm kubbe ile örtülüdür. Ortada bulunan bölüm, yükseltilecek cephedeki monotonluk giderilmiş ve giriş mekanı belirtilmiştir. Bina cephesindeki problemler nedeniyle kemerler eşit aralıklarda olmamıştır. Sütunlar, eski devşirme malzemelerden yapılmıştır. Sütun kaideleri mermer, başlık bilezikleri tunç ve başlıklar baklavalıdır (Eyice, 1994h : 147 - 148).

Resim 3.17 Sonradan eklenen son cemaat yeri.

Yapının kemer, tonoz ve kubbelerinde, şu anda kalemşi süslemeler mevcuttur. Mihraba uzanan hat, klasik üslupta, mihrab sade yapıdadır; damarlı mermerden yapılmıştır. Üzerinde kelime-i tevhiden başka hiç süsleme yoktur. En üst kenarında, klasik üslupta güzel ve zarif bir tac işlenmiştir. Minber ve mihrab 16.yy başı eseridir. Minber merdiveninin altındaki kemerler, klasik Osmanlı kemerleri biçimindedir. Minber köşkünün yanındaki ajurlu korkuluk

bölümü Bizans işidir; 6.yy'a tarihlenmektedir. Müezzin mahfili mermerden klasik üsluptadır., sadedir. İnce sütunlara dayalı Bursa kemerleri üzerinde, mahfilin balkon kısmı bulunmaktadır (Eyice, 1994h : 147 - 148).

Güneybatısına yapıdan bağımsız, 18.yy barok özelliklerinde bir minare yapılmıştır. Minarenin gövdesi, sekizgen bir kürsü üzerine oturmuş, barok profiller üzerinde yükselmiş ve bir bilezikle şerefeye bağlanmıştır. Şerefesi barok süslemelerle bezenmiştir. Şerife korkuluğu düz levhalardan yapılmıştır. Külahı kurşun kaplıdır. Bu minare, 1936 yılında, kürsü seviyesine kadar yıkılmıştır. Şimdiki minaresi ise 1955 yılında yapılmıştır.

Resim 3.18 Küçük Ayasofya Camisi'nin 1955 tarihinde yapılmış olan minaresi.

Küçük Ayasofya Camisi ve medresesinin, 1754 ve 1894 yıllarında meydana gelen depremlerde hasar gördüğü bilinmektedir (Genç ve Mazak, : 17 - 40). Ayrıca, Topkapı Sarayı'ndaki arşiv belgelerinde, yapının 1648 yılında meydana gelen depremde sıvalarının döküldüğü, 1766 depreminde ise büyük hasar gördüğü bilinmektedir (Eyice, 1994h : 147).

1860 yılında cami ile surların arasından geçirilen tren yolu, bölgede topoğrafik değişikliklere neden olmuştur. Bunun sonucunda, yapının avlusu geçit olarak kullanılmaya başlamıştır; cami ile zaviye - medrese bölümleri birbirinden ayrı kalmıştır. Zamanla tek hattan çift hata çıkarılan demiryolu , yakınlığı nedeniyle yapı üzerinde hasara neden olmuştur (Eyice, 1994h : 147).Bazı kaynaklara göre, yapının güney duvarının taşları, tren geçtikçe dökülmüştür ve Osmanlı üslubunda bu duvarların onarımı yapılmıştır .

Küçük Ayasofya Camisi, Cumhuriyet Dönemi'nde 1937 ve 1955 yıllarında iki büyük onarım geçirmiştir. Sıvalı ve badanalı olan yapı yüzeyi, 1955 yılındaki onarım ve bakım çalışmasıyla beraber, kubbe kasnağı haricinde sıvasından arındırılmıştır. Halen yapının kuzeydoğu ve güneydoğu kısımlarında, eksedralarda yoğunlaşan, kubbeden inen sürekli çatlaklar mevcuttur [3].

3.4.2 Kapı Ağası Hüseyin Ağa Ve Türbesi

Kapı Ağası Hüseyin Ağa, II. Bayezid (1481 – 1512) dönemi, darüssaade ağalarındandır¹. 1507 – 1508 tarihli bir vakfiyesi bulunduğundan, bu tarihten sonra öldüğü tahmin edilmektedir (Eyice, 1994g : 431). Ölüm tarihi hakkında detaylı bilgi bulunmayan Hüseyin Ağa'nın, Marmara surları üzerinde bir kapı açtırdığı için idam edildiği söylenmektedir. Bu sebeple türbesinin de “Kesikbaş Türbesi” olarak anıldığı bilinmektedir (Haskan, 1995 : 226).

Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın 913 / 1507 tarihli vakfiyesinde, İstanbul'daki eserleri, Hüseyin Ağa Camisi, Küçük Ayasofya Camisi, Zaviyesi, Mektebi, İmaret, aynı zamanda Küçük Ayasofya Çifte Hamamı olarak bilinen Çardaklı Hamam, Ayasofya yakınında 35 hücreli ve 14 hücreli birer handan ibarettir. Bu vakıfta ayrıca, İstanbul'da evler, arsalar, dükkanlar, Galata dahilinde ve haricinde evler, arsalar, İstanbul haricinde 4 adet köy, İznik'te 2 adet köy, Edirne'de dükkanlar bulunmaktadır (Yüksel, 1983 : 258 – 259).

Hüseyin Ağa'nın türbesi, Küçük Ayasofya Camisi'nin bahçesinde, kuzey tarafındaki hazire bölümünde yer almaktadır. Plan şeması olarak sekizgen yapıya sahip olan bu yapı, almaşık duvar tekniğinde, sade olarak yapılmıştır. Cephede alt bölümde, tuğladan yapılmış hafifletme kemelleri içinde, mermer çerçeveleri ve demir parmaklıkları bulunan pencereler vardır. Ayrıca üst bölümde, her cephede bir tane ikinci sıra pencere bulunmaktadır.

¹ Darüssaade Ağası : Bütün Harem ağalarının, Saray-ı Cedid ve Saray-ı Atik teberdarları ve kozbekçilerinin, Haremeyn-i şerifeyn görevlilerinin selatin ve mensupları evkafı görevlilerinin amiridir (Altındağ, 1997 : 1).

Resim 3.19 Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın Türbesi.

Türbenin saçak bölümünde dört sıra kornişle bitirilmiştir, tepesinde tunç bir alem vardır. İç kısımdan üst kısım ahşap bir tavanla kapatılmıştır. Kagir bir kubbesi bulunmadığından dolayı, tamamlanamamış veya yıkılmış olduğu tahmin edilmektedir (Eyice, 1994g : 431).

4. ÇARDAKLI HAMAM

Çifte hamam olarak 1503 yılında, Kapı Ağası Hüseyin Ağa tarafından inşa edilen Çardaklı Hamam, Kadirga semtinde Küçük Ayasofya Camisi Sokak ile Kaleci Sokak'ın birleştiği köşede yer almaktadır. Küçük Ayasofya Camisi vakfından olan bu yapı aynı zamanda “Küçük Ayasofya Hamamı” olarak da bilinmektedir (Haskan, 1995 : 224).

Vakıflar Tahrir Defteri'nde Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın eserleri arasında, “Hamam-ı çifte der nezd-i cami-i mezbur” şeklinde tanımlanan Çardaklı Hamam'ın yıllık geliri 42.500 akçe olarak belirtilmiştir (Yüksel, 1983 : 266).

Çardaklı Hamam, 979 / 1571 ve 983 / 1575 yıllarında, Mimar Ömer bin Veli tarafından, 1009 / 1600 – 1601 yılları arasında ise, Mehmed bin Üveys tarafından tamir edilmiştir (Eyice, 1993 : 225).

R. Ekrem Koçu, Mustafa Galib Bey'in “Rehnüma – yı Zabıta” adlı eserinden faydalanarak, bu yapının 1917 – 1918 yıllarında çalışmakta olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca 1917 yılında, İstanbul'daki hamamları inceleyen Heinrich Glück, Çardaklı Hamam'da rölöve ve inceleme yapmıştır (bkz. Resim 4.4) ve yapıyı bakımlı bulmuştur; çevrede yaşayan Rumlardan yapının İmp. Constantinus ile bağlantısı olabileceğine dair bilgiler elde etmiştir. 1924 yılında, J. Pervititch tarafından yapılmış olan sigorta planında, yapının kadınlar bölümünün tahrip olduğu tespit edilmiştir (Eyice, 1993 : 225 – 226).

Çardaklı Hamam şahıs mülkiyetine geçtikten sonra, hamamdan daha iyi gelir getirdiği gerekçesiyle, 1935 – 1940 yılları arasında depo olarak kiraya verilmiştir. Ardından dokuma atölyesi ve sonra tekrar depoya dönüştürülmüştür. Bu değişiklikler sırasında, mermer kurnalar ve döşemeler sökülerek satılmıştır (Koçu, 1965 : 3751).

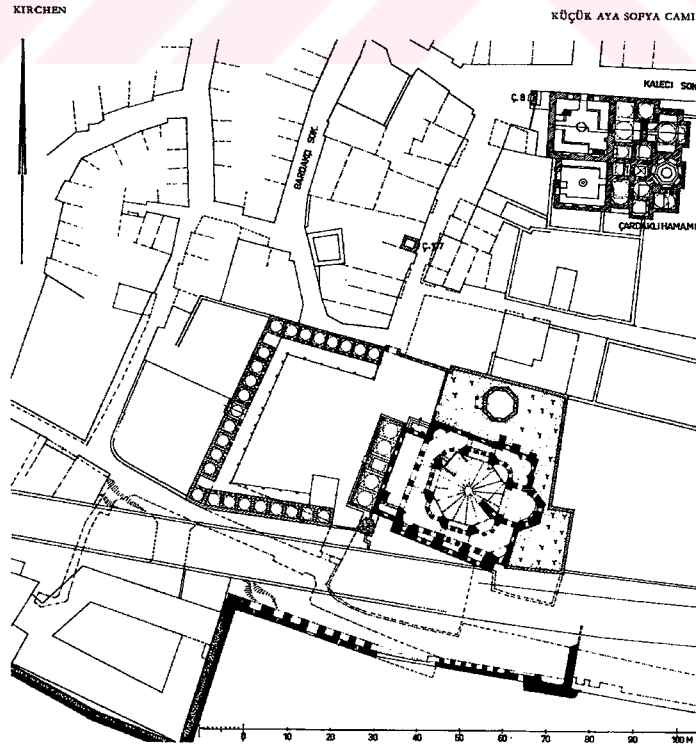
Prof. Dr. Semavi Eyice'ye göre, çifte hamam olan Çardaklı Hamam'm, kadınlar bölümü yapıya sonradan dahil edilmiştir. Erkekler ve kadınlar soyunmalıkları arasında bulunan, sonradan doldurulmuş pencereler, yapının sonradan çifte hamama dönüştürüldüğünü göstermektedir. Ayrıca, yapının sıcaklık planları, klasik Osmanlı hamam şemasından farklı plana sahiptir. Erkekler hamamının sıcaklığı, Bizans mimarisinde örnekleri görülen “serbest haç” biçimindedir. Ancak orta kubbedeki mukarnaslı geçişler, göbektaşı mekanı ve eyvanlardaki dilimli yarım kubbelerden anlaşıldığına göre, üst yapı Osmanlı devrinde yapılmıştır. Buradan, haçvari planlı bir Bizans kalıntısının belli bir kota kadar kullanıldığı ve Osmanlı üslubuyla üst yapının tamamlandığı tahmin edilmektedir. Kadınlar hamamının sıcaklığının, yedi nişli yıldızvari plan tipinde olması, mevcut bir Bizans yapısının hamama

dönüştürülmüş olabileceğini göstermektedir. Ana giriş kapısının üstünde bulunan Bizans levhası bu tahminleri doğrulamaktadır (bkz. Resim 4.11). Hamamın mermer aksamı söküldüğü zaman, bu levhanın bir benzeri bulunmuş ve 24 Mayıs 1944'te Ayasofya Müzesi'ne verilmiştir (no. 305 – bkz. Resim 4.12)(Eyice, 1993 : 226).

Giriş kapısı üzerinde üç satır halinde hazırlanmış, Arapça bir kitabesi mevcuttur. Kitabenin anlamı : “Hatırlayan ve unutanın katında, Kapu Ağası diye meşhur, ulu, şanlı, yardımlarını esirgemeyen Hüseyin Bey'in bu yüce binayı yaptırması, bu azametli ve aşılmaz eserin temellerini sağlamlaştırması, ruhlara ferahlık, vücutlara sağlık verdi. Bu 909 yılında oldu” (Haskan, 1995 : 224 – 225).

Yapının tarihçesi ile ilgili olarak, kitabedeki bazı bilgiler ipucu kabul edilebilir. “...bu azametli ve aşılmaz eserin temellerini sağlamlaştırması...” ifadesi, yapının mevcut bir başka yapının üzerine yapıldığı düşüncesini destekler niteliktedir. Prof. Dr. Semavi Eyice'nin Çardaklı Hamam ile ilgili görüşleri, bu ifade sonucu doğru kabul edilebilir.

Yapının kuzeybatı yönünde bulunan klasik üsluptaki tek yüzlü meydan çeşmesi, kitabesinden anlaşıldığına göre 957 / 1550, tarih mısrasına göre 962 / 1555 tarihinde Sadrazam Rüstem Paşa tarafından yaptırılmıştır. Dolayısıyla Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın vakıflarından değildir (Eyice, 1993 : 226).

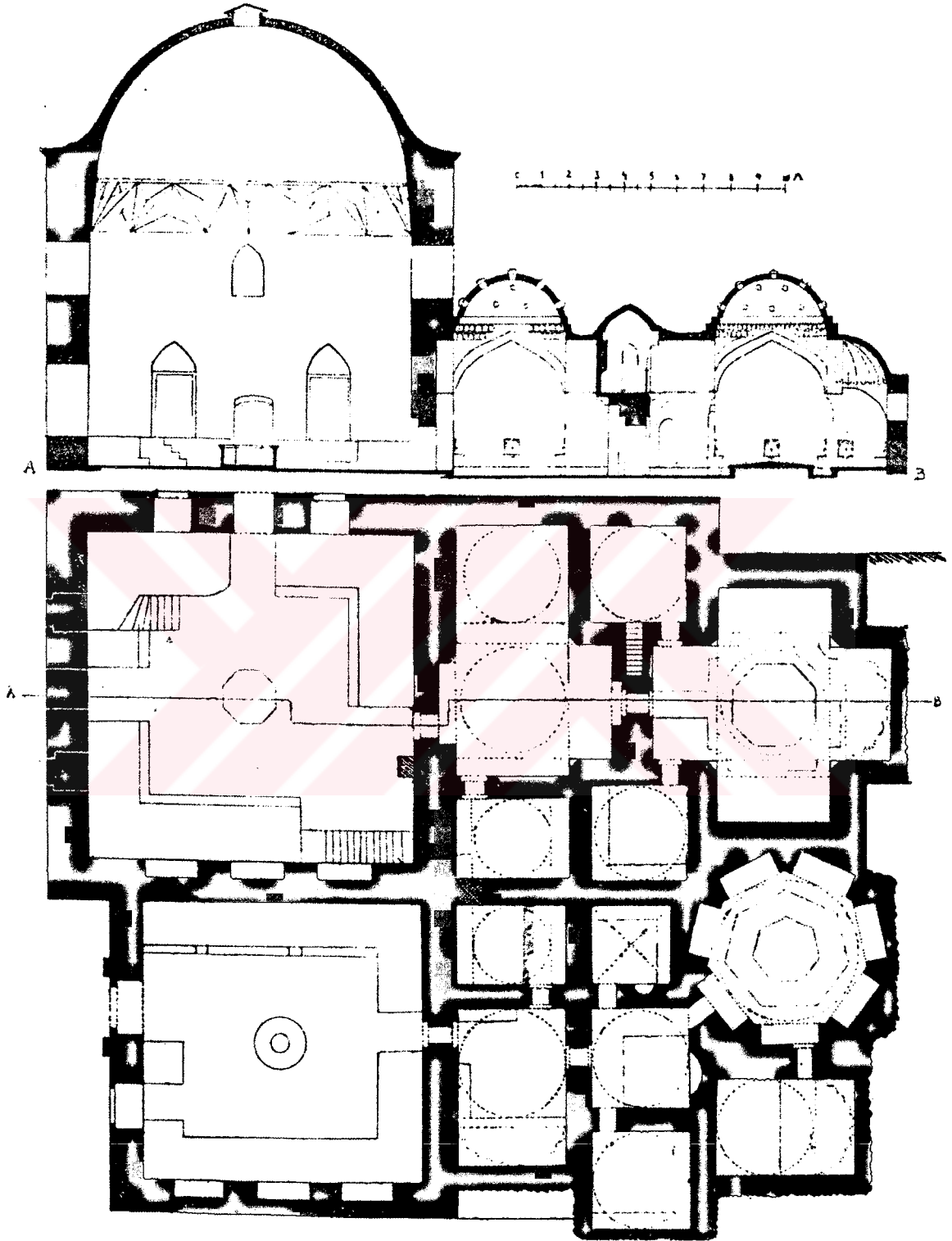
Resim 4.1 Küçük Ayasofya Camisi ve Çardaklı Hamam (Müller - Wiener, 1977 : 180).

Resim 4.2 Çardaklı Hamam – Çatı görünüşü.

Resim 4.3 Ön cephe

Resim 4.4 Heinrich Glück tarafından yapılmış olan rölöve – Plan ve kesit (Glück, 1921 : 103).

4.1 Çardaklı Hamam'ın Mimari Özellikleri

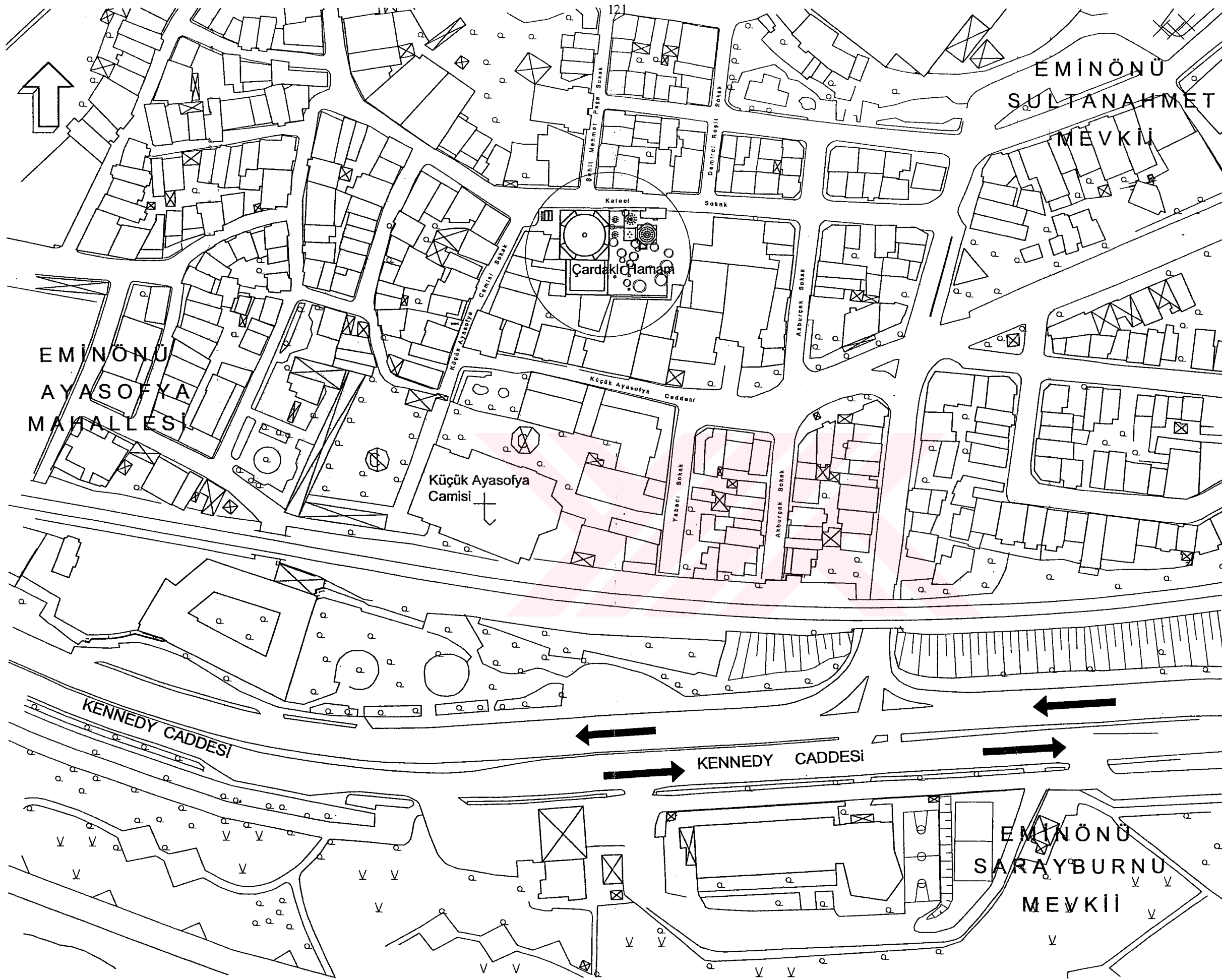
4.1.1 Plan Özellikleri

Çardaklı Hamam, Küçük Ayasofya Külliyesi'nden yaklaşık 40 m kuzeyde inşa edilmiştir. Girişi Kaleci Sokak'a bakan kuzey cephesi üstündedir. Çifte hamam olan yapının, rölöve çalışması sonucunda, ölçülebilen dış boyutları 26.04x32.68 m dir.

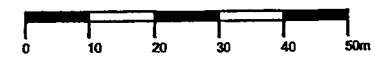
İki bölümden oluşan Çardaklı Hamam'ın erkekler bölümü, soyunmalık, biri kapalı olmak üzere 3 bölümlü ılıkılık, 3 eyvan ve 2 halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Kadınlar bölümü ise soyunmalık, 3 bölümlü 2 adet ılıkılık mekanı, 7 nişten oluşan bir sıcaklık mekanı ve halvet hücresi olduğu tahmin edilen bir mekandan oluşmaktadır.

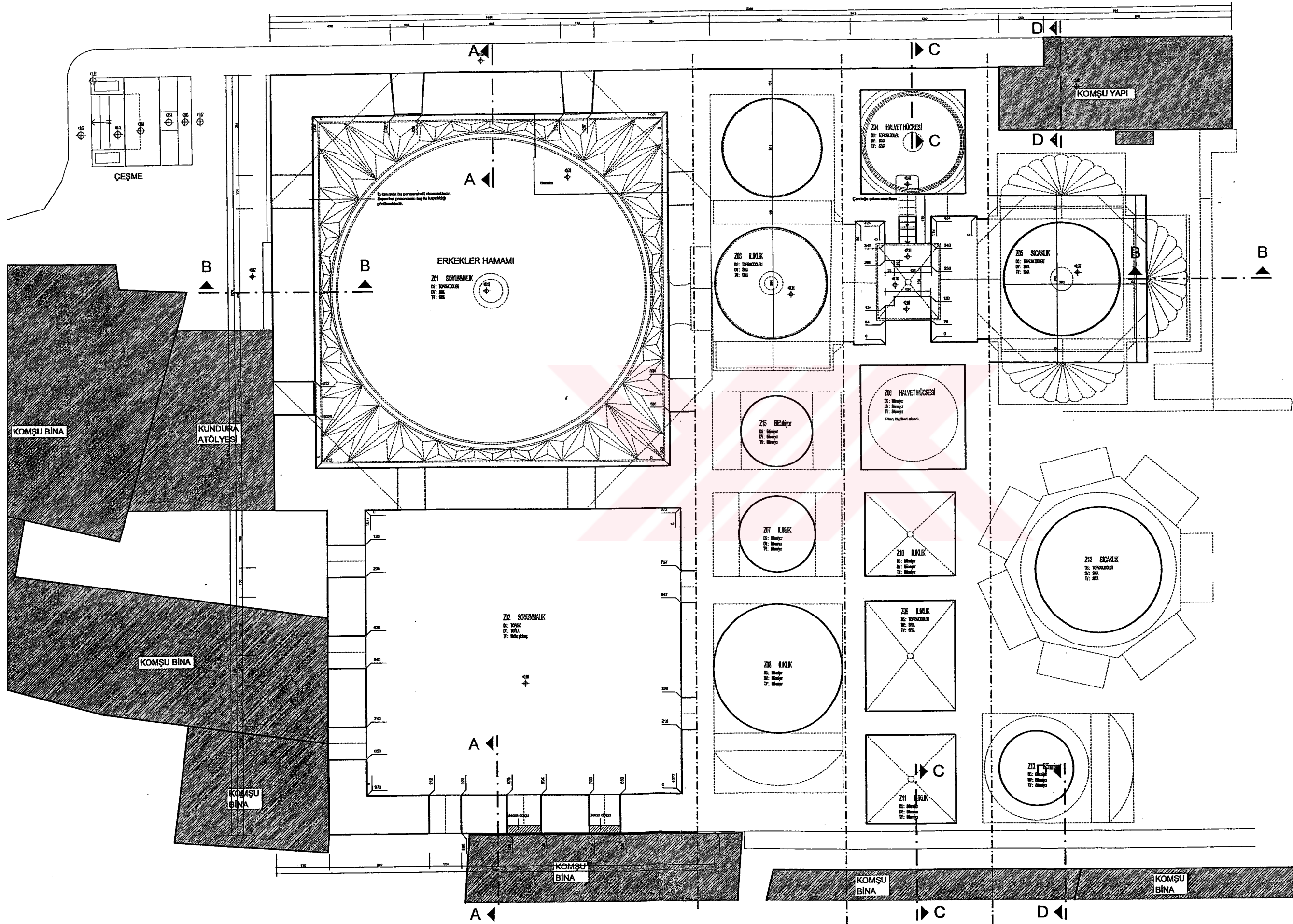

Resim 4.6 Çardaklı Hamam – Genel görünüm (Haskan, 1995 : 225).

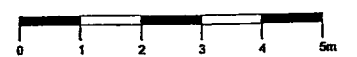

Şekil 4.1 Vaziyet Planı – Rölöve

Şekil 4.3 Ara Kat Planı – Rölöve

4.1.2 Mekan Özellikleri

4.1.2.1 Giriş

Çardaklı Hamam, bir çifte hamam olarak kullanıldığından dolayı, erkekler ve kadınlar için ayrı giriş kapıları mevcuttur. İki giriş kapısı da, şimdiki Küçük Ayasofya Camisi Sokağı'na açılacak biçimde, yapının batı cephesindedir. Ancak, yapının esas giriş kapıları günümüzde kullanılmamaktadır. Heinrich Glück tarafından, 1917 yılında yapılan incelemede, yapının Kaleci Sokağına bakan kuzey cephesindeki kapının varlığı belirtilmiştir ve plan çalışmasında giriş olarak gösterilmiştir. Günümüzde de giriş kapısı olarak, bu sonradan açılmış kapı kullanılmaktadır.

Hamamın erkekler bölümüne ait olan giriş kapısı, zemin kotunun altında kalmıştır. Bu bölüm, dışarı çıkıntı yapmış, sivri kemerli bir nişin içinde, basık kemerli bir kapıdır. Kapı boşluğu, moloz taş ve tuğla karışımı bir örgü sistemi ile doldurulmuş durumdadır. Sivri kemerli nişin etrafında bulunan taş söve, firdolayı dönen bir profil ile bitirilmiştir (bkz. Resim 4.7).

Resim 4.7 Erkekler bölümünün, kapatılmış giriş kapısı.

Yapının halen kullanılmakta olan giriş kapısı, Kaleci Sokak'a bakan kuzey cephesi üzerinde açılmıştır. Hangi tarihten beri kullanıldığına ilişkin bir bilgi yoktur. Bu kapıdan erkekler hamamının soyunmalık mekanına girilmektedir. Kapı kotu ile zemin kotu arasında yaklaşık 1.50 m fark bulunmaktadır. Bu kot farkı, toprak ve moloz karışımı dolgu ile geçilerek, soyunmalık mekanına inilmektedir.

Resim 4.8 Kaleci Sokak'a bakan giriş cephesi.

Kadınlar hamamı ile erkekler hamamının orjinal giriş kapıları, Osmanlı çifte hamamlarında sıkça rastlanır biçimde, aynı cephede fakat 190 cm daha içeride yapılmıştır. Kadınlara ait giriş kapısına, yapının etrafındaki ekler nedeniyle, cepheden ulaşılamamaktadır (bkz. Resim 4.9). Bu kapıdan, kadınlara ait soyunmalık kısmına girilmektedir. Soyunmalık mekanında yapılan incelemede, kapının biçimi tam olarak tespit edilememiştir.

Resim 4.9 Hamamın batı cephesinde yer alan ekler.

Resim 4.10 Eski giriş kapısı.

Resim 4.11 Erkekler bölümünün giriş kapısı üstünde bulunan Bizans levhası.

Resim 4.12 24 Mayıs 1944 tarihinde Ayasofya Müzesi'ne verilen ikinci levha (no : 305).

4.1.2.2 Soyunmalık (Camekan) Mekanları

Erkekler hamamının soyunmalık mekanına¹, Kaleci Sokak üzerinde bulunan, sonradan açılmış giriş kapısından girilmektedir. Bu mekan, 12.09x12.09 m ölçülerinde, üst örtüsü kubbe olan kare bir mekandır. Kubbenin yerden yüksekliği yaklaşık 16.50 m dir. İçi hurda ile dolu olduğundan, orjinal zemin kotu ve kaplaması tespit edilememiştir. Zeminde moloz ve toprak karışımı bir dolgu mevcuttur. Kapının sol tarafındaki duvarda, eski giriş kapısı görülmektedir. Zeminin dolu olmasından ötürü, bu esas giriş kapısının tüm mimari detayları tespit edilememiştir (bkz. Resim 4.14).

Resim 4.13 Giriş kapısının içerden görünümü.

¹ Erkekler Hamamı – Soyunmalık Mekanı : Zemin Kat Planı – Z 01 (bkz. s.124).

Resim 4.14 Esas giriş kapısının içerden kısmen görünüşü.

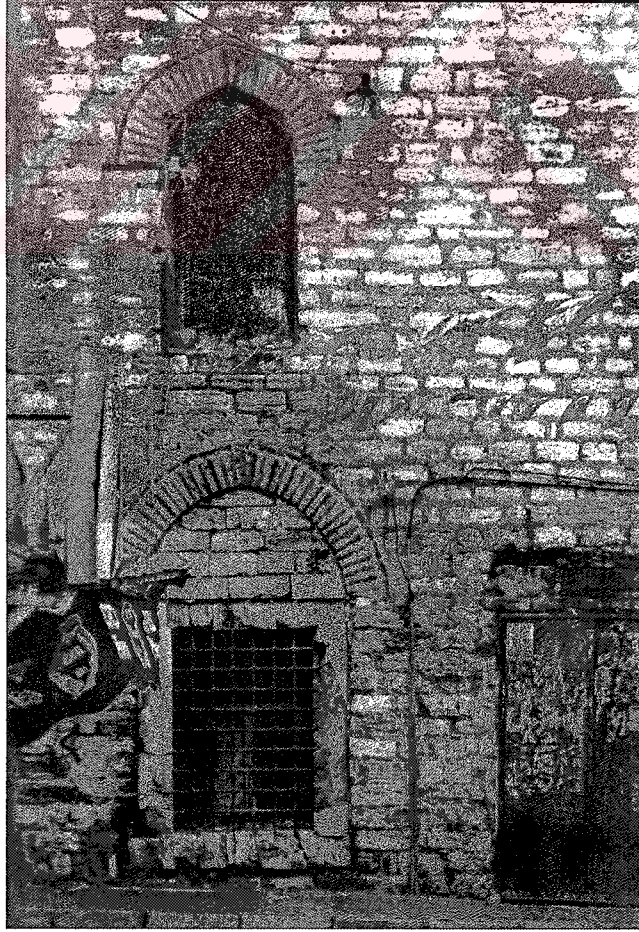
Heinrich Glück tarafından yapılmış rölöve çalışmasında, mekanın etrafında soyunma sekilerinin bulunduğu görülmektedir (bkz. Resim 4.4). Ancak, yapı fonksiyonunu yitirdiği ve halen depo olarak kullanıldığı için hiçbir dekorasyon öğesine rastlanmamıştır. Bu mekanın ortasında daha önceden bir şadırvan olduğu bilinmektedir.

Resim 4.15 İki soyunmalık mekanının ortak duvarı, kapatılmış pencereler ve kadınlar hamamı soyunmalığına çıkış.

Resim 4.16 Mekanın içinde bulunan, atölye olarak kullanıldığı zamandan kaldığı tahmin edilen sundurma.

Resim 4.17 Soyunmalık pencerelerinin kuzey cephesinde görünüşü.

Soyunmalık mekanını aydınlatmak için, kubbedeki aydınlık feneri ve mekan etrafında yerleşmiş iki sıra pencereler kullanılmaktadır. Alt pencereler, tuğla ile geçilmiş basık sivri kemerlerle yapılmıştır, ortalama 114x164 cm boyutlarındadır. Pencerenin etrafında, ortalama 20x25 cm ebadında, mermer söve dönmektedir. Parmaklık olarak, 4.5x4.5 cm lokmalı, 1.5 cm kalınlığında dövme demir parmaklıklar kullanılmıştır. Üst pencereler, tuğla ile geçilmiş teğetli sivri kemerlerle yapılmıştır, sövesiz biçimdedir. Bunlar, alt pencereler gibi 114 cm eninde, yükseklik olarak kemerin tepe noktasından alt kenara kadar 216 cm ölçüsündedir. Kuzey ve batı cephelerinde, giriş kapılarının iki yanında, allta ve üstte olmak üzere 4'er adet pencere yer almaktadır. Kuzey cephesinde bulunan alt pencerelerin doğramaları orjinalligini yitirmiştir.

İki soyunmalık mekanın arasında kalan duvarda, allta 3 ve üstte 2 adet olmak üzere, toplam 5 adet pencere bulunmaktadır. Üst taraftaki pencereler, içerden ve dışardan sadece iz olarak bellidir. Alt kısımda kalan pencereler, tuğla ile örölüp, kapatılmıştır. Heinrich Glück tarafından yapılmış rölövede, bu pencereler tek taraflı kullanılan nişler olarak görölmektedir. Bunlardan bir tanesi, iki soyunmalık mekan arasında geçişi sağlayan bir kapı haline dönüştürölmüştür. Bu kapı, Glück tarafından yapılmış rölövede görünmemektedir. Dolayısıyla bu değişikligin, yapının atölye olarak faaliyet gösterdiği zamanda yapıldığı tahmin edilmektedir (bkz. Resim 4.4).

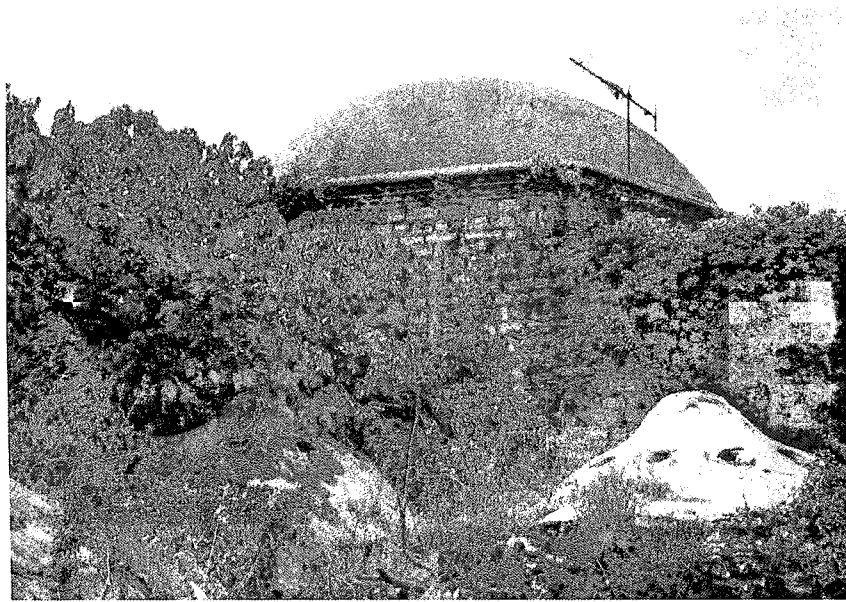
Soyunmalık mekan ile ılıklık arasında kalan doğu duvarında, üst pencerelerin izleri içerden tespit edilmiştir. Ancak bu duvarda dışardan yapılan incelemede, yapının çatısındaki olumsuz koşullar yüzünden, pencerelerin yerleri bulunamamıştır.

Mekanın üst örtüsü kubbedir. Kubbe, dışardan çimento ile sıvanmıştır. İç mekan tamamiyle sıvalıdır. İç mekandaki sıvalarda, yer yer dökölmeler oluşmuştur; farklı sıva katmanları ve süslemeler görölmektedir. Mekan içinde görölen bazı küçük kalemşi örnekleri haricinde, hiçbir süsleme ögesi mevcut değildir.

Bu mekanın doğu duvarında, tahrip olmuş bir kapı ile, erkekler hamamının ılıklık mekanına geçilmektedir.

Resim 4.18 Pencereilerin içerden grnŖ.

Resim 4.19 Doğu cephesinden soyunmalık kubbesinin grnŖ.

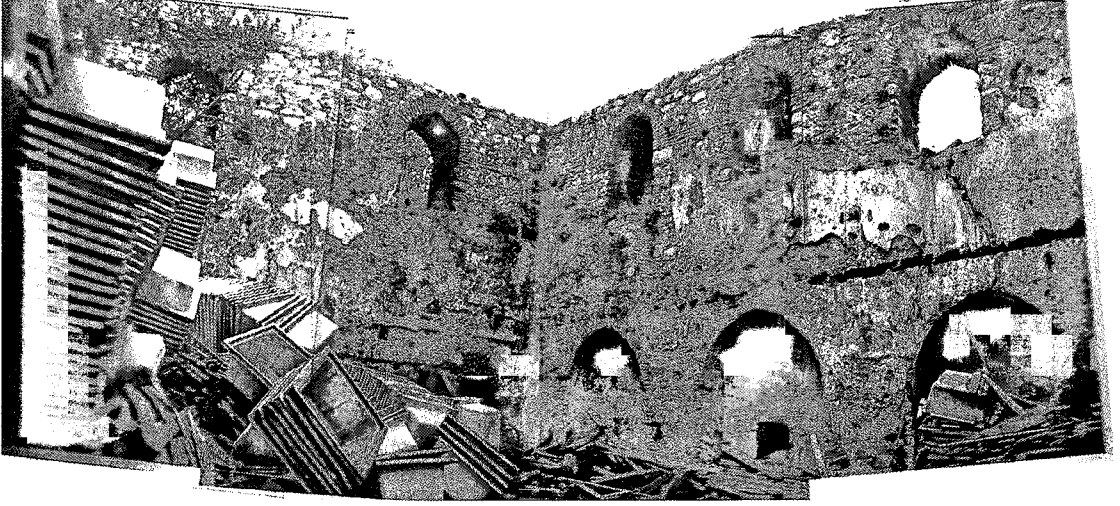
Kadınlar hamamının soyunmalık mekanına¹, iki soyunmalık mekanının ortak duvarı üzerindeki, sonradan açılmış bir kapıdan girilmektedir. Üst örtü sistemi bugün mevcut olmayan bu mekan, 10.77x9.72 m boyutlarında dikdörtgen bir mekandır. Yapının tamamında olduğu gibi, bu mekan da hurda ile dolu olduğundan, zemin kotu veya kaplaması hakkında kesin bir bilgi yoktur.

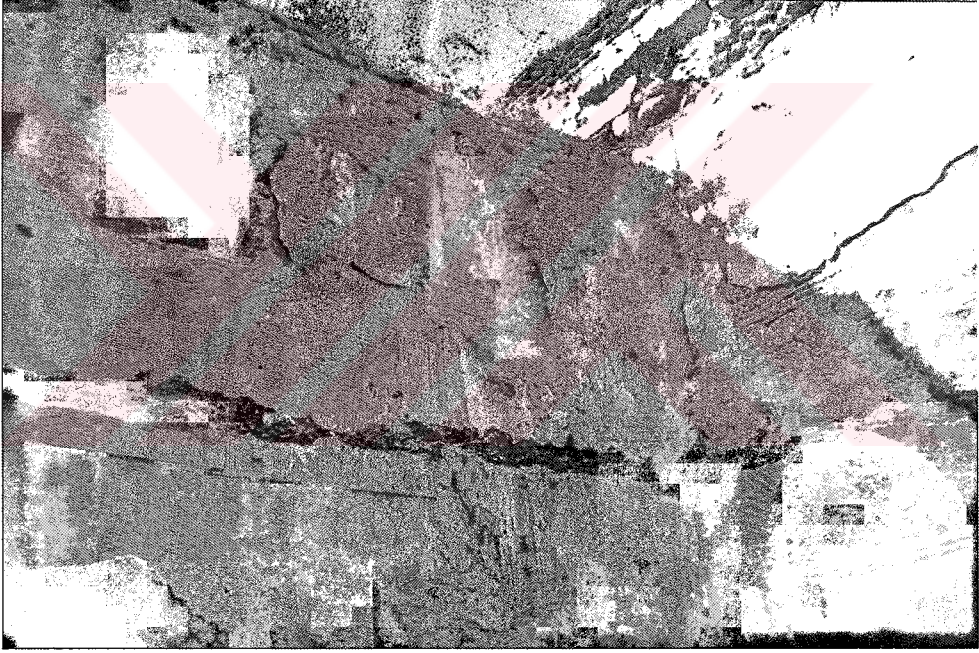
Resim 4.20 İki soyunmalık mekanı arasında sonradan açılmış olan kapı.

Mekanın esas giriş kapısının bulunduğu batı duvarında, biri yuvarlak olmak üzere iki adet niş bulunur. Bu nişlerin derinliği, ortalama 66 cm dir. Güney duvarında ise ortalama 190 cm eninde, 3 adet tek taraflı niş bulunmaktadır. Ayrıca, iki soyunmalık mekanı arasında kalan kuzey duvarı ve ılıklik mekanına bitişik doğu duvarlarında 2'şer adet, güney ve batı duvarlarında 3'er adet tepe penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler, tuğla ile geçilmiş sivri kemerlerle yapılmıştır ve boyutları 110x220 cm dir; doğu duvarındakiler ve güney duvarında bulunanlardan bir tanesi hariç hepsi tuğla ve ytong gibi malzemelerle örülüdür.

¹ Kadınlar Hamamı – Soyunmalık Mekanı : Zemin Kat Planı – Z 02 (bkz. s.124).

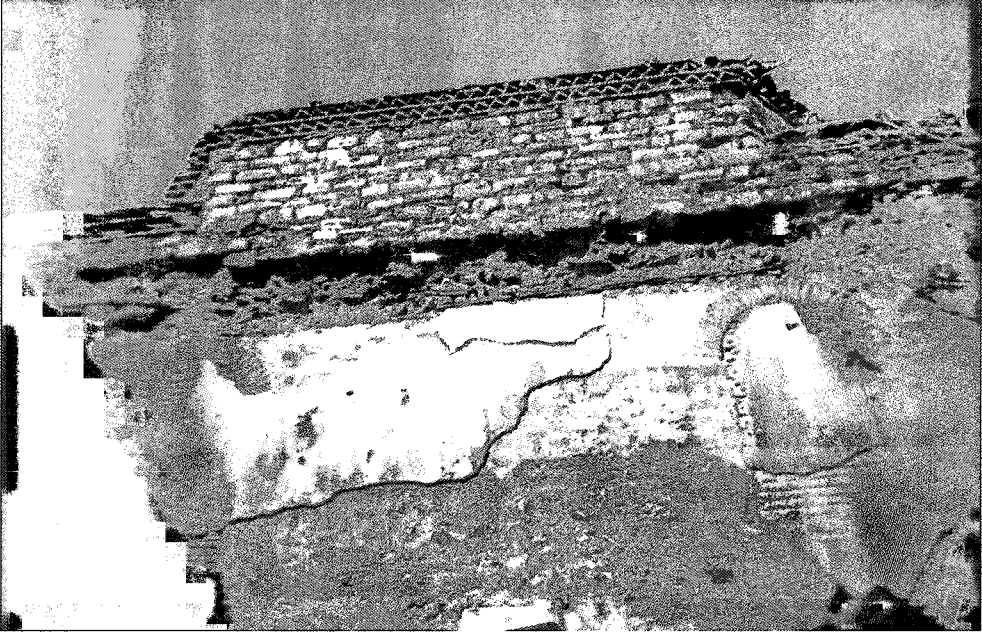
Resim 4.21 Mekanın doğu ve güney duvarları.

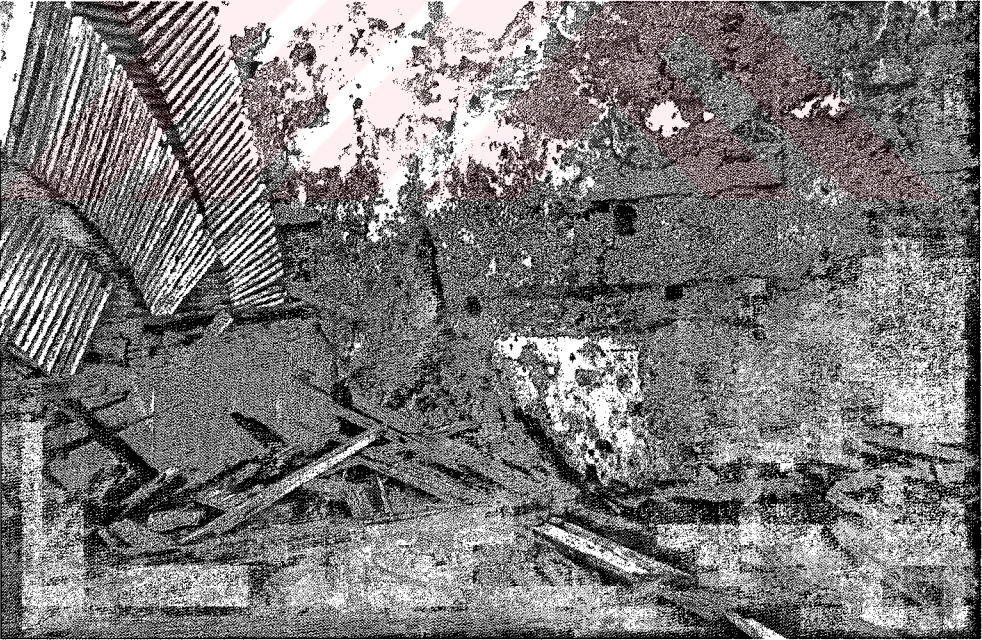
Resim 4.22 Batı duvarı üstündeki tepe pencereleri.

Beden duvarlarında çeşitli izler bulunmaktadır. Bu izlerin, ahşap galeri katının taşıyıcılarına ait olduğu düşünülmektedir. Bunları, yapının atölye olarak kullanıldığı döneme ait olduğu tahmin edilmektedir. Üst örtüsünün olmaması nedeniyle, yapının tamamına göre daha çok dış etkene maruz kalmıştır ve tahrip olmuştur.

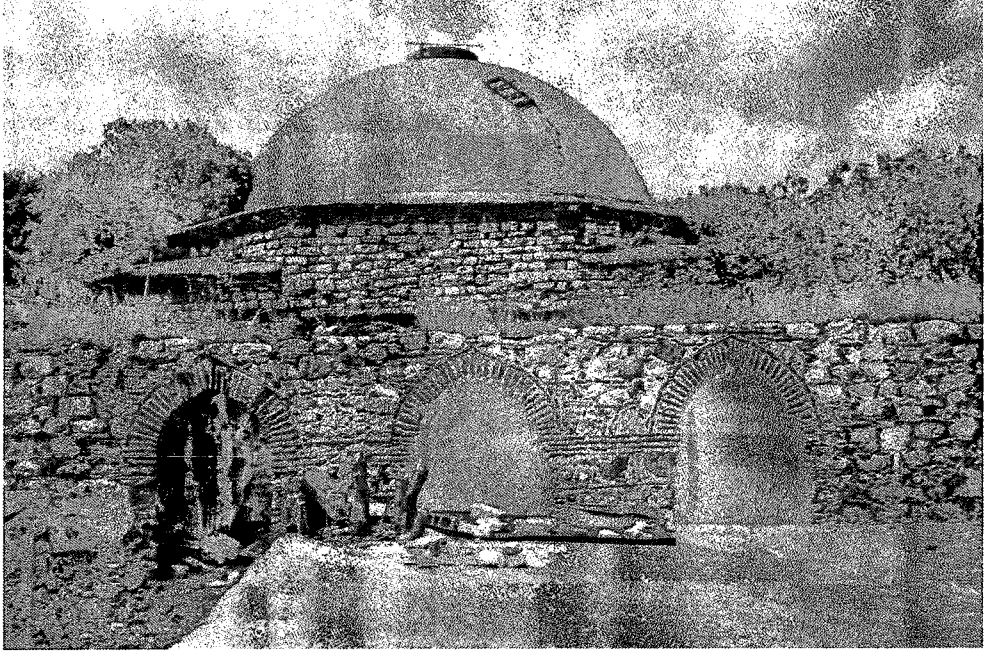
Kadınlar hamamının ılıklik mekanına açılan kapı, içerdeki hurdalardan dolayı görülmemektedir. Ancak, büyük olasılıkla bir yaşmağı bulunduğu anlaşılmaktadır (bkz. Resim 4.24).

Resim 4.23 Yıkılmış olan örtünün saçak izi.

Resim 4.24 Ilıklığa açılan kapı.

Resim 4.25 Kadınlar hamamı soyunmalık mekanının arka cephesi.

4.1.2.3 Ilıklık – Soğukluk Mekanları

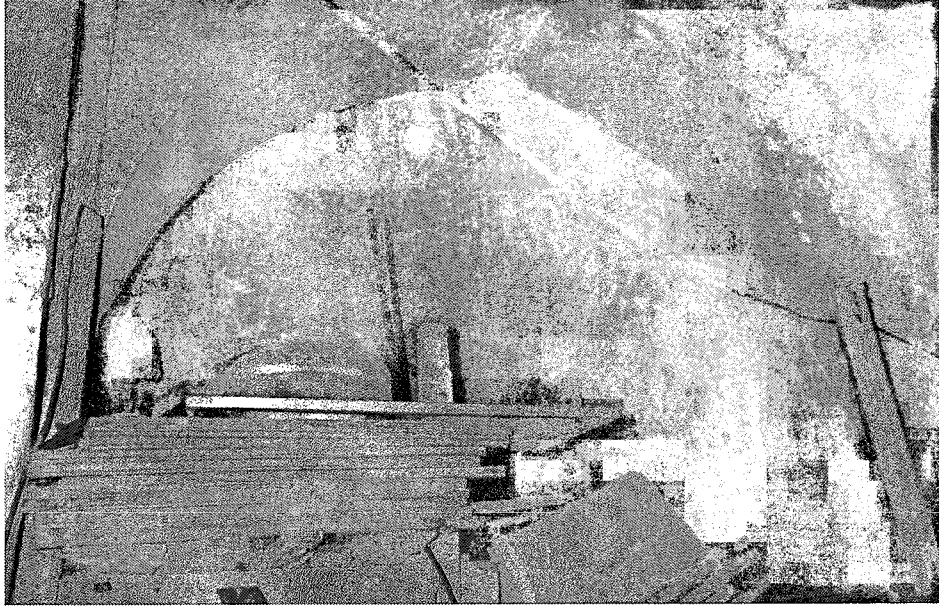
Erkekler hamamının ılıkılık mekanı¹, biri kapalı olmak üzere 3 bölümlüdür. Ilıklık, kemerlerle ikiye bölünmüş dikdörtgen bir mekandan ibarettir. 4.23x9.52 m boyutlarında olan bu mekanın üst örtüsü ise, eşit büyüklükte iki kubbeden oluşmaktadır. Ortadaki kubbenin yerden yüksekliği, yaklaşık 7.20 m dir. Bu dikdörtgen ılıkılık mekanının sağ tarafında, günümüzde kapalı olan ve hela olarak kullanıldığı bilinen bir mekan bulunmaktadır. Ancak bu mekanın kapısının yeri tespit edilememiştir². Solda kalan kubbeli bölümün ise traşlık olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Resim 4.26 Ilıklık mekanından soyunmalığa açılan kapı.

¹ Erkekler Hamamı – Ilıklık Mekanı : Zemin Kat Planı – Z 03, 15 (bkz. s.124).

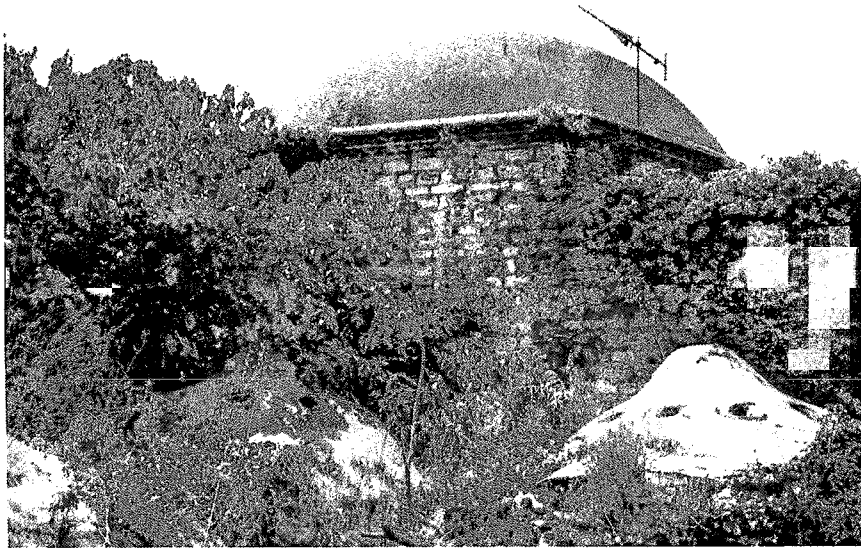
² Bu kapının yeri, Heinrich Glück tarafından yapılmış ve Aydın Yüksel tarafından etüd edilmiş rölöve çalışmasından alınmıştır (bkz. Resim 4.5, s.119).

Resim 4.27 Traşlık olduğu tahmin edilen sol taraf.

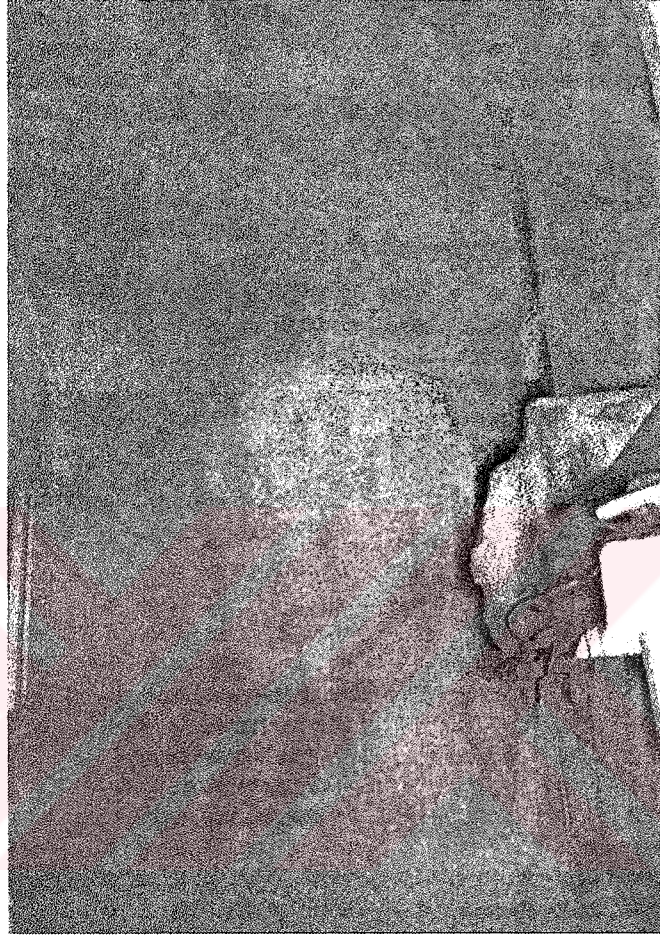
Traşlık olduğu tahmin edilen mekanın doğu duvarı boyunca, yerden yaklaşık 50 cm yükseklikte ve duvardan 12 cm dışarda bir seki bulunmaktadır. Ancak ne amaçla yapıldığı bilinmemektedir.

Kubbe örtüsü, çimento sıvadır. Orta kubbe üstünde 20 adet, soldaki kubbe üstünde ise 10 adet, ortalama 15 cm çapında ışıklık bulunmaktadır. Ayrıca, kubbelerin ortasında birer tane küçük aydınlatma feneri mevcuttur. İç mekan tamamiyle sıvalıdır. Ilıklık bölümünün orjinal zemin kotu ve kaplaması tespit edilememiştir.

Resim 4.28 Ilıklık kubbelerinin çatıdan görünüşü.

Ilıklık ile sıcaklık arasında, 165 cm kalınlığında bir duvar bulunmaktadır. Bu kalın duvar üzerinde, yapının “Çardaklı Hamam” adını almasına neden olan, çardak mimarisine benzeyen ve sıcaklığa bakan bir balkon yer almaktaydı. Sıcaklığa bu duvarda bulunan bir kapıdan geçilmektedir.

Resim 4.29 Sıcaklığa geçiş.

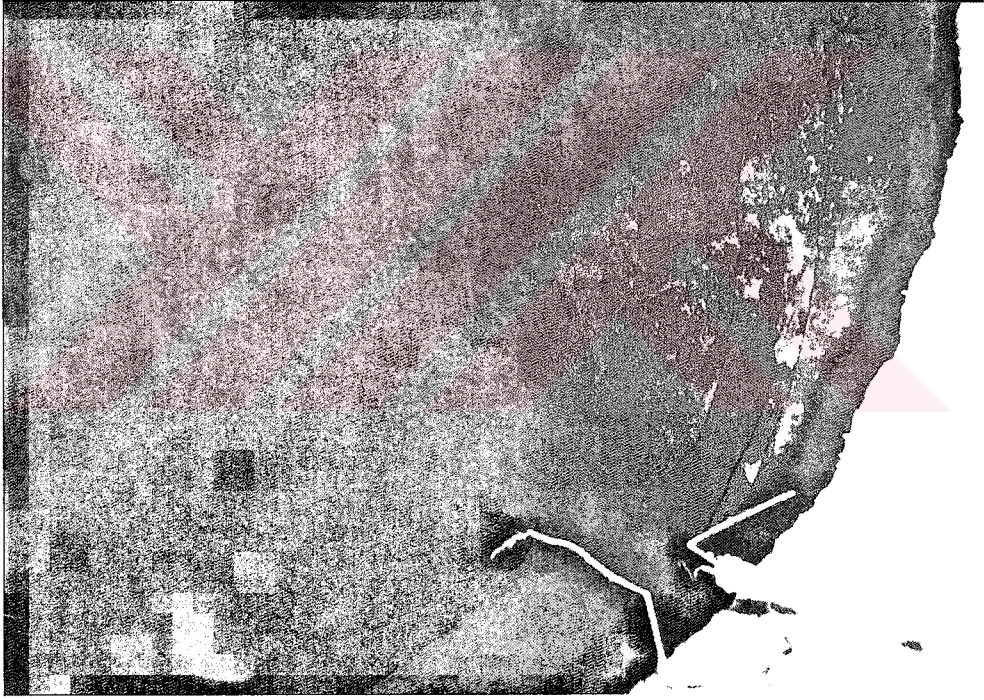
Kadınlar hamamının ılıklik mekanı¹ iki kademeli gelişmektedir². İlk aşamada, erkeklerin ılıklik mekanına benzeyen, dikdörtgen bir ana mekan ve solunda kapalı bir mekandan oluşan ılıklik şeması mevcuttur. Dikdörtgen olan ana mekanın örtüsü kubbedir, sağ tarafında kalan kısımda ise yarım kubbe örtü sistemi bulunmaktadır. Kapalı olan mekanın, erkekler hamamının ılıkliğında olduğu gibi hela olduğu tahmin edilmektedir. Bu mekanın örtüsü kubbedir.

¹ Kadınlar Hamamı – Ilıklık Mekanı : Zemin Kat Planı – Z 07, 08, 09, 10 ve 11 (bkz. s.124).

² Kadınlar hamamının ılıklik mekanı ve sıcaklık mekanına girilemediğinden, bu mekanlar ile ilgili bilgiler, Heinrich Glück tarafından yapılmış ve Aydın Yüksel tarafından etüd edilmiş röhlöve çalışmasından alınmıştır.

Dikdörtgen ana mekanın ortasındaki bir kapıdan, ikinci ılık mekanına geçilmektedir. Bu kısım, 3 bölümden oluşmaktadır. Ana mekandan, sıcaklık kısmına diagonal bir bağlantı ile geçilmektedir. Ana mekanın yanlarında, iki tane kapalı mekan yer almaktadır. Bütün bu mekanların örtü sistemi çapraz tonozdur.

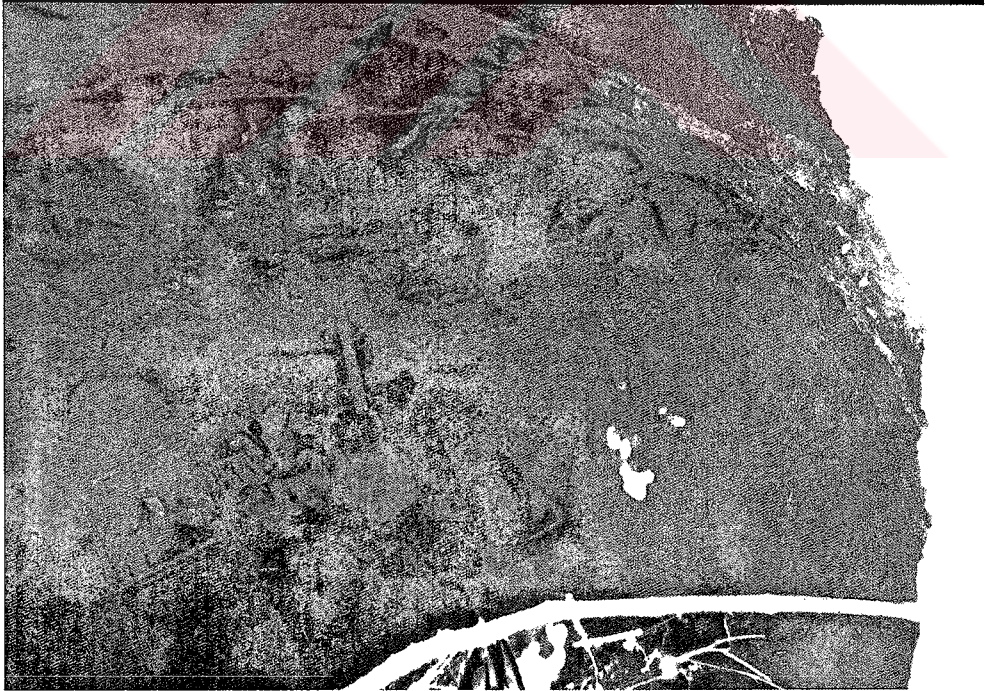
İkinci ılıklığin orta mekanında (Z 09), duvarda ½ sekizgen biçimli bir niş bulunmaktadır. Solda kalan, hela olduğu tahmin edilen mekanda (Z 10), yarım daire bir niş bulunmaktadır. Bu nişlerin ne amaçla yapıldıkları bilinmemektedir. Aydınlatma elemanı koymak için yapılmış olması ihtimali vardır.

Resim 4.30 Kadınlar hamamının ilk ılık mekanının, kubbedeki aydınlık fenerinden görünüşü – Z 08’de ikinci ılık mekanına açılan kapı.

Resim 4.31 Ilıklık mekanının kubbeden görünüşü – Z 08’de Z 07’ye açılan kapı.

Resim 4.32 Ilıklık mekanının kubbeden görünüşü – Z 11’in batı duvarı.

4.1.2.4 Sıcaklık Mekanları

Erkekler hamamının sıcaklık mekanına¹, eskiden üstünde çardak biçimli balkonun yer aldığı, 165 cm kalınlığındaki duvarın ortasındaki kapıdan girilmektedir (bkz. Resim 4.33). 4 adet eyvanın bulunduğu mekanda eyvanlardan birisi giriş olarak kullanılmaktadır. Bu giriş kısmının iki yanında halvet hücreleri bulunur.

Ana yıkanma mekanı, 3 adet eyvan ve ortada sekizgen planlı göbek taşı mekanından oluşmaktadır. Göbektaşı mekanının üst örtüsü kubbe, eyvanların örtüsü ise dilimli yarım kubbelerden oluşmaktadır. Eyvanlar 4.35x1.85 m, ana mekan ise 4.97x4.98 m boyutlarındadır. Eyvanların köşeleri 45°'lik pahlarla hafifletilmiştir. Ana kubbenin yerden yüksekliği, 7.27 m dir.

Resim 4.33 Eskiden çardak mekanının bulunduğu, ılık ve sıcaklık mekanı arasındaki duvar.

¹ Erkekler Hamamı – Sıcaklık Mekanı : Zemin Kat Planı – Z 05 (bkz. s.124).

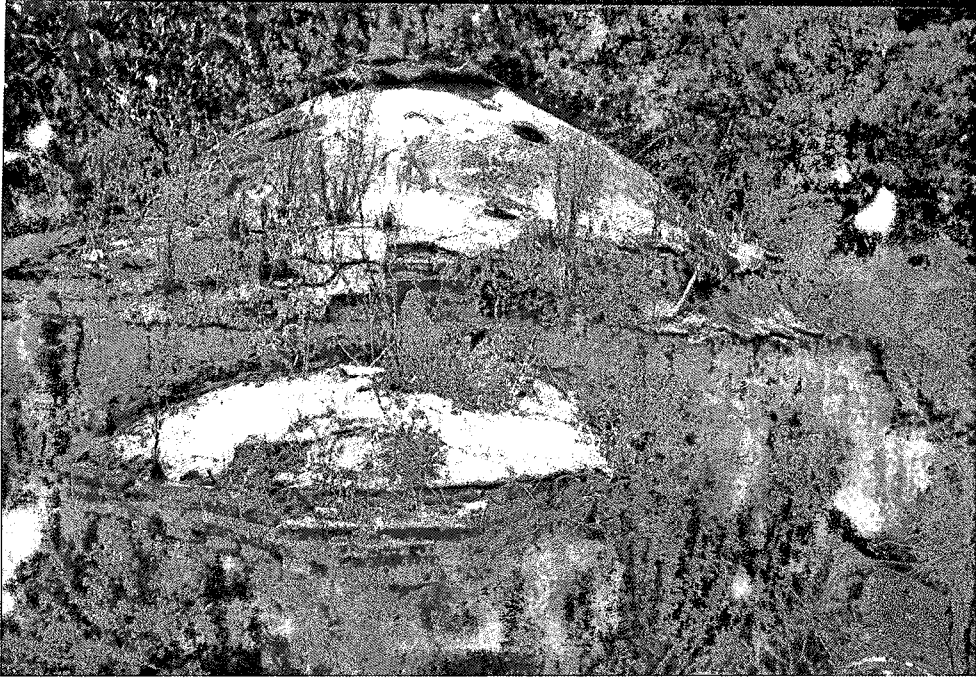

Resim 4.34 Girişin karşısındaki eyvan ve örtü sistemi.

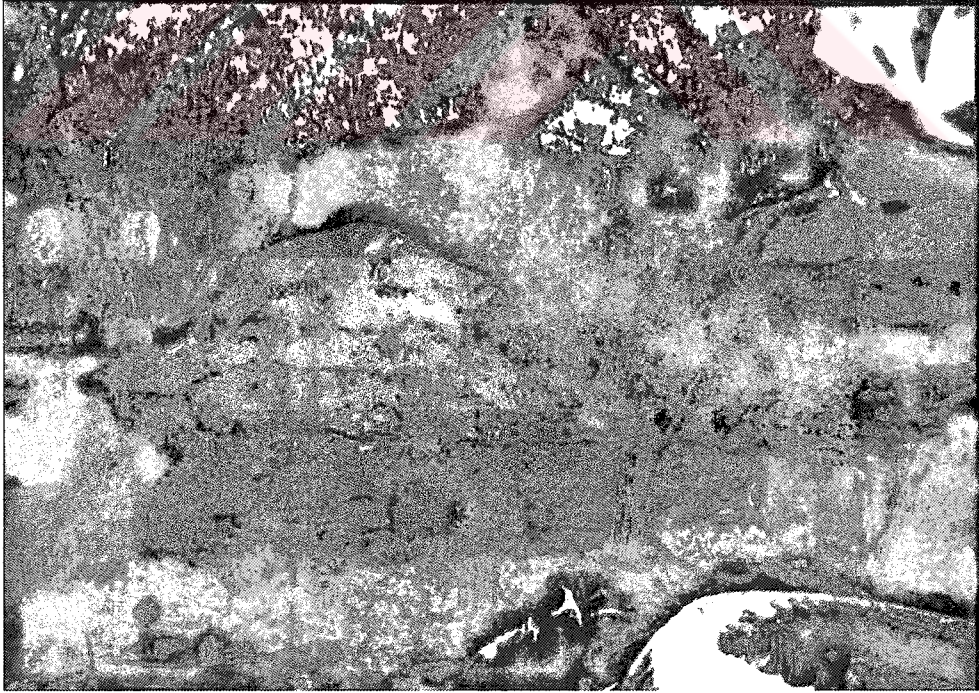
Mekanın aydınlatma sistemi, yarım kubbeler ve ana kubbede yer alan, 15 cm çapındaki ışıklıklar ve ana kubbede yer alan aydınlık fenerinden oluşmaktadır. İç mekan tamamiyle sıvalı vaziyettedir. Kubbelerin kaplamaları çimento sıvasıdır.

Resim 4.35 Ana kubbe

Resim 4.36 Mekanın dışarıdan görünüşü.

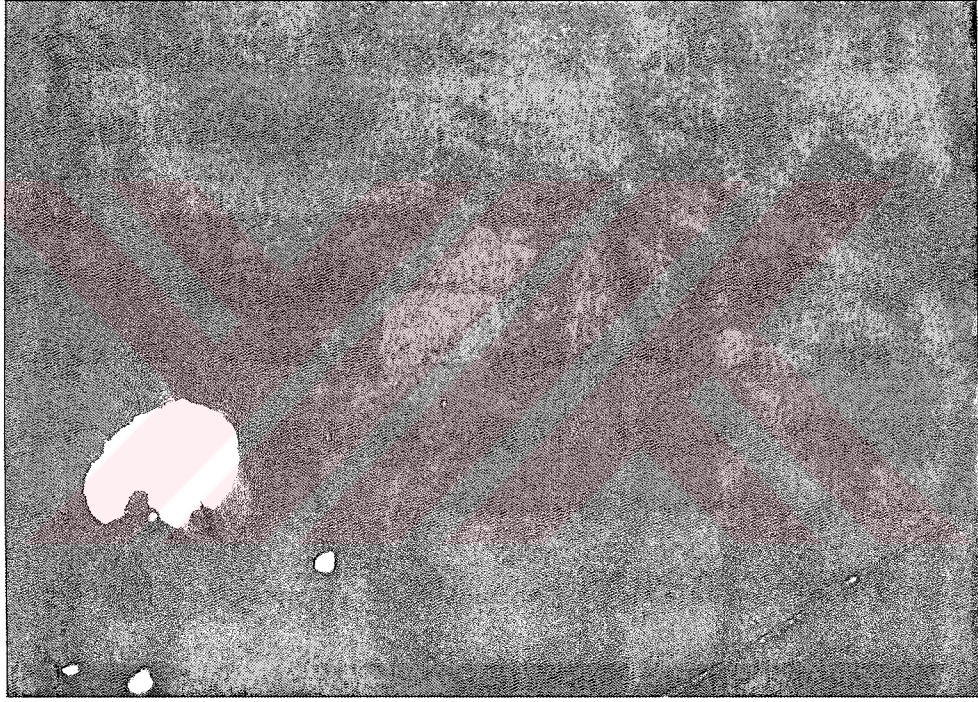

Resim 4.37 Çardak mekanının üst örtüsü olan çapraz tonozun dışardan görünüşü.

Kadınlar hamamının sıcaklık mekanı¹, kenar uzunluğu 2.80 m olan yedigen mekanın etrafına yerleştirilmiş 1.22x2.35 m boyutlarındaki 7 adet nişten oluşmaktadır². Ana mekanın örtüsü kubbe, nişlerin örtüsü ise basık tonozdur.

Nişlerden birine diagonal olarak bağlanmış bir geçitle, özel bir yıkanma mekanı olduğu tahmin edilen, dikdörtgen bir mekana geçilmektedir. Bu mekanın örtüsü bir kubbe ve bir yarım kubbeden oluşmaktadır.

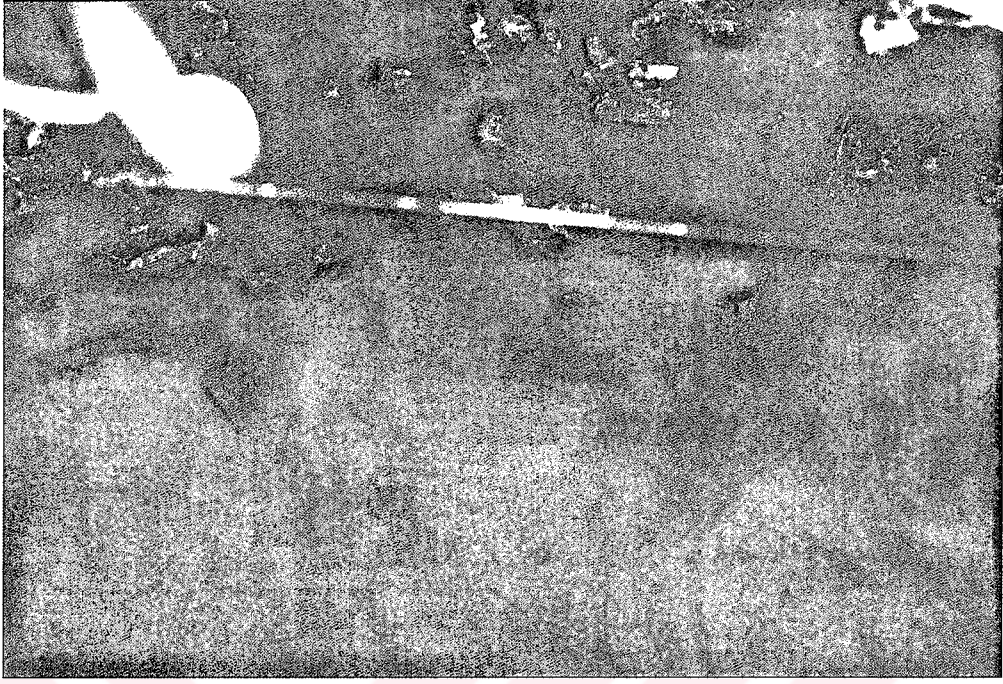
Kubbedeki aydınlık fenerlerinden incelenen sıcaklık mekanının iç yüzeylerinin sıvalı olduğu görülmektedir. Ancak dış yüzeyde sıva bulunmamaktadır.

Resim 4.38 Yedigen sıcaklık mekanının doğu yönünde, kubbedeki aydınlık fenerinden görünüşü.

¹ Kadınlar Hamamı – Sıcaklık Mekanı : Zemin Kat Planı – Z 12 (bkz. s.124).

² Kadınlar hamamının ılık mekan ve sıcaklık mekanına girilemediğinden, bu mekanlar ile ilgili bilgiler, Heinrich Glück tarafından yapılmış ve Aydın Yüksel tarafından etüd edilmiş röhlöve çalışmasından alınmıştır.

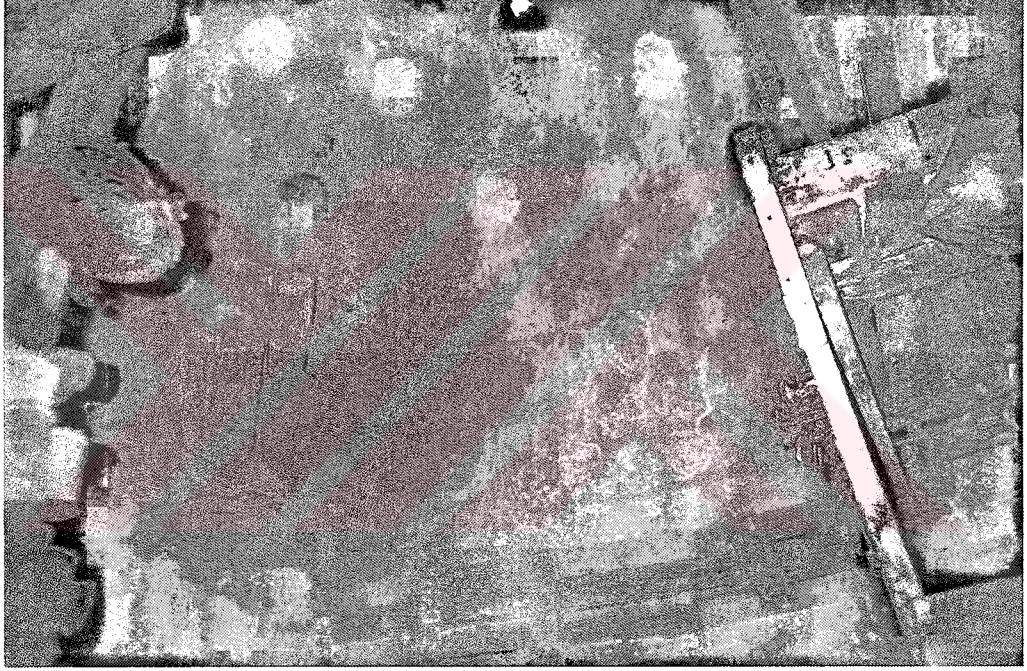
Resim 4.39 Yedigöller sıcaklık mekanının batı bölümünün görünüşü.

Resim 4.40 Sıcaklık mekanının dışardan görünen bölümü.

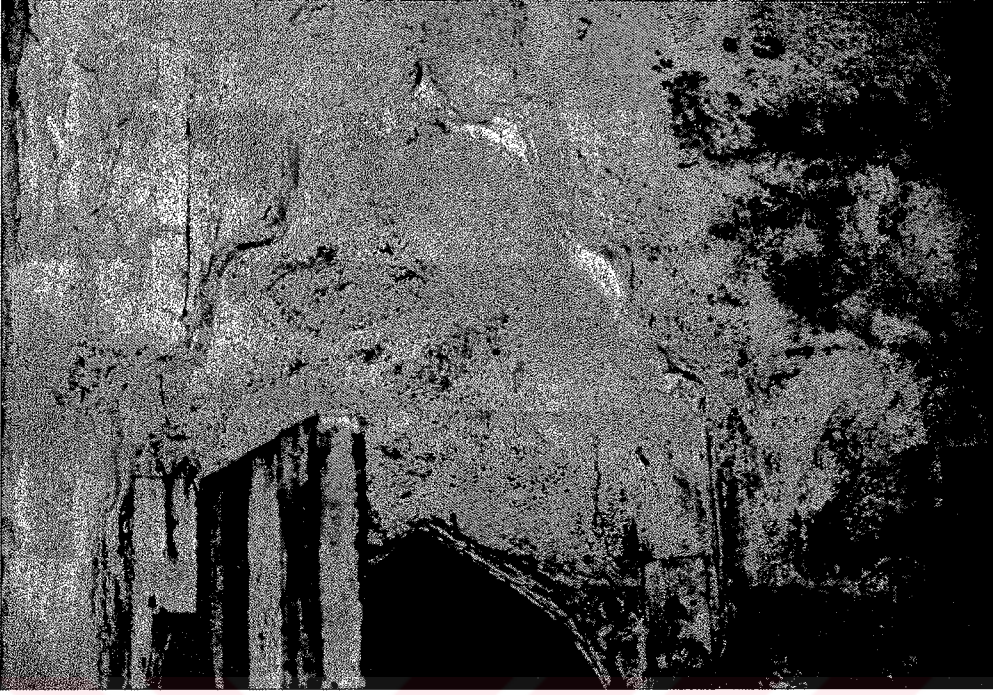
4.1.2.5 Halvetler

Halvet hücreleri¹, erkekler hamamının sıcaklık mekanında, girişi oluşturan eyvanın yanında simetrik olarak yer almaktadır. Solda bulunan halvet hücresi, 3.52x3.58 m boyutlarındadır. Mekanın giriş kapısı 70 cm enindedir. Kapının dış yüzeyinde süslemesi mevcuttur. Mekanın örtüsü kubbedir. Kubbenin yerden yüksekliği, 5.10 m dir. İç mekanın duvar yüzeyleri sıvalıdır. Kubbe kaplaması ise çimento sıvadır. Aydınlatma elemanı olarak, 15 cm çapında ışıklıklar ve kubbedeki 60 cm çapında aydınlık feneri bulunmaktadır. Sağda bulunan diğer halvete, mekan içindeki hurdalardan dolayı girilmemiştir.

Resim 4.41 Soldaki halvet hücresi.

¹ Erkekler Hamamı – Halvetler : Zemin Kat Planı – Z 04, 06 (bkz. s.124).

Resim 4.42 Giriş kapısı ve süsleme

Resim 4.43 Sağ taraftaki halvet hücresinin girişi.

Çardak denilen balkona, bu halvet hücreinde bulunan, 50 cm genişliğinde, rıhtı 30 cm olan 7 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin girişi ve çıkışı, sivri kemerli açıklıklarla geçilmiştir, merdiven boyunca sivri tonoz olarak devam etmiştir. Basamaklarda kaplama ögesine rastlanmamıştır. Eskiden balkonun bulunduğu mekanın üst örtüsü çapraz tonozdur ve bu örtü üzerinde aydınlatmayı sağlayan ışıklıklar bulunmaktadır. Kaplaması ise çimento sıvasıdır (bkz. Resim 4.37).

Resim 4.44 Çardağa çıkan merdivenin girişi.

Resim 4.45 Merdivenin çıkış bölümü.

Resim 4.46 Çardağın bulunduğu mekanın üst örtüsü.

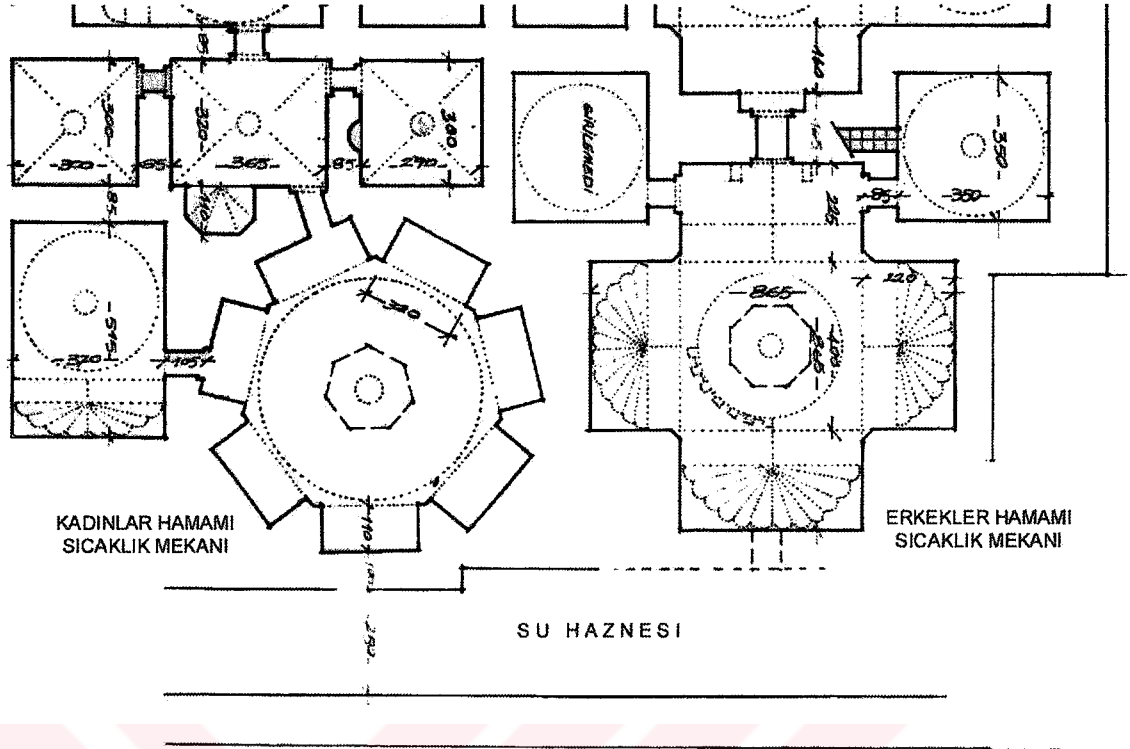
Resim 4.47 Sıcaklığa açılan balkon (Glück, 1921 : 105).

4.1.2.6 Külhan

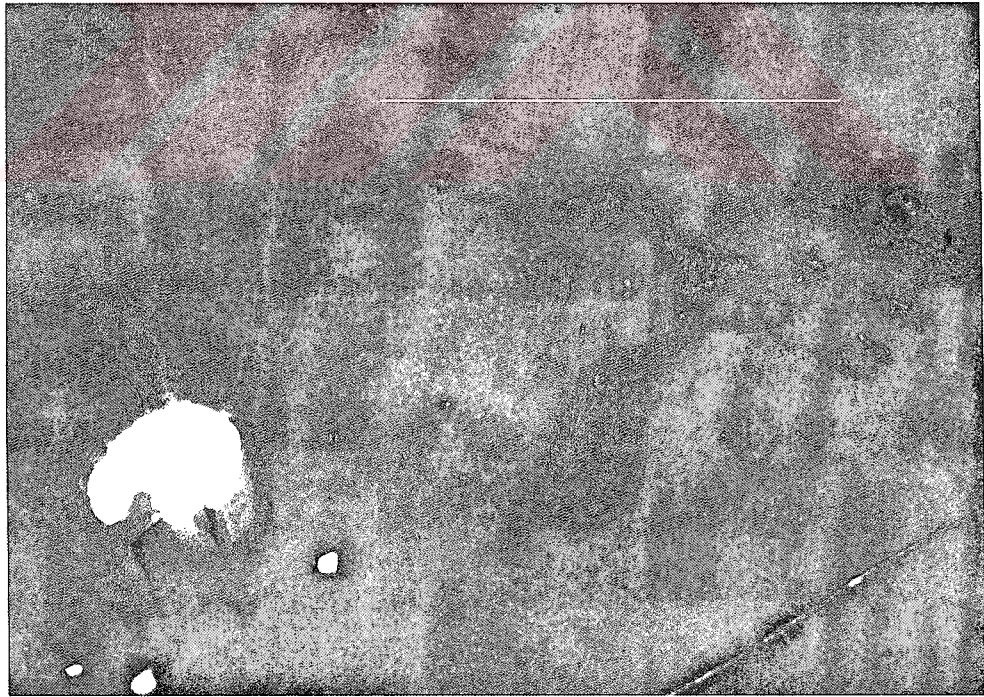
Çifte hamamlarda külhan bölümleri genellikle, iki sıcaklık mekanına temas edebilecek şekilde konumlanmaktadır. Bu yapının, Aydın Yüksel tarafından yapılmış rölöve ve etüd çalışmasında, su haznesinin yeri, yapının iki sıcaklık mekanının bitiminde görülmektedir. Yapının dış kısmında yapılan incelemelerde, külhana ilişkin bir bilgi bulunmamıştır.

Aydın Yüksel'in plan çiziminde ve çatıdaki kubbe deliklerinden yapılmış incelemelerde, kadınlar hamamının sıcaklık mekanında, doğu yönündeki nişte dışarı açılan bir kapı görülmektedir. Bu kapının yeri, toprak dolgu nedeniyle dışardan tespit edilememiştir. Külhanların hamam ile ilişkili olduğu mekanlar, genellikle erkeklere ait sıcaklık mekanları olmaktadır. Dolayısıyla bu kapının külhanla bir ilişkisi olmayabilir.

Külhanın bulunması gereken yerde, dönemleri ve fonksiyonları tanımlanamayan bazı kalıntılar bulunmuştur. Bunların külhan ile ilişkili olabileceği tahmin edilmektedir.

Resim 4.48 Aydın Yüksel tarafından yapılmış plan alışması – Külhan bölümü (Yüksel, 1983 : 267).

Resim 4.49 Kadınlar hamamının sıcaklık bölümünden dışarı açılan kapı.

Resim 4.50 Yapının sıcaklık bölümlerinin bitiminde bulunan kalıntı¹.

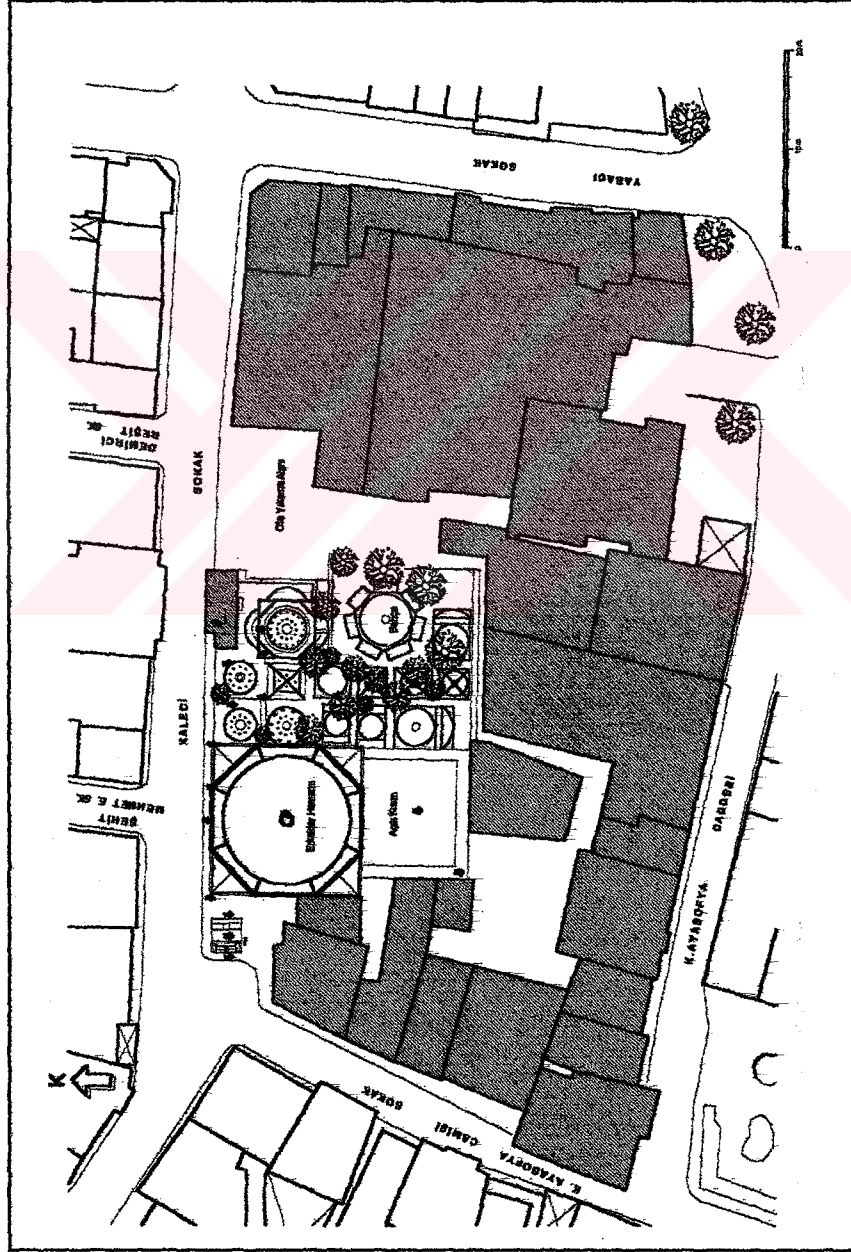
Resim 4.51 Kalıntının devamı.

¹ Kalıntının plandaki konumu, Zemin Kat Planı paftasında görülmektedir (bkz. s.124).

4.1.2.7 Yapı Dışındaki Ekler

Çardaklı Hamam'ın, doğu ve güney cepheleri, binalar tarafından kapatılmıştır. Esas giriş kapısının bulunduğu batı cephesinin yarısı ile şimdiki girişin bulunduğu kuzey cephesi açık vaziyettedir.

Yapının batı cephesi, çeşitli binalarla kapatılmıştır; yapıya bitişik olan kundura atölyesi ile erkekler hamamının eski giriş kapısının bitiminden itibaren görsel bütünlük bozulmuştur.

Şekil 4.5 Kısmi Vaziyet Planı – Çardaklı Hamam ve çevresi.

Hamamın kadınlara ait bölümü, batısında ve güneyinde yer alan yapılarla kapanmış vaziyettedir. Erkekler hamamı sıcaklığındaki eyvanın dış kısmında bıraktığı girinti ise bir başka yapı tarafından kapatılmıştır. Bu ekler sayesinde, yapının görsel bütünlüğü bozulmuştur. Yapının kuzey ve batı cepheleri, kısmen de olsa algılanabilmektedir.

Resim 4.52 Hamamın esas girişinin bulunduğu batı cephesinin görünen kısmı.

Resim 4.53 Erkekler hamamının sıcaklık mekanına bitişik bina.

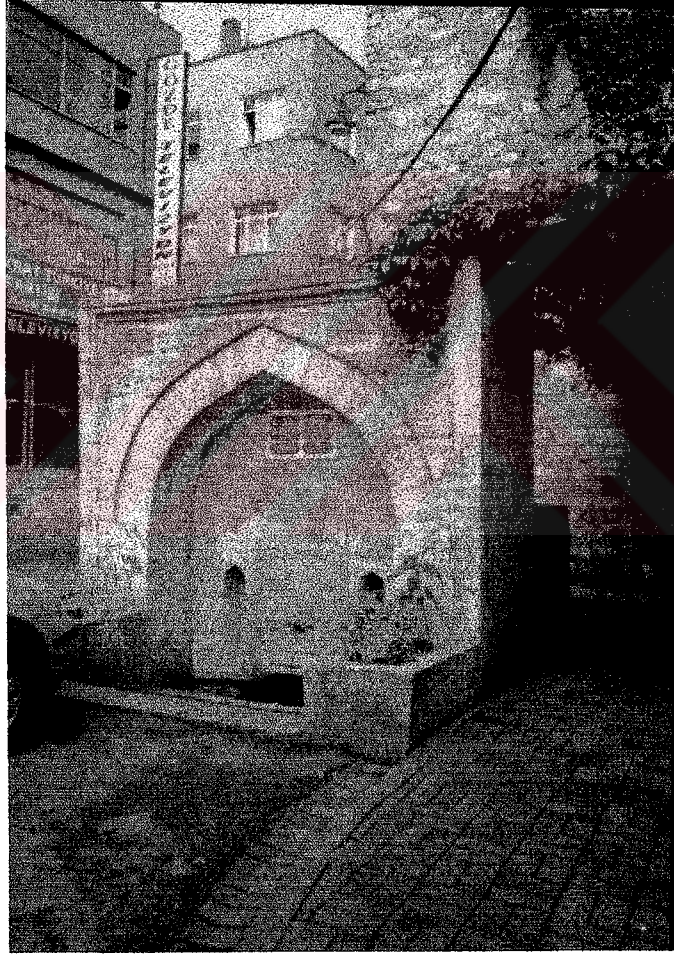

Resim 4.54 Kadınlar hamamının soyunmalık mekanının görünen kısmı.

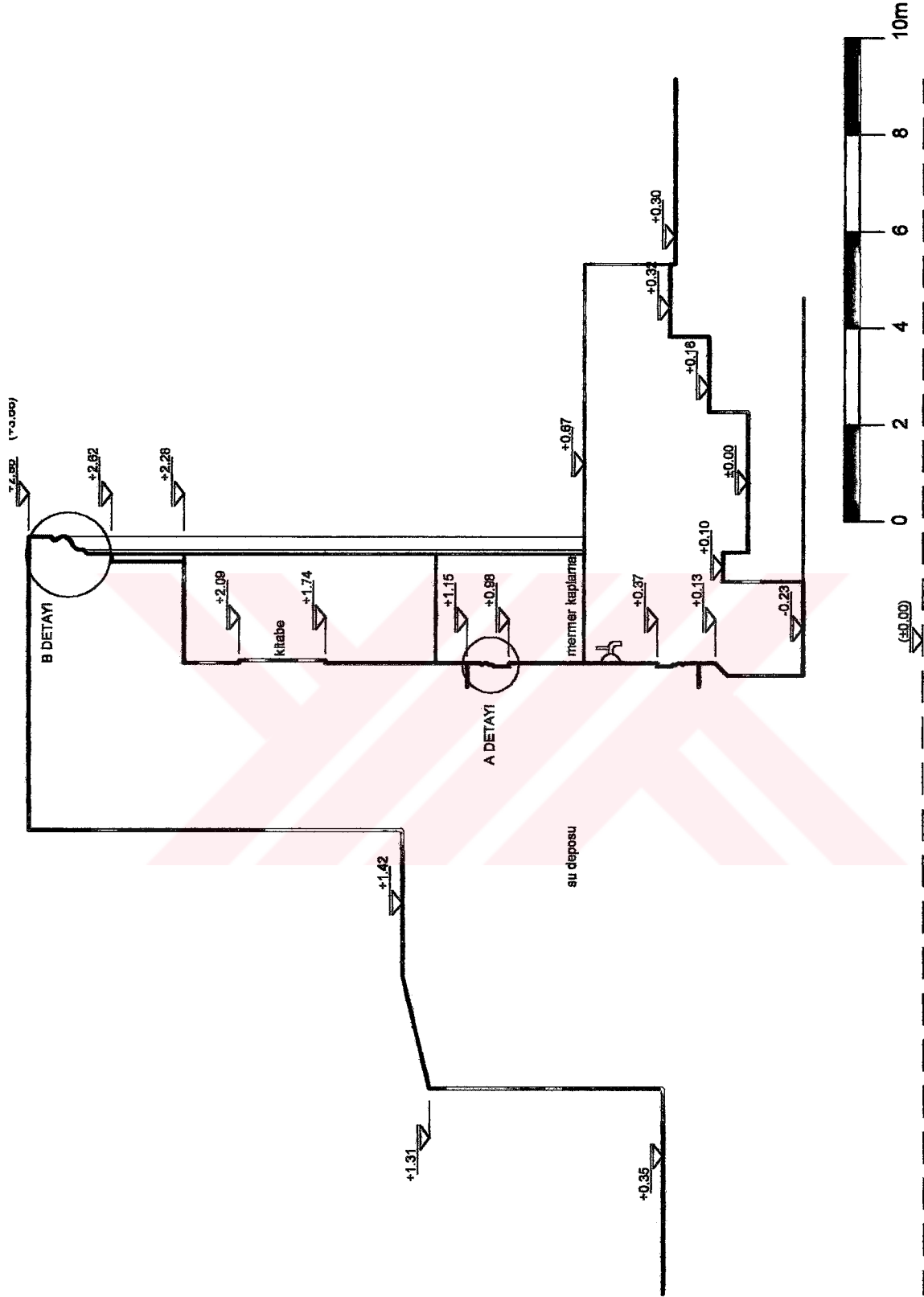
4.1.2.8 eşme

Sadrazam Rüstem Paşa tarafından yaptırılmış olan bu çeşme, Küçük Ayasofya Camisi sokak ile ardaklı Hamam'ın bulunduğu Kaleci sokağın birleştiği köşede yer almaktadır. Yapım tarihi 1554 olarak bilinmektedir (Haskan, 1995 : 224). Yapım tarihi nedeniyle bu çeşmenin Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın vakıflarından olmadığını söylemek mümkündür (Eyice, 1993 : 226).

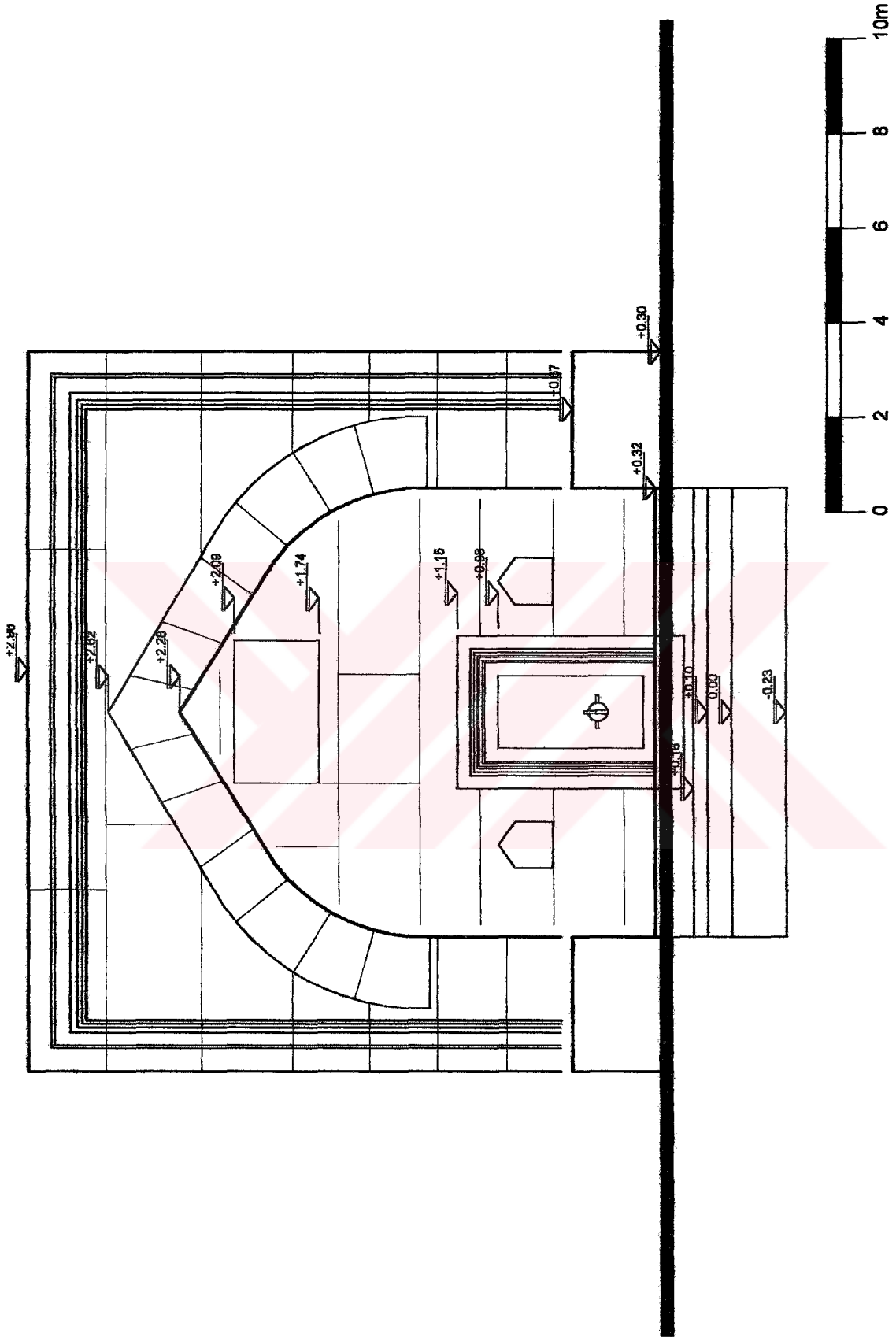
Mimari özellikleri bakımından klasik üslupta olan bu çeşme, Osmanlı çeşmeleri arasında tek yüzlü çeşmeler olarak bilinen gruba girer.

Resim 4.55 eşme

Şekil 4.7 Çeşme Kesit – Rölöve

Şekil 4.8 Çeşme Görünüş – Rölöve

4.1.3 Yapısal Özellikleri

4.1.3.1 Taşıyıcı Sistem

Duvarlar : Kagir bir yapı olan Çardaklı Hamam'ın düşey taşıyıcı sistemini duvarlar oluşturmaktadır. Duvar kalınlıkları mekanlara göre değişiklik göstermektedir. Erkekler hamamının soyunmalık mekanında duvar kalınlıkları ortalama 145 cm dir. Ilıklık mekanının kuzey cephesinde 88 cm, ana mekan ile hela arasında 72 cm, ılık ile halvet arasında 89 cm, sıcaklığa geçişte bulunan ve çardağı taşıdığı bilinen duvarda ise 165 cm kalınlığındadır. Sıcaklık mekanının kuzey cephesinde 79 cm, halvet hücresinin güney bölümünde 78 cm, eyvan ile halvet arasındaki duvarda 118 cm dir.

Kadınlar hamamının soyunmalık mekanında duvar kalınlıkları, ortalama 130 cm dir (Yüksel, 1983 : 268 – 269).

Kemerler : Düşey taşıyıcıları birbirine bağlamak ve kubbeden gelen yükleri duvarlara aktarmak amacıyla kemerler kullanılmıştır. Erkekler hamamının ılık mekanında bulunan kemerlerin açıklıkları, ortalama 4.00 m, kalınlıkları 40 – 45 cm ve genişlikleri 75 – 80 cm arasında değişmektedir. Bu kemerlerin tepe noktalarının yerden yükseklikleri ortalama 460 cm dir. Sıcaklık mekanındaki kemerlerin açıklıkları, ortalama 4.10 m, kalınlıkları 50 cm ve yerden yükseklikleri yaklaşık 4.60 m dir.

Kubbe Geçiş Elemanları : Erkekler hamamının soğukluk mekanının kubbesinde geçiş elemanı olarak Türk üçgeni, ılık, sıcak ve halvet mekanlarında ise mukarnas kullanılmıştır.

Kubbeler : Erkekler hamamının soyunmalık mekanındaki kubbe 10.97 m çapındadır ve sekizgen kasnağa oturmaktadır. Yerden yüksekliği 16.30 m, kasnaktan yüksekliği 5.00 m dir. Kasnak yüksekliği ise 3.00 m dir. Ilıklık mekanındaki kubbe, duvarların mesafesine ve ortalama korniş boyutuna göre yaklaşık 3.80 m olarak hesaplanmıştır. Yerden yüksekliği 7.20 m, kasnaktan yüksekliği ise 1.45 m dir. Sıcaklık mekanının kubbesi 4.00 m çapında, yerden yüksekliği 7.27 m, kasnaktan yüksekliği ise 1.45 m dir. Halvet hücreesindeki kubbenin çapı 3.48 m, yerden yüksekliği 5.10 m dir. Bütün kubbelerin iç kaplamaları sıva, dış kaplamaları ise çimento sıvadır.

Tonozlar : Yapının tonoz ile örtülü olan mekanları, çardağın bulunduğu bölüm ve kadınlar hamamındaki ikinci kısım ılıklıklardır. Çardağın bulunduğu bölümdeki tonoz, 217x263 cm boyutlarındaki dikdörtgen açıklığı geçen çapraz tonozdur. Yerden yüksekliği 6.28 m, kasnaktan yüksekliği ise 1.05 m dir. Kadınlar hamamına ilişkin rölöve çalışması yapılamadığı için tonozlarla ilişkin bir bilgi yoktur.

Resim 4.56 Çardaklı Hamam'ın kubbeleri.

Resim 4.57 Erkekler hamamının sıcaklık mekanındaki mukarnaslar ve kemerler.

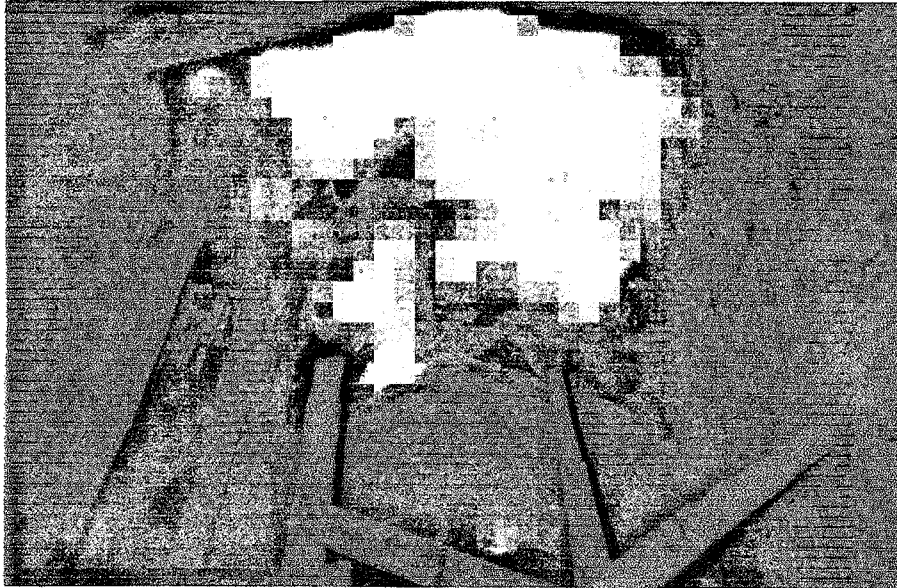
Resim 4.58 Erkekler hamamının sıcaklık mekanında kemer birleşim detayı.

Resim 4.59 Halvet hücresinde kubbe ve mukarnaslar.

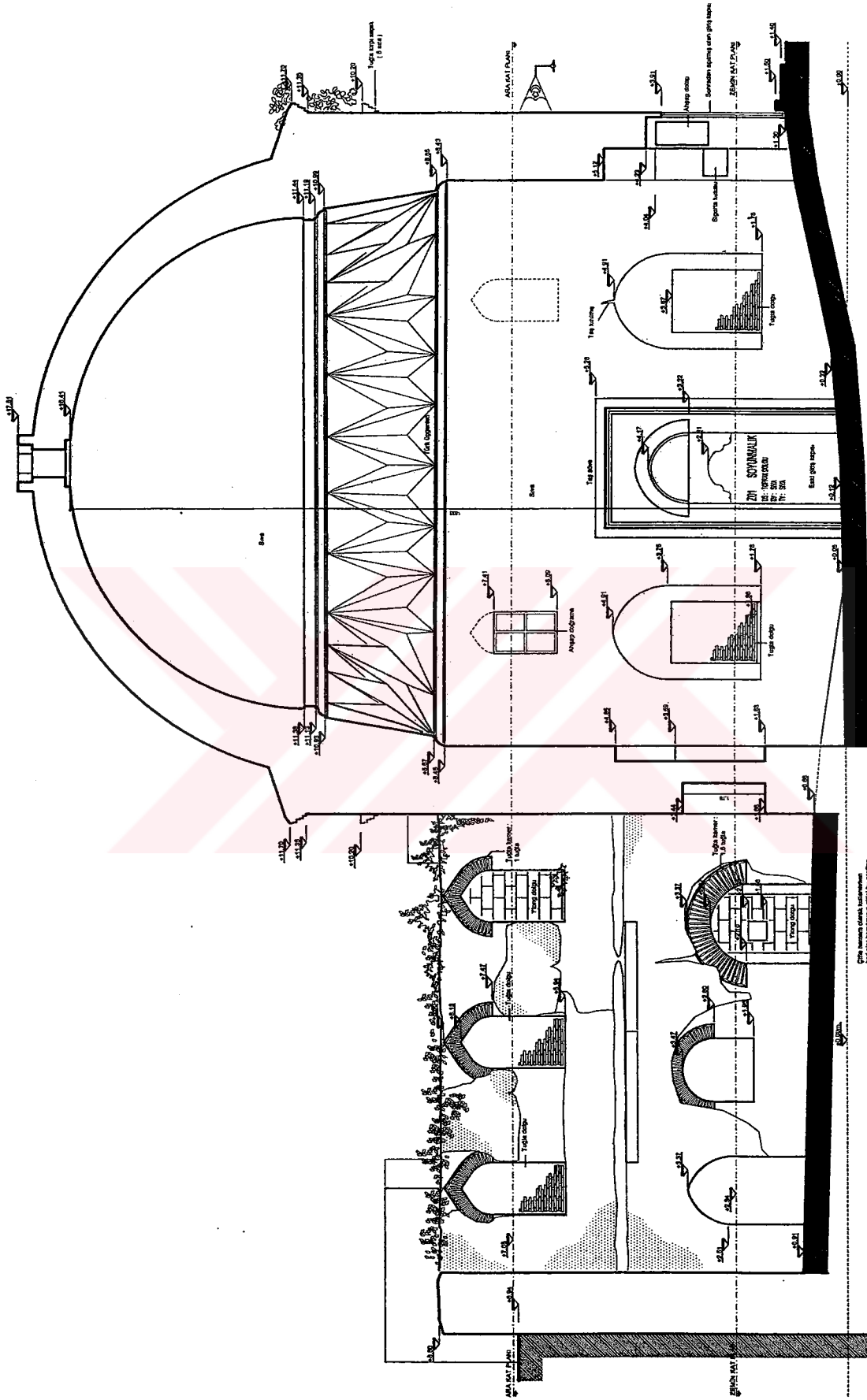
Resim 4.60 Ilıklık mekanındaki mukarnaslar.

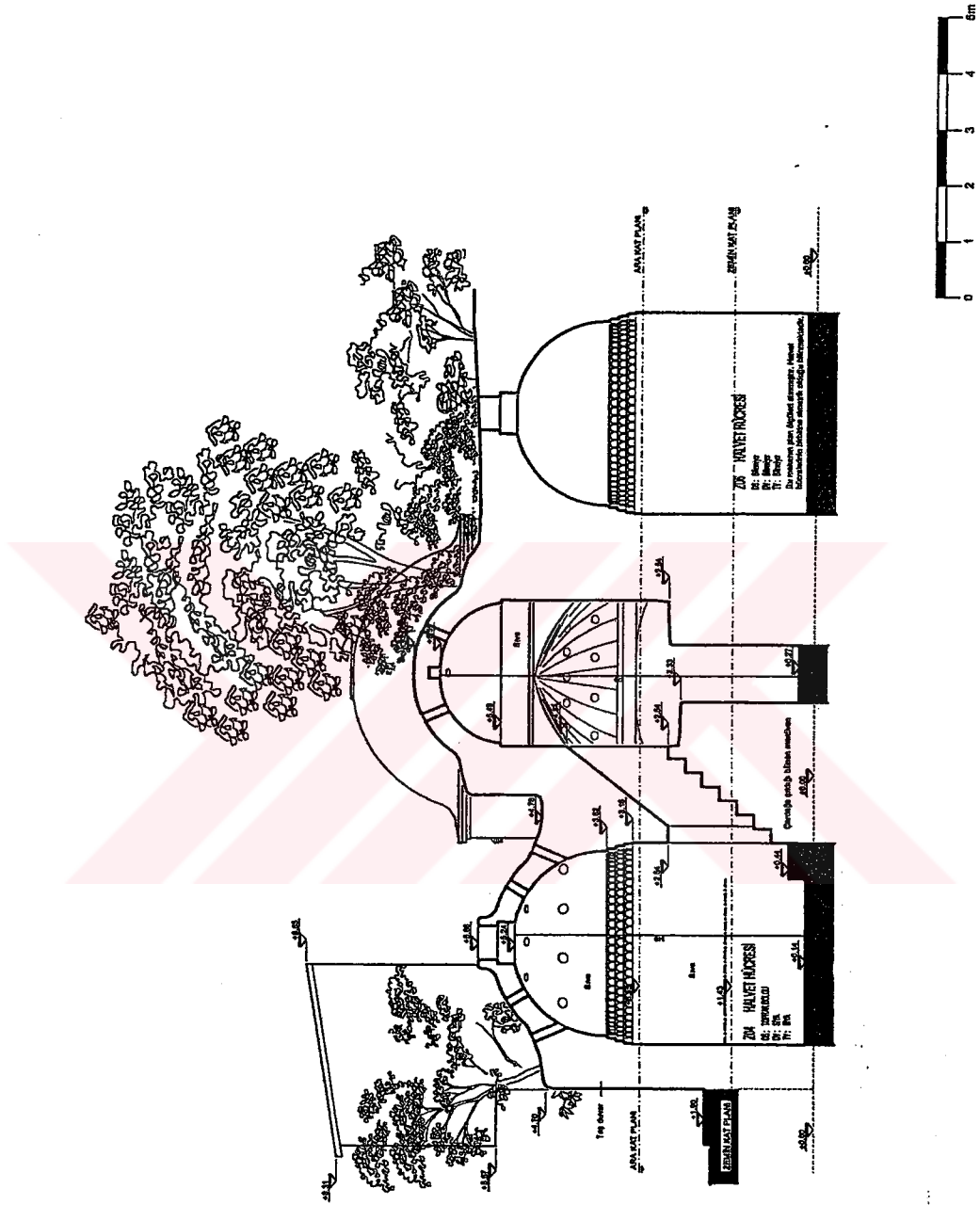
Resim 4.61 Çardağın üstündeki çapraz tonoz.

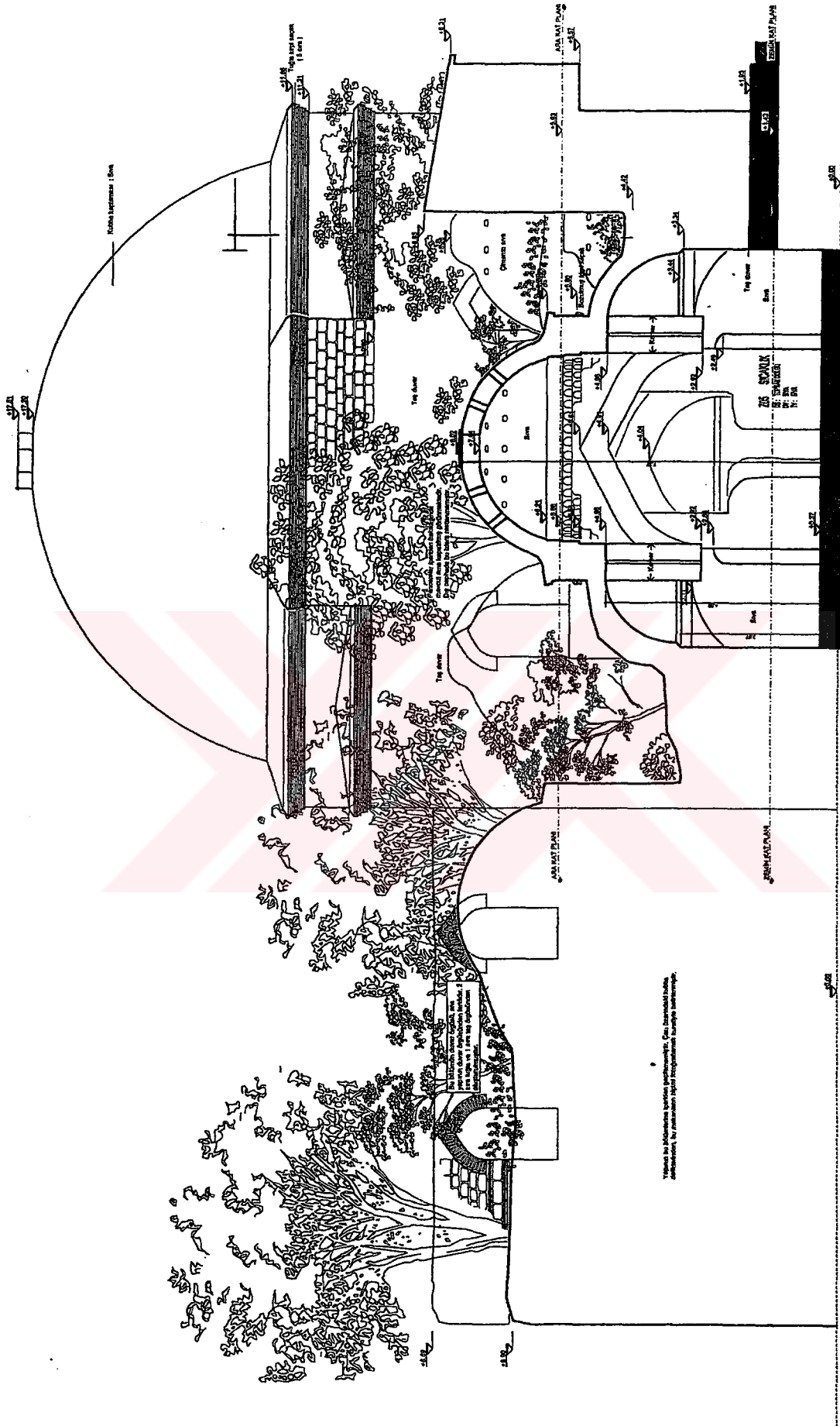
Resim 4.62 Erkekler hamamının soyunmalık mekanındaki Türk üçgenleri.

Şekil 4.10 A / A Kesiti – Rölöve

Şekil 4.12 C / C Kesiti – Rölöve

Şekil 4.13 D / D Kesiti – Rölöve

Yükseklik ölçümlerine istinaden yapılmıştır. Çizim, yapıya ait olan ve olmayan her türlü yapıyı göstermektedir. Her türlü yapıyı göstermektedir.

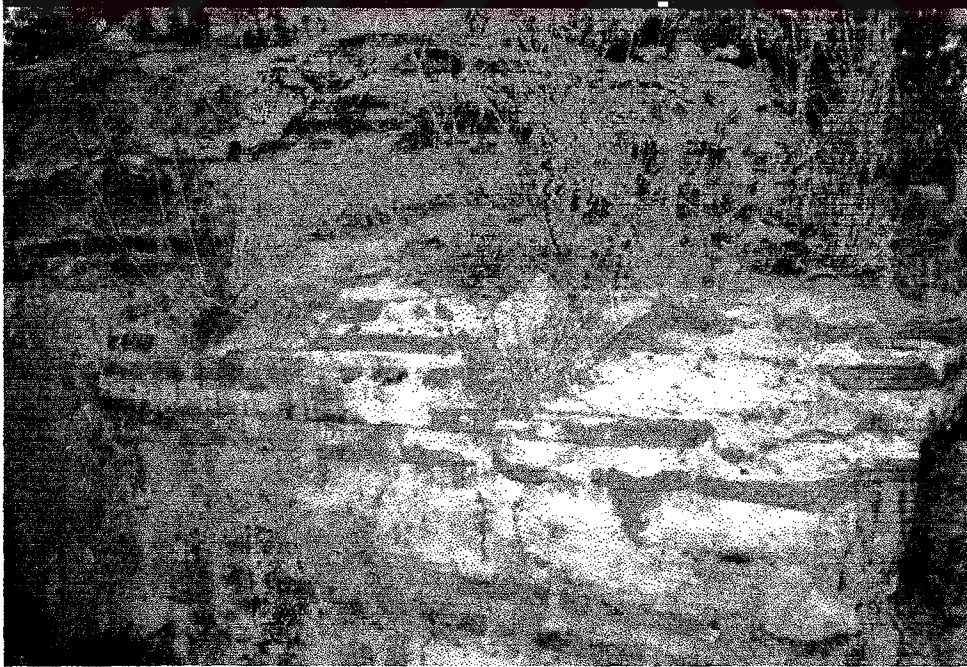
4.1.3.2 Yapım Tekniği Ve Malzeme

Hamamın erkekler bölümünde, dış cephede moloz taş örgü tekniği görülmektedir. Sıcaklık mekanının dış duvarlarında, almaşık duvar örgü tekniği kullanılmıştır. İç mekanlardaki taş malzeme ve örgü tekniği, duvarlar sıvalı olduğu için görülmemiştir. Ayrıca örtülerin bitimlerinde, 3 ve 5 sıralı tuğla kirpi saçaklar bulunmaktadır. Duvarlardaki taş sıraları ortalama 20 cm yüksekliktedir. Taşların derinlikleri belirlenememiştir. Saçaklarda kullanılan tuğlaları boyutları 4x12x28 cm dir. Yapıda kullanılan harç horasan harcı olup, yer yer bağlayıcılığını kaybetmiştir.

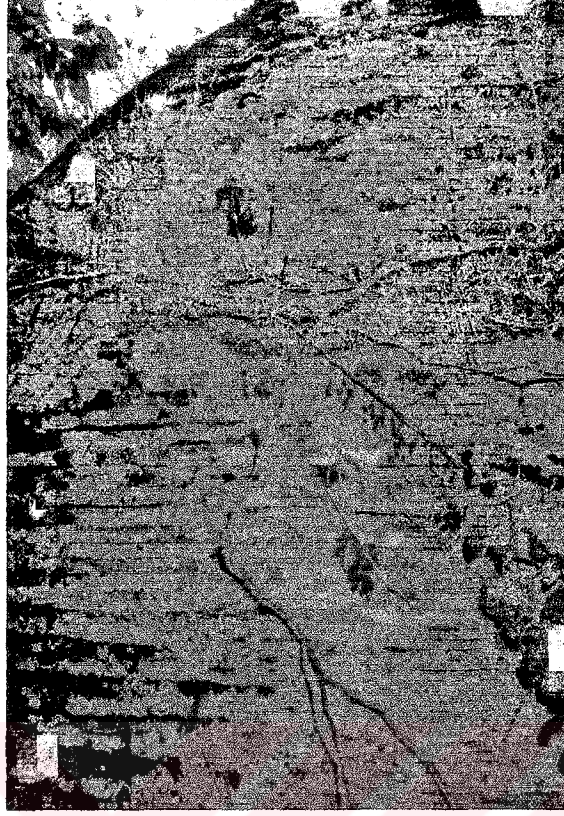
Kubbe, tonoz ve kemerlerdeki malzemeler sıva nedeniyle görülememiştir. Kubbelerin büyük olasılıkla tuğla ile örüldüğu tahmin edilmektedir.

Hamamın hiçbir mekanında döşeme ve duvar kaplaması örneğine ulaşılamamıştır.

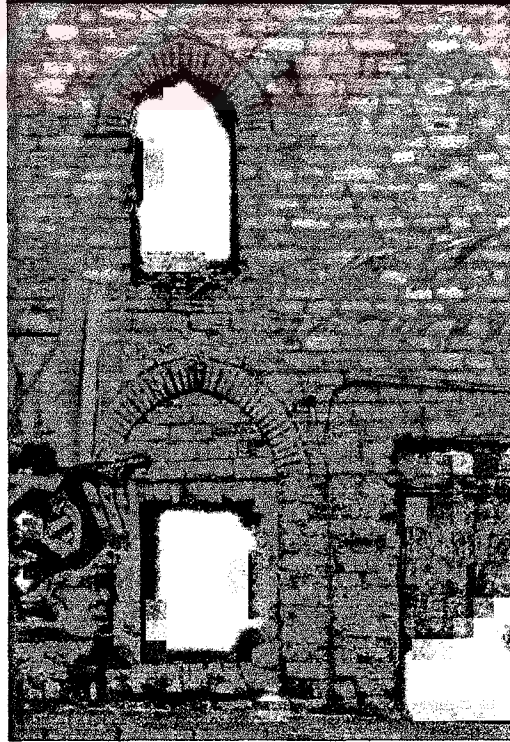
Kadınlar hamamının soyunmalık mekanı genelinde moloz taş örgü tekniği görülmektedir. Ancak, sıvaların altında, erkekler hamamının sıcaklığında olduğu gibi, almaşık duvar örgü tekniği görülmektedir. Yapının ılıklik bölümü hakkında bir bilgi yoktur. Sıcaklık bölümünde, duvar ve kubbe tuğla olarak inşa edilmiştir. Bu bilgiler, kadınlar hamamının ve erkekler hamamının sıcaklık bölümlerinin, birbirinden farklı tarihlerde inşa edilmiş olması ihtimalini düşündürmektedir.

Resim 4.63 Erkekler hamamının sıcaklık mekanında görülen kirpi saçak ve almaşık duvar örgüsü.

Resim 4.64 Kadınlar hamamının sıcaklık mekanında görülen tuğla örgüsü.

Resim 4.65 Erkekler hamamında görülen moloz taş örgüsü.

4.1.4 Cephe Özellikleri

4.1.4.1 Doğu Cephesi

Doğu cephesi, hamamın sıcaklıklarının ve külhan bölümünün bulunduğu cephe. Ancak, etrafındaki ekler ve olumsuz çevre koşulları nedeniyle, bu cephe hakkında bilgi verilememektedir.

4.1.4.2 Güney Cephesi

Güney cephesi, kadınlar hamamının bulunduğu bölümdür. Bu bölüme dışardan ulaşılamıştır.

4.1.4.3 Batı Cephesi

Batı cephesi, hamamın esas girişlerinin bulunduğu, Küçük Ayasofya Camisi Sokak'a bakan cephesidir. Bu cephede, erkekler ve kadınlar hamamının soyunmalık mekanları bulunmaktadır. Ancak, yapıya bitişik binalar nedeniyle, kadınlar hamamının soyunmalık mekanı görünmemektedir. Cephenin zemin kotu, mevcut zeminin altındadır.

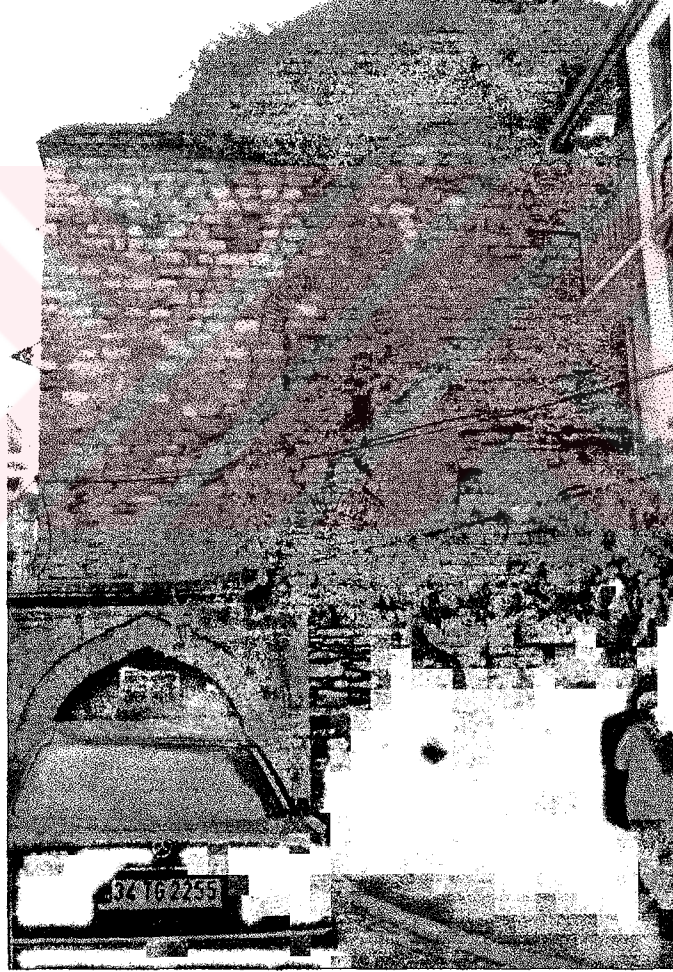
Erkekler hamamının soyunmalık mekanının önünde, bir pergola ve bir kundura atölyesi bulunmaktadır. Eski girişin iki yanında, üstte ve altta iki tane olmak üzere, toplam 4 tane kapatılmış soyunmalık pencereleri görünmektedir. Altta bulunan pencereler basık sivri kemerli, üstte bulunan pencereler teğetli sivri kemerlidir. Sol tarafta bulunan alt pencerenin yan söve boşlukları tuğla dolgu, pencere boşluğu ise moloz taş dolgu ile kapatılmıştır. Kemerin iç kısmı ise tuğla dolgu ile kapatılmıştır. Tuğla ile doldurulmuş olan söve bölümlerinin iç kısımlarında ve üst söve yerlerinde ahşap dikmeler bulunmaktadır. Bu pencerenin üstündeki pencere ise moloz taş dolgu ile kapatılmıştır.

Alt pencerenin iç açıklığı 111x187 cm dir. Kemerin söveden yüksekliği 102 cm, kalınlığı ise 34 cm dir. Üst pencerenin genişliği 114 cm, kemerin pencerenin altına olan mesafesi 210 cm dir. Kemer kalınlığı ise 30 cm dir.

Hamamın erkekler bölümüne ait olan giriş kapısı, zemin kotunun altında kalmıştır. Bu bölüm, dışarı çıkıntı yapmış, sivri kemerli bir nişin içinde, basık kemerli bir kapıdır. Kapı boşluğu, moloz taş ve tuğla karışımı bir örgü sistemi ile doldurulmuş durumdadır. Sivri kemerli nişin etrafında bulunan taş söve, firdolayı dönen bir profil ile bitirilmiştir. Bu sivri kemerli nişin içinde, kapı boşluğunun üstünde mermer bir Bizans levhası ve bir Osmanlı kitabesi bulunmaktadır. Kapının giriş kotu zemin döşemesinin altındadır (bkz. Resim 4.10, s.84).

Kapının iç açıklığı 152 cm, basık kemerin kalınlığı 44 cm, üstünde yer alan Bizans levhasının yüksekliği 91 cm, bu levhanın içinde bulunduğu sivri kemerli bölümün iç açıklığı 217 cm ve sivri kemerin kalınlığı 38 cm dir. Sivri kemerli nişin etrafında firdolayı bulunan sövenin kalınlığı ise 35 cm dir¹.

Soyunmalık mekanının kubbe eteklerinde 35 cm kalınlığında, 5 sıra tuğla kirpi saçak bulunmaktadır. Aynı saçak sistemi, kubbeyi taşıyan sekizgen kasnakta da görülmektedir. Bu iki sıra saçak arasındaki kot farkı 150 cm dir. Kubbenin aydınlık feneri sekizgen plan şemasındadır. Kubbenin tepe noktası ile fenerin tepe noktası arasındaki kot farkı 31 cm dir.

Resim 4. 66 Batı cephesinin görünen kısmı².

¹ Giriş Kapısı – Sistem Detayı (bkz. s.181 – 182).

² Batı Cephesi – Sağ Yan Görünüş (bkz. s.179).

Resim 4.67 Kapatılmış olan alt pencere.

4.1.4.4 Kuzey Cephesi

Kuzey cephesi, yapının Kaleci Sokak'a bakan ve şimdiki girişinin bulunduğu cephedir. Bu cephede erkekler hamamı, sıcaklık mekanına kadar görülebilmektedir. Sıcaklık mekanının, eyvan girintisine yapılmış olan bina, görsel bütünlüğü bozmaktadır.

Giriş kapısının iki yanında, üstte ve altta iki tane olmak üzere, toplam 4 tane soyunmalık penceresi görünmektedir. Altta bulunan pencereler basık sivri kemerli, üstte bulunan pencereler teğetli sivri kemerlidir. Altta bulunan pencerelerde, söveler mermerdir. Sövelerin kalınlıkları 22 – 27 cm arasında değişmektedir. Pencerelerin iç açıklıkları 113x164 cm dir. Kemer kalınlıkları 34 cm, üst söve başlığından kemerin tepe noktasına kadar olan iç mesafesi ise 93.5 cm dir. Üst pencereler sövesizdir. Genişlikleri ortalama 114 cm, kemerin tepe noktasından alt kenara kadar olan mesafesi dışardan 216 cm, içerden 190 cm, dir. Bu pencerelerin tuğla kemer kalınlıkları ise 30 cm dir. Pencerelerin iç kısımlarında sonradan yapıldığı tahmin edilen, metal doğramalar görülmektedir. Alt pencerelerde ise, iç kısımlarda ahşap doğramalar görülmektedir.

Alt pencerelerin dış kısımlarında, düşeyde 6, yatayda 8 sıra, 1.5 cm kalınlığında, lokma büyüklükleri 4.5 cm olan lokmalı parmaklıklar bulunmaktadır.

Giriş kapısı sonradan açılmıştır. Açıklığı 167 cm olan kapı, iki tane metal kapı kanadından oluşmaktadır. Kapının eşikten yüksekliği 244 cm dir. Kanatlarının üstünde kalan 43x167 cm lik alan, ytong malzemesi ile kapatılmıştır.

Soyunmalık mekanının batı cephesinde görülen saçak ve kubbe özellikleri, bu cephe için de geçerlidir.

Bu cephenin soyunmalıktan sonraki bölümünde, yapının çatı kısmında bulunan ağaçlar ve bitki örtüsü nedeniyle cephe özellikleri belirlenememiştir. Ilıklık mekanının ve halvet hücrelerinin çimento sıvası ile kaplı kubbeleri görülmektedir. Soyunmalık mekanından sonra, saçak ve kubbe kotunun düştüğü görülmektedir. Ancak saçak kotları, biçimleri ve yerleri belirlenememiştir. Cephenin bu bölümünde, duvar boşluğu bulunmamaktadır.

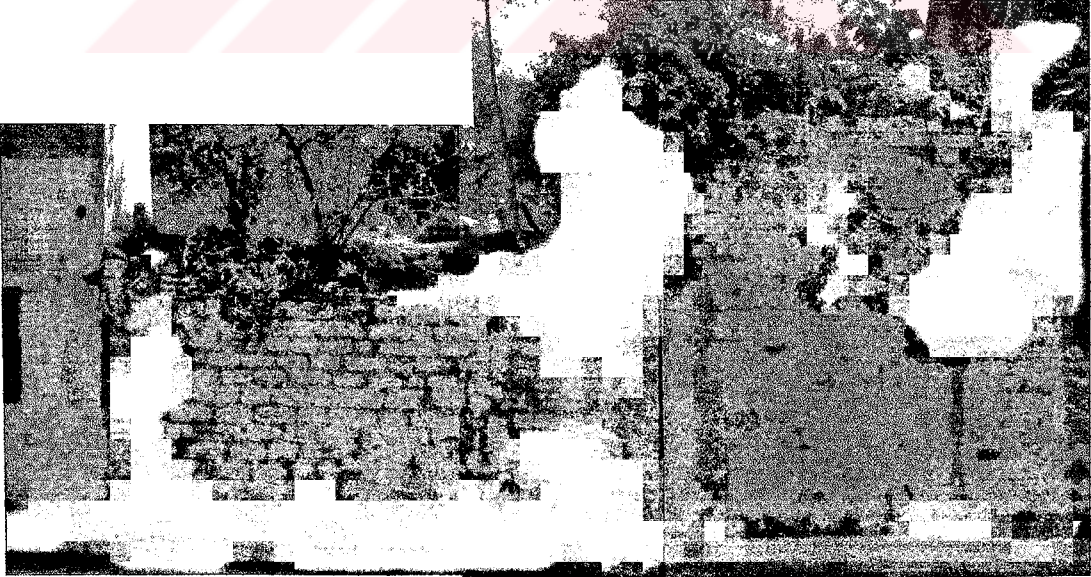

Resim 4. 68 Kuzey cephesi¹.

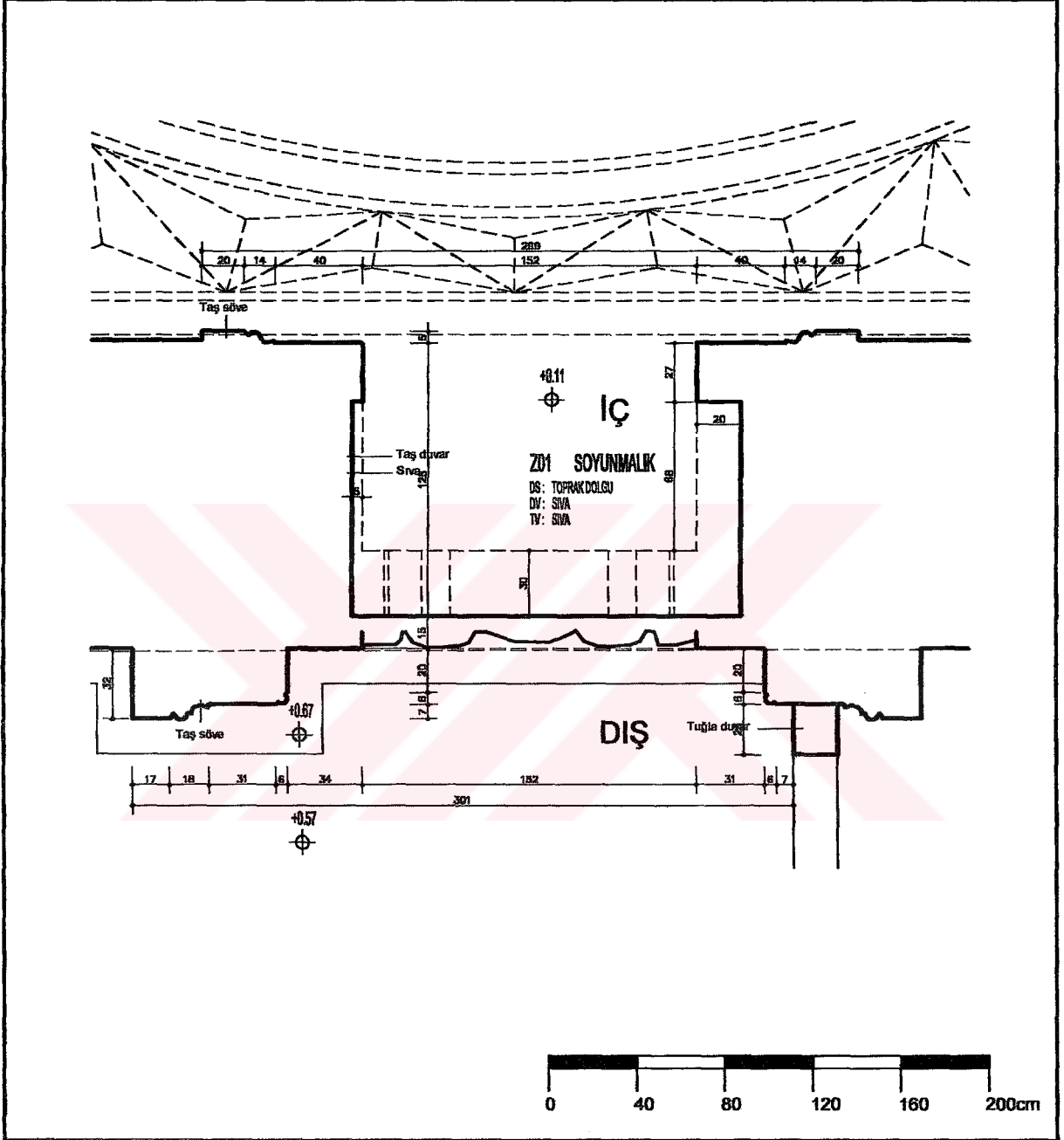
¹ Kuzey Cephesi – Ön Görünüş (bkz. s.180).

Resim 4.69 Kuzey cephesinin köşeden görünüşü.

Resim 4.70 Yapının kuzey cephesinin ılıklık bölümü ve devamının görünüşü.

Şekil 4.16 Erkekler bölümü özgün giriş kapısı planı - Rölöve

4.2 Restisüsyon

Yapının mevcut durumunu tespit etmek için yapılan çalışmalar ve rölöve projesi, içinde bulunduğu olumsuz koşullar nedeniyle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, bütününe ilişkin bir restitüsyon ve restorasyon kararı vermek yanlış olacaktır. Kısmi restitüsyon denemesi, Heinrich Glück tarafından yapılmış rölöve çalışması ve Aydın Yüksel tarafından yapılmış restitüsyon çalışmasından faydalanılarak yapılmıştır. Bu çalışmaların, plan ve bir kesit aşamasında kalmış olması, görünmeyen kısımlar hakkında fikir üretmeye engel olmuştur.

Restitüsyon çalışmasında ilk olarak yapının girişleri ele alınmıştır. Heinrich Glück tarafından, erkekler hamamının girişi olarak belirtilmiş ve sonradan açıldığı bilinen kapı kapatılarak, moloz örgü sistemiyle kapatılmış olan orjinal giriş kapısı açılmıştır. Kadınlar hamamının giriş mekanı olarak, erkekler hamamının girişi ile aynı cepheye bakan giriş kapısı düşünülmüştür. Rölöve çalışmasında bu kapının yeri tespit edilememiştir. Bu bölüm, Heinrich Glück tarafından yapılan çalışmada, erkekler hamamının girişi gibi profilli bir kapı olarak gösterilmiştir. Ancak Aydın Yükselin çalışmasında bu kapı, sade bir kapı olarak görülmektedir. Restitüsyon çalışmasında, Aydın Yüksel'in çalışmasındaki kapı örnek alınmıştır. Ayrıca iki bölümün soyunmalık mekanları arasındaki, kapı olarak kullanılan bölüm kapatılmıştır.

Soyunmalık mekanlarının dekorasyon elemanları, Heinrich Glück tarafından yapılmış çalışmadan alınmıştır. Erkekler hamamının soyunmalık mekanında, galeri katı bulunduğu dair izler tespit edilememiştir. Ancak, kadınlar hamamının soyunmalık mekanında, mekanı dolaşan izlere dayanılarak, burada önceden bir ahşap galeri katı olduğu düşünülmüştür.

Kadınlar hamamının soyunmalık mekanın örtüsü, Aydın Yüksel tarafından yapılan çalışmada, kubbe olarak gösterilmektedir. Rölöve çalışmasında, mekanın biçimi dikdörtgen olarak tespit edilmiştir. İki soyunmalık mekanı arasında kalan duvar, erkekler hamamının soyunmalık mekanının kubbe kasnağını oluşturmaktadır. Ayrıca, mekan duvarlarında yapılan incelemede, kubbe sistemi taşıyabilecek hiçbir kalıntı bulunamamıştır. Bu sebeplerden dolayı, bu mekanın örtü sisteminin ahşap çatı olması mümkündür. Restitüsyon çalışmasında bu mekana, üç babalı asma ahşap çatı sistemi çözülmüştür.

Erkekler hamamının ılıklik mekanında, hela olarak bilinen mekanın kapısı tespit edilememiştir. Bu kapının yeri ve boyutları, Aydın Yüksel tarafından yapılmış rölöveden alınmıştır. Hela duvarları, incelenmiş olan Osmanlı hamamlarındaki verilere dayanılarak

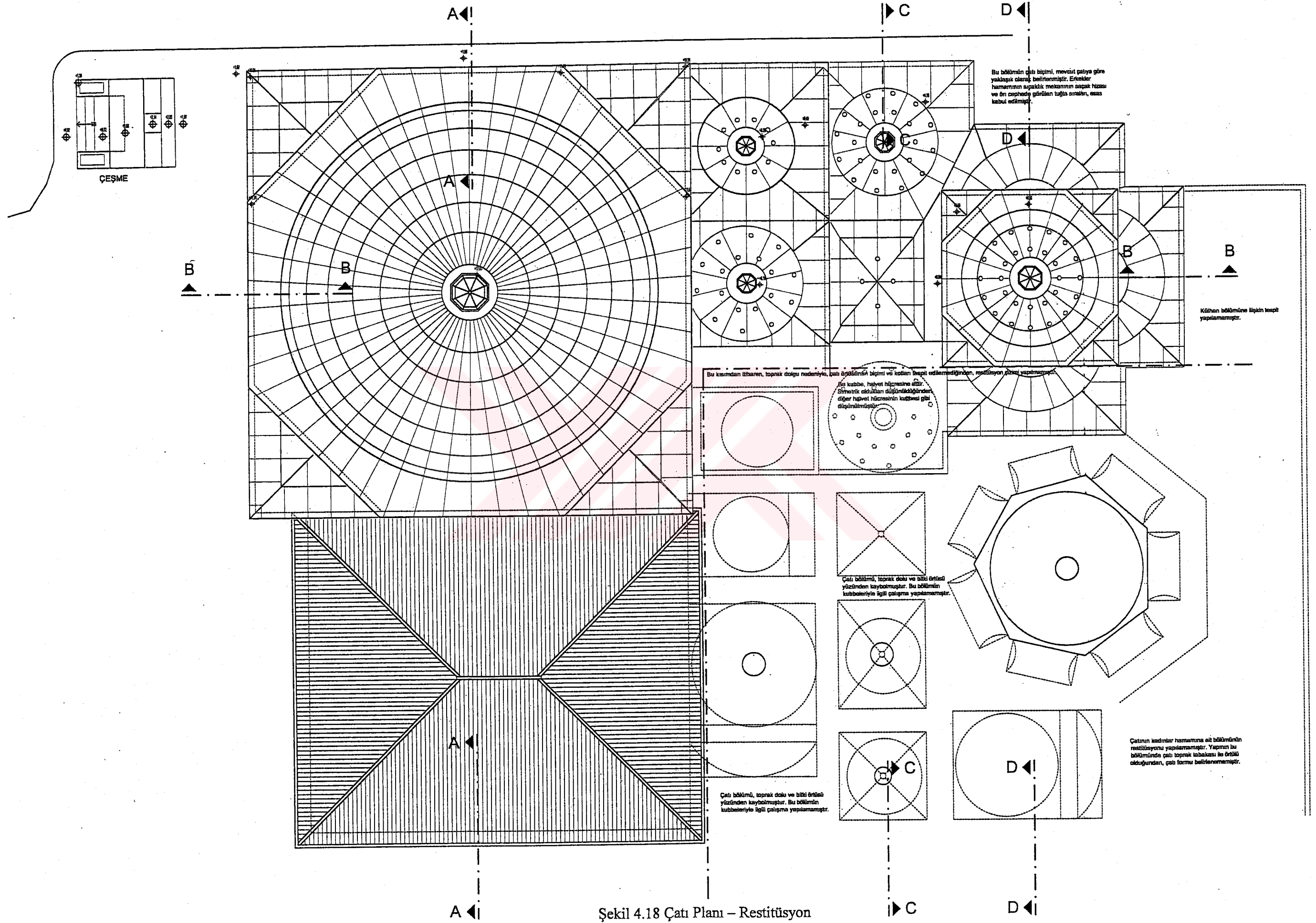
belirlenmiştir. Bu mekanın simetrisinde bulunan mekan da, kadınlar hamamının hela bölümü olarak düşünülmüş ve aynı şekilde çözülmüştür.

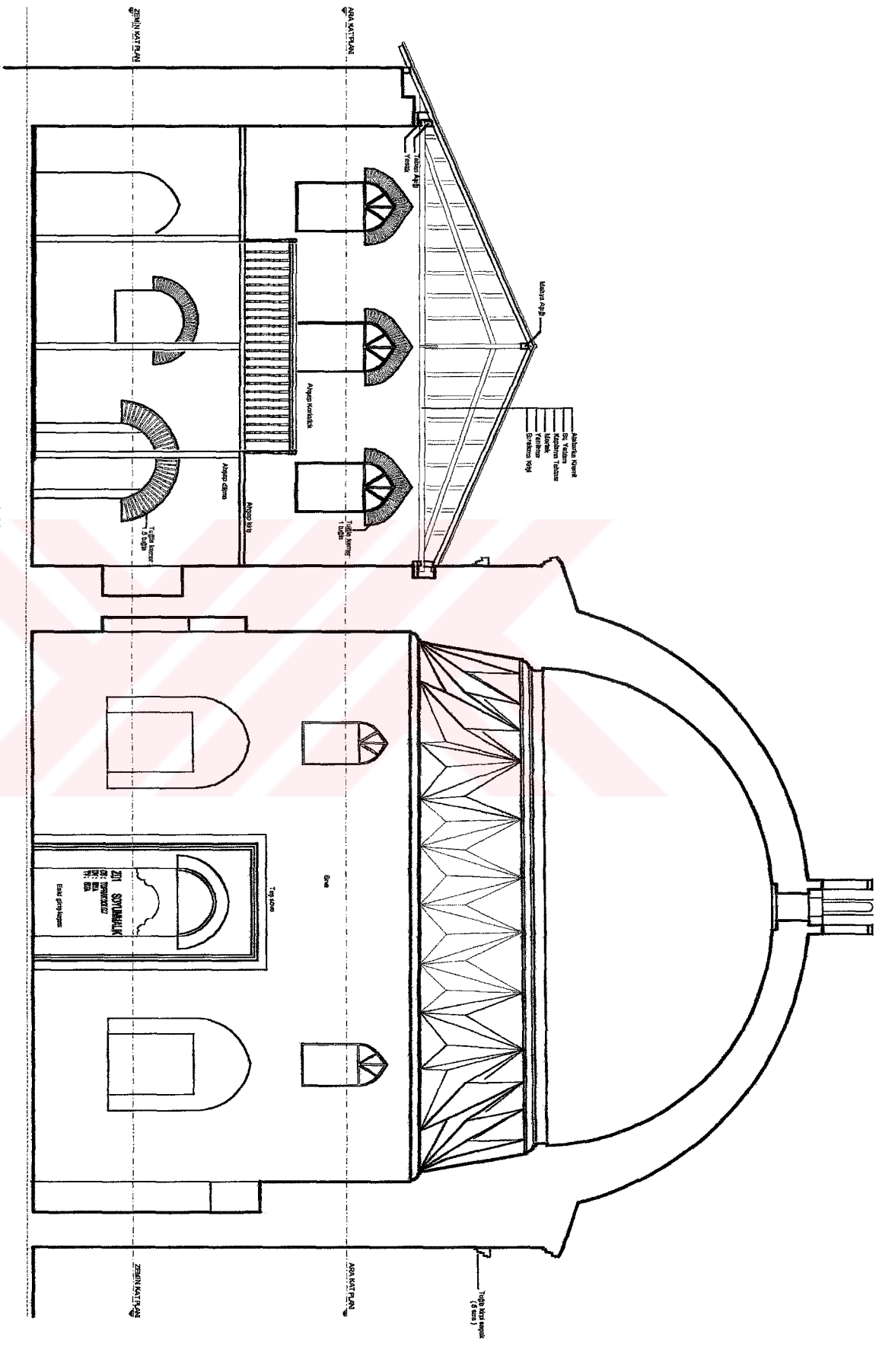
Erkekler hamamının ılıklik ve sıcaklık bölümleri arasında kalan çardak bölümü, Heinrich Glück tarafından yapılmış kesit çalışmasına göre projelendirilmiştir. Buradaki boyutlar ve form, rölöve çalışmasındaki verilerle birleştirilmiştir.

Kadınlar hamamının soyunmalık haricindeki bölümlerine girilememiştir. Bu bölümlerin, restitüsyon çalışması tamamiyle Aydın Yüksel tarafından yapılmış olan çalışmaya bağlı kalınarak yapılmıştır.

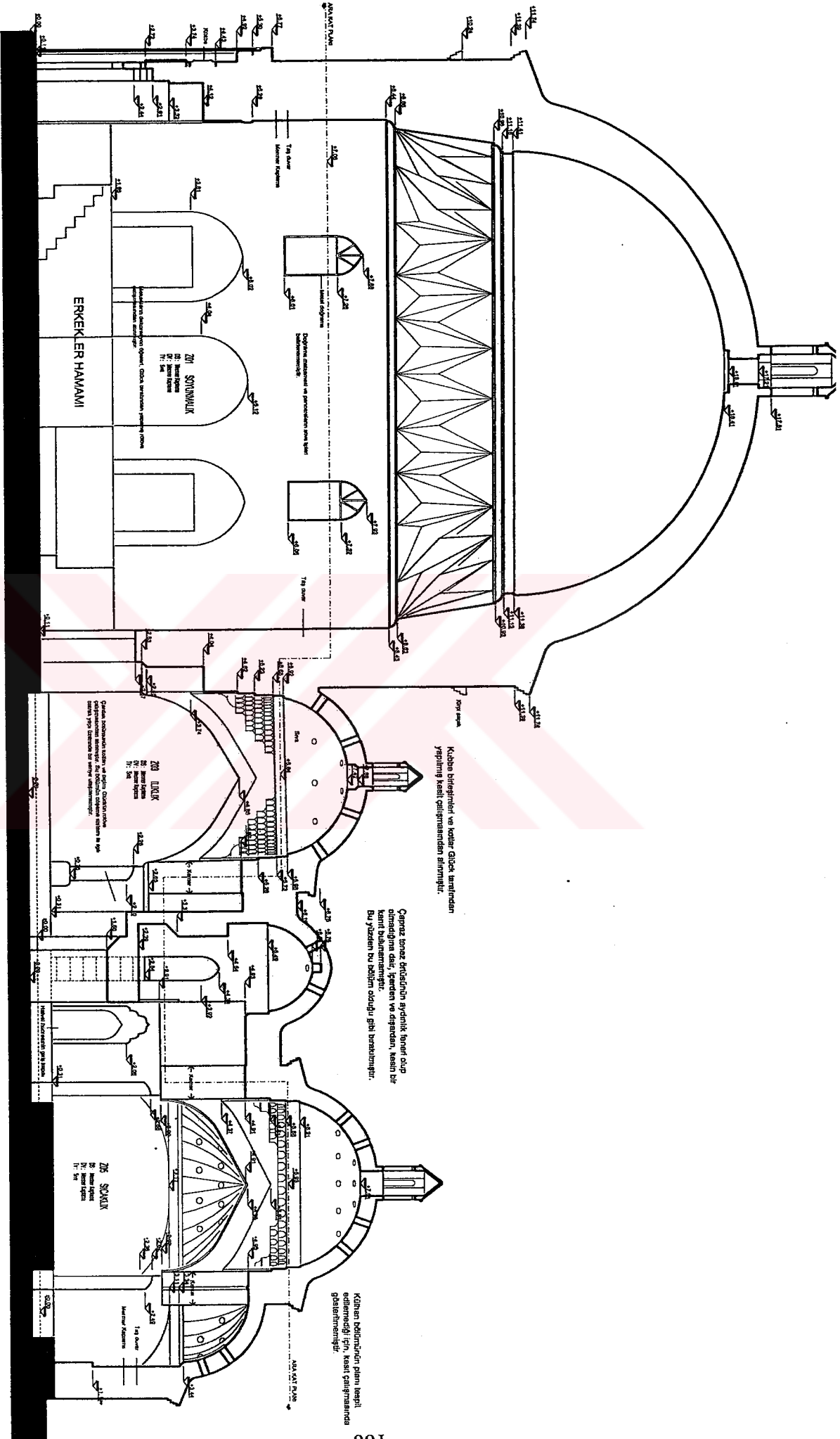
Yapının çatı örtüsü, bitki gelişimi ve toprak dolgu nedeniyle belirlenememiştir. Çatı restitüsyonu, erkekler hamamı ve kadınlar hamamının soyunmalık mekanı ile sınırlı kalmıştır. Kaplama malzemesi olarak kurşun önerilmiştir. Sadece kadınlar hamamının soyunmalık mekanında, ahşap çatı için kiremit düşünülmüştür.

Şekil 4.20 A / A Kesiti - Restitüsyon

* Zemin kotları, H. Gülck tarafından yapılmış kesit çalışmasından alınmıştır (Gülck 1921 : 103 - 105).

Şekil 4.21 B / B Kesiti – Restitüsyon

Çizimdeki ölçüler, yapıya ait ölçülerdir. Çizimdeki ölçüler, yapıya ait ölçülerdir. Çizimdeki ölçüler, yapıya ait ölçülerdir.

4.3 15 – 17 Yy Arasında İstanbul'da Yapılmış Osmanlı Hamamları İle Çardaklı Hamam'ın Karşılaştırılması

İncelenmiş olan hamamların, soyunmalık mekanlarında, örtü sistemi olarak genellikle kubbe görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın, erkeklere ait soyunmalık kısmında, örtü sistemi kubbedir. Ancak yapının kadınlara ait soyunmalık mekanında örtü yıkılmıştır. Bu bölümün örtü sistemi, Aydın Yüksel tarafından yapılmış restitüsyon denemesinde, kubbe olarak gösterilmiştir. Yapılan rölöve çalışmasında, kubbe sistemini doğrulayacak izlere rastlanmamıştır. Bu mekanın örtüsü ahşap çatı olarak düşünülmüştür.

Soyunmalık mekanları kubbe olan yapılarda, geçiş elemanı olarak Türk üçgeni, tromp, dilimli tromp görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın soyunmalık mekanının kubbesinde, geçiş elemanı olarak Türk üçgenleri görülmektedir.

İncelenen hamamların soyunmalıklarında, aydınlatma elemanı olarak aydınlık fenerleri görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın soyunmalık mekanında aydınlatma elemanı olarak fener bulunduğu bilinmektedir.

Soyunmalıklar hamamların süsleme ve dekorasyon öğelerinin yoğun olduğu mekanlardır. İncelenmiş olan hamamların soyunmalıklarında, renkli mermer süslemeler, çini süslemeler, çeşitli nakış örnekleri ve süs havuzları görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın soyunmalık mekanlarında hiçbir süsleme öğesine rastlanmamıştır. Mekanın duvarlarındaki sıva tabakasının altındaki tabakada, kırmızı ve mavi renklerin kullanıldığı boyalı bezeme örnekleri görülmektedir.

İncelenen hamamların ılıklik bölümlerinde genellikle, hela ve traşlık mekanları ayrı olarak görülmektedir. Mekan örtüleri genellikle kubbe ve tonoz örtülerden oluşmaktadır. Mekan adetleri tek mekan ile 3 bölümlü ılıklar arasında değişmektedir. Ayrıca, değişik plan şemalarında eyvanlı ılıkliklar da görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın erkekler bölümünün ılıklik mekanında, 3 bölümlü plan şeması görülmektedir. Ortadaki ana kubbenin iki yanındaki mekanlarda traşlık ve hela bölümleri görülmektedir. Kadınlara ait ılıklik mekanında ise farklı plan şeması görülmektedir. İki kademeli olarak gelişen bu mekanın ilk kısmında, kubbeli bir hela bölümü, bir tam kubbe ve bir yarım kuube örtü sistemiyle örtülü yıkanma mekanı bulunmaktadır. ılıklik mekanının ikinci bölümünde, çapraz tonoz örtülü 3 mekandan oluşan yıkanma bölümleri bulunmaktadır.

Çardaklı Hamam'ın erkeklere ait bölümünde, incelenen diğer hamamlardan farklı olarak, ılıklik ve sıcaklık mekanları arasında, sıcaklığa bakan ve halvetlerden çıkılan bir balkon kısmı yer almaktaydı. Yapı "Çardaklı" adını, çardak mimarisine benzeyen bu balkon bölümünden almaktadır. Bu bölümün döşeme sistemi ve korkulukları günümüze ulaşmamıştır. İncelenen hamamlar arasında, böyle bir mekana rastlanmamıştır. Çardaklı Hamam'ı diğer hamam yapılarında ayıran en belirgin mimari özellik budur.

Çardaklı Hamam'ın sıcaklık şemaları, incelenen hamamların sıcaklıkları ile benzerlik göstermemektedir. Erkeklere ait sıcaklık mekanı, ilk bakışta A tipi sıcaklık şemasına benzemekle beraber aslında, Bizans mimarisinde örnekleri görülen "serbest haç" plan şemasına daha yakındır. A tipi sıcaklık şeması, kare mekan içinde yer alan 4 eyvanlı plan tipinden oluşmaktadır. Eyvanlar ile kare mekan arasında kalan köşelerde, halvet hücreleri bulunmaktadır. Çardaklı Hamam'ın erkeklere ait sıcaklık mekanında, kare mekan içine yerleşmiş eyvanlar bulunmamaktadır. Mekanın haç biçimi ve eyvanları, dış kısımdan algılanabilmektedir.

Kadınlara ait sıcaklık mekanı ise B tipi sıcaklıklara benzemektedir. Ancak, B tipi sıcaklıklar arasında yapılan incelemede, genellikle altıgen ve sekizgen mekanların çevresinde yer alan nişler görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın kadınlara ait sıcaklık mekanında ise, yedigen plan şeması etrafında sıralanmış nişler yer almaktadır. Buna benzer başka bir örnek, incelenen yapılar arasında ve Osmanlı hamam mimarisinin daha erken örnekleri arasında görülmemiştir. Sıcaklık şemalarının farklı özellikler taşıması, yapının mimari gelişimi için değişik fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İncelenen yapıların sıcaklık örtülerinde genellikle kubbe görülmektedir. Eyvanlı sıcaklıklarda ise, örtü sistemi olarak kubbe, yarım kubbe ve tonoz görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın sıcaklık mekanında, göbektaşının bulunduğu orta mekanın örtüsü kubbe, eyvanların örtüleri ise dilimli yarım kubbedir.

Diğer yapılarda, sıcaklık mekanlarında kubbe geçiş elemanları olarak Türk üçgenleri, mukarnas, ve tromplar görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın erkeklere ait sıcaklık mekanında, mukarnaslı kubbe geçiş elemanları görülmektedir. Bu özellik Osmanlı hamamlarıyla Çardaklı Hamam'ın kesiştiği noktalardan biridir.

Çardaklı Hamam'da döşeme ve duvar kaplaması olarak, mermer kaplama kullanıldığı bilinmektedir. Yapı depoya dönüştürüldüğü zaman, mermer dekorasyon elemanları ve kaplamalar sökülerek satılmıştır.

Çardaklı Hamam'ın, erkeklere ait kısmının, soyunmalık ve ılıklığında, moloz taş örgü tekniği görülmektedir. Sıcaklık kısmında ise, dış kısımda görülebilen yerlerde almaşık örgü tekniği bulunmaktadır. Kadınlar hamamının soyunmalık mekanında da, moloz taş örgü tekniğinin yanında almaşık bölümlerde bulunmaktadır. Sıcaklık mekanında ise, tamamiyle tuğla olan bir beden duvarı ve kubbe bölümü görülebilmektedir. Buradan yola çıkarak, yapının kadınlara ait sıcaklık bölümünün, erkeklere ait bölüm ile aynı tarihe sahip olmadığını söylemek mümkündür.

4.4 Sorunlar Ve Müdahale Önerileri

4.4.1 Sorunlar

16.yy'da yapılmış olan Çardaklı Hamam işlevini yitirmiştir. 1917 – 1918 yılları arasında çalışır vaziyete ve bakımlı olduğu tespit edilmiştir. 1924 yılına ait sigorta planında ise kadınlar hamamının tahrip olduğu tespit edilmiştir. 1935 – 1940 yılları arasında, depo olarak kirayaverilmiş ve halen bu fonksiyonunu devam ettirmektedir. Yapının orjinal fonksiyonunu devam ettirememesi, yıpranmasına ve kullanılamaz hale gelmesine neden olmuştur.

Çardaklı Hamam'da en önemli sorun, kötü kullanım ve bilinçli tahribat olarak söylenebilir. Ayrıca, doğal afetlerin de yapıya zarar vermiş olması mümkündür. Küçük Ayasofya ve medresesinde hasar meydana getiren 1754 ve 1894¹ depremlerinin, bu bölgedeki Çardaklı Hamam'ın taşıyıcı sisteminde de hasar meydana getirmiş olması mümkündür. Kadınlar kısmı soyunmalık mekanının kubbesi bu zamanda çökmüş olabilir.

1935 – 1940 yılları arasında, depo yapılarak bütün mermer aksamı sökülen Çardaklı Hamam, bu tarihten günümüze kadar bu fonksiyonunu devam ettirmiştir. Şu anda bir hurdalık görünümündedir. Bakımsızlık ve kötü kullanım nedeniyle, yapının çatı bölümü, düzensiz bir bahçe haline gelmiştir. Yapının çatı örtüsünün, toprakla örtülmesi ve bu toprak tabakasında yetişen ağaçlar, bünyesinde ciddi hasarlara yol açmaktadır.

Yapının kadınlara ait bölümünde, en önemli sorun olarak, yıkılmış soyunmalık mekanı örtüsü görünmektedir. Bunun dışında yapıda kaybolan eleman bulunmamaktadır. Ancak, yapının içinde bulunan hurda ve moloz yığını nedeniyle, kadınlar kısmının geri kalanına girilememiştir. Mekanların varlığı ve iç kısımlar, kubbelerinde bulunan aydınlık fenerlerinden tespit edilmiştir. Bu mekanların, iç kısımlarının hurda ve moloz ile dolu olduğu görülmüştür.

Erkekler için bölümde, yıkılmış bölüm olarak, “çardak” adı verilen balkon kısmı görülmektedir. Bu mekanın ne zaman ve neden yıkıldığı bilinmemektedir. Bunun dışında, erkekler hamamı bütünüyle ayakta. Aşağıdaki tabloda, mekanlardaki bozulmalar gösterilmiştir ;

¹ Küçük Ayasofya Camisi ve medresesinin, 1754 ve 1894 yıllarında meydana gelen depremlerde hasar gördüğü bilinmektedir (Genç ve Mazak : 17 – 40).

Çizelge 4.1 Mekanlardaki bozulma analizleri

ÇARDAKLI HAMAM - BOZULMA TABLOSU							
Mekân No	Kapının Bulunduğu Duvar	Kapının Karşısındaki Duvar	Kapıya Göre Sağ Duvar	Kapıya Göre Sol Duvar	Doşeme	Örtü	
E - 1 / Z 01	K, HM, ÖY, SD	K, HM, SD, ÖY	K, TK, HM, ÖY	K, YA, HM, ÖY	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	İç : K Dış : HM, B	
E - 2 / Z 03	K, SD, TK, YA, Ç	K, YA, TK, HM, Ç	K, ÖY, Ç	K, Ç	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	İç : K, Ç Dış : HM, B	
E - 3 / Z 05	K, SD, TK, PK, HM, YA	K, YA, SD	K, SD, TK, PK, YA	K, Ç, YA, SD	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	İç : K Dış : HM, B	
E - 4 / Z 04	K, SD, TK	K, YA, HM	K, SD, TK	K, SD, TK	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	İç : K Dış : HM, B	
E - 5 / Z 15	-	-	-	-	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	İç : K Dış : B	
E - 6 / Z 06	-	-	-	-	-	-	
K - 1 / Z 02	SD, TK, K, B	SD, YA, K, B, HM, ÖY	SD, K, YA, HM, ÖY, B	SD, YA, K, B, HM, ÖY	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	Kübbe yıkılmıştır	
K - 2 / Z 08	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	Toprakta örtülü, bitki gelişimi var	
K - 3 / Z 07	-	-	-	-	-	Toprakta örtülü, bitki gelişimi var	
K - 4 / Z 09	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	Toprakta örtülü, bitki gelişimi var	
K - 5 / Z 10	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	Toprakta örtülü, bitki gelişimi var	
K - 6 / Z 11	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	Toprakta örtülü, bitki gelişimi var	
K - 7 / Z 12	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	K, SD, YA	Kapılama kaybolmuş, moloz dolgu	Toprakta örtülü, bitki gelişimi var	
K - 8 / Z 13	-	-	-	-	-	-	
L	SD	Sıva Dökülmesi	-	YA	Yüzey Bozulması	-	
E	TK / PK	Taş Kırılması / Parça Kopması	-	HM	Hatalı Malzeme Kullanımı	-	
J	Ç	Çatlama	-	ÖY	Çürümüş Yüzey	-	
A	K	Kirlenme, Islenme	-	B	Bitilelenme	-	

4.4.2 Müdahale Önerileri

Bu yapı üzerindeki bozulmaların giderilmesi ve yapının ileriki dönemlerde de varlığını koruyabilmesi için, analitik rölöve çalışmasının ardından, yapıdaki bozulmaların nedenlerinin etüd edilmesi gereklidir.

Çardaklı Hamam'ın, ilk önce çevresindeki eklerden ve çatısındaki toprak dokusundan arındırılması, içinin temizlenmesi gerekmektedir. Yapı bütünüyle ortaya çıktıktan sonra, yeniden etüd edilmesi ve hasar tespit çalışması yapılmalıdır. Şu anki durumuyla, varlığını sürdürebilmesi için aşağıdaki sağlamlaştırma yöntemleri uygulanabilir;

Taş yüzeyinde nemden kaynaklanan bir bozulma varsa, emici killer veya kağıt hamurları uygulayarak, yüzeydeki nemi azaltmak mümkündür. Bu uygulama, yapı yüzeyinde kimyasal bir etki bırakmayacağı için, olumlu sonuç verebilir. Ancak, bundan önce zemin suyunun seviyesinin ve miktarının belirlenmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda drenaj yöntemi ile, zemindeki suyu yapıdan uzaklaştırmak mümkündür.

Yapının bünyesindeki taşlarda oluşmuş bozulmalar, taşın çözülmüş olan iç bağlayıcılığının yeniden kazandırılması ile giderilebilir. Taş malzeme üzerinde, kirlenme, parça kopması veya kırılması, yüzey aşınması görülmektedir. Malzemenin temizlenmesinde, çeşitli yöntemler kullanılabilir. Yapının temellerinde ıslanmaya karşı gerekli önlemleri alarak, atomize su püskürtme yöntemiyle, taş yüzeyi temizlenebilir (Binan, 1999).

Onarılacak veya yenilenecek taşlar için aynı taştan kullanarak, yapı bünyesinde olumsuz bir tepki yaratmadan sağlamlaştırmak mümkündür. Bu uygulama sırasında seçilecek bağlayıcıların da, yapının orjinal bağlayıcısı ile aynı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Taş malzemenin değiştirilmesine karar verildiği durumlarda, bozulmuş malzemenin tamamıyla çürütülmesi gerekmektedir. Eğer duvarda büyük bir bölümde değişiklik yapılacaksa, uygulamanın yapılacağı duvara destek yapılmalıdır. Duvarlarda, değiştirme yapmadan, enjeksiyon yöntemi ile taşın bünyesini sağlamlaştırmak mümkündür (Binan, 1999).

Yapının taşıyıcı sistemindeki hasarlar kısmen etüd edilmiştir. Ilıklık mekanındaki kubbelerde, iç kısımda kubbe boyunca ilerleyen çatlaklar mevcuttur. Mekanların duvarlarında da çatlaklar görülmektedir. Batı cephesindeki pencerelerin altlarında, çapraz çatlaklar görülmektedir. Bu çatlaklar, deprem sonucu oluşmuş olabilir. Bunun için, iç mekandaki sıvaların kaldırılarak , özellikle kubbeler için, taşıyıcı sistem etüdü yapılmalıdır. Taşıyıcı sistemde sorun varsa,

onarılacak bölümler, kısım kısım askıya alınarak sağlamlaştırılmalıdır.

Yapı bünyesinde gelişmiş olan bitki kökleri, malzemenin niteliğini bozmaktadır. Çatıdaki toprak tabakası temizlendikten sonra, yapı içinde kalan bitki kökleri çürütme yöntemiyle temizlenmelidir.

Yapılacak olan restorasyonda, kullanılacak yöntemler en doğru şekilde seçilmeli ve malzemeler özgün malzemeye en yakın biçimde kullanılmalıdır.

Çardaklı Hamam için önerilen işlerin poz numaraları ile açıklanmalı listesi, aşağıdaki tabloda görülmektedir;

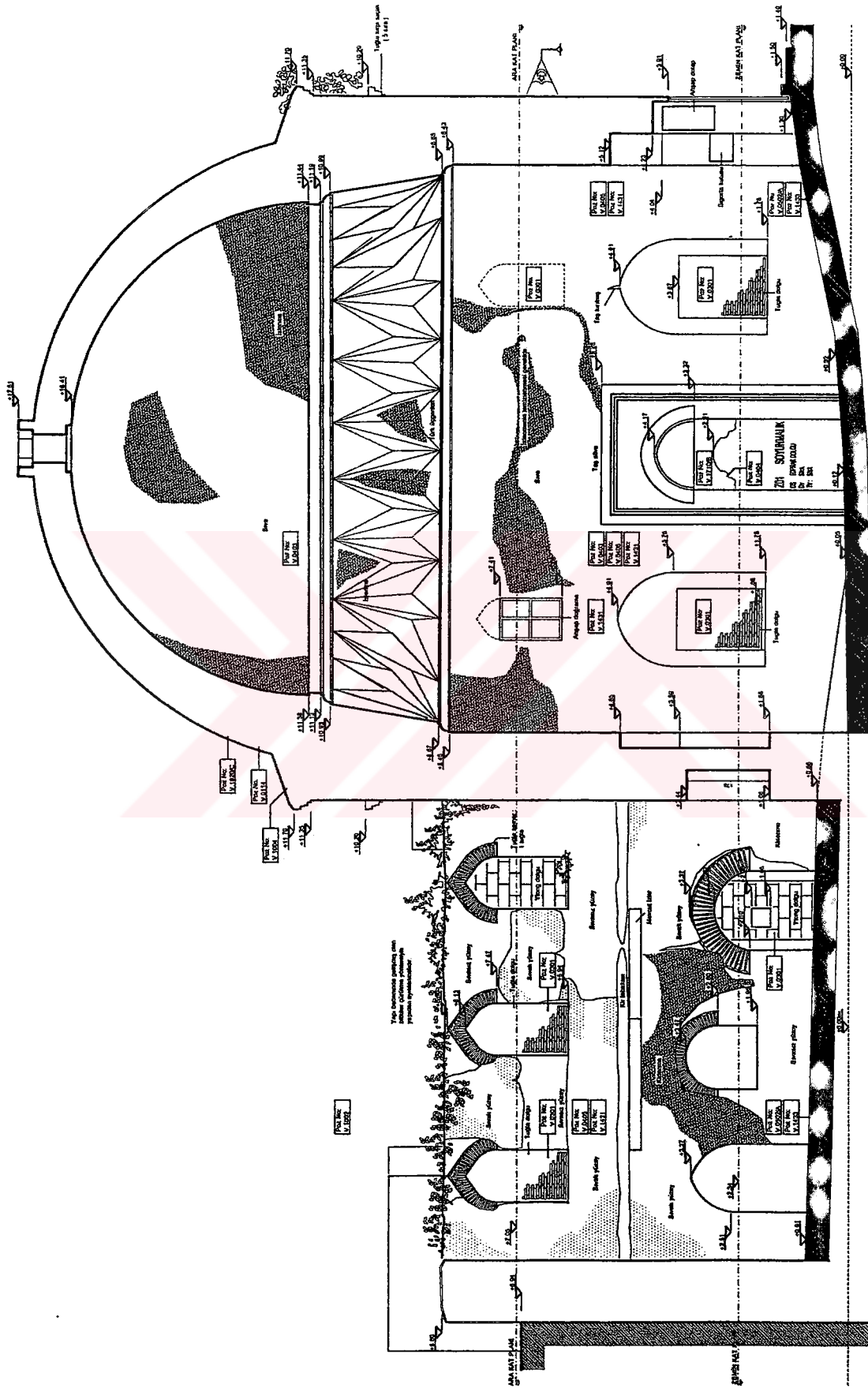

Çizelge 4.2 Müdahale Önerileri

POZ NO	İŞİN TANIMI	
V.0114	Kıvıklı kireç harcı (ince kum ile)	m3
V.0221	Beş sıralı kirpi saçakta klasik tuğla bedeli	mt
V.0301	Horasan harçlı kagir yıkılması	m3
V.0307	Kaldırım döşemesi sökülmesi	m2
V.0340/A	Ahşap kapı ve pencere sökülmesi	m2
V.0349	Her yerde klasik tuğla veya moloz taş duvar çürütülmesi	m3
V.0350	Delik açmak için moloz taş duvar çürütülmesi	m3
V.0403	Yıvsız ve profilsiz hertürlü sathlar üzerinde zemin bozulmayacak şekilde kalem işi araştırılmasında ince badana raspası yapılması.	m2
V.0404	Her türlü tezyini, yivli ve profilli sathlarda zemin bozulmayacak şekilde kalem işi araştırması ve ince badana raspası yapılması.	m2
V.0405	Kaba badana raspası yapılması	m2
V.0417	Düz sathlarda mermer temizliği yapılması	m2
V.0418	Profilli ve oymalı sathlarda mermer temizliği yapılması	m2
V.0502/A	Eski eserde yıkıntı moloz toprak karışımı harfiyat yapılması	m3
V.0503	Araştırma harfiyatı yapılması	m3
V.0506	Klasik veya imitasyon tuğla kubbe, tonoz ve benzeri yerlerde dikiş yapılması işçiliği	mt
V.0507	Yonu taşı kubbe, tonoz ve benzeri yerlerde dikiş yapılması işçiliği	mt
V.0508	Hamamlarda tüteklik açılması	mt
V.0509	Hamamlarda tüteklik yapılması	mt
V.0701	Sac üzeri soğuk dövme, kapı ve kepenk yapılması ve yerine konması	kg
V.0702	Çerçevesiz ve lokması sertleştirilmiş kurşundan küçük lokmalı klasik demir parmaklık yapılması ve yerine konması	kg
V.0901	Kireç harçlı duvar yapılması	m3
V.0902	200kg Çimento takviyeli kireç harçla moloz taş duvar yapılması işçiliği	m3
V.0905	250kg harçlı moloz taş dolgu yapılması işçiliği	m3
V.0906	Ocak taşı ile 200 doz çimento harçlı dolgu yapılması	m3
V.1002	Tabii veya imitasyon klasik tuğla kemer, tonoz veya kubbe yapılması işçiliği	m3
V.1003	Tabii veya imitasyon klasik tuğla ile üç sıralı kirpi saçak yapılması işçiliği	mt
V.1004	Tabii veya imitasyon klasik tuğla ile beş sıralı kirpi saçak yapılması işçiliği	mt
V.1133	Çürütülen yerlere ortalama 25cm Kalınlıkta ve 20-35 cm genişlikte yonu taşı farisli kaplama yapılması işçiliği	m2
V.1251	Yonu taşından 10cm Yüksekliğe kadar (10cm dahil) silmeli korniş yapılması ve yerine konması işçiliği	mt
V.1255	Yonu taşından 16-20cm arası yüksekte silmeli korniş yapılması ve yerine konması işçiliği	mt
V.1257	Yonu taşından 21-25cm arası yüksekte silmeli korniş yapılması ve yerine konması işçiliği	mt
V.1300	Yonu taşından 15 cm genişliğe kadar düz veya pahlı söve yapılması ve yerine konması işçiliği	mt
V.1306	Yonu taşından 26-30cm genişliğe kadar düz ve pahlı söve yapılması ve yerine konması işçiliği	mt

Çizelge 4.2 Müdahale Önerileri (devam)

POZ NO	İŞİN TANIMI	
V.1307	Yomu taşından 26 - 30cm genişliğe kadar silmeli söve yapılması ve yerine konması işçiliği	mt
V.1309/A	Yomu taşından 0.35 mt genişlikten yüksek silmeli söve yapılması ve yerine konması işçiliği	mt
V.1315	Yomu taşı sövede parmaklık için delik açma işçiliği	ad
V.1403	Yomu taşından klasik kurna yapılması işçiliği	ad
V.1417	Yomu taşı üzerine 3cm derinliğe kadar yazı yazılması veya nebati tezyinat işleme	m2
V.1431	2cm kalınlıkta beyaz mermer plakalarla hamamda duvar kaplaması yapılması işçiliği	m2
V.1433	4cm kalınlıkta beyaz mermer plakalarla hamamda döşeme yapılması işçiliği	m2
V.1613	Mermerden 90x90x15 cm ölçülerinde hela taşı yapılması ve yerine konması işçiliği	ad
V.1627	Mermerden basit kurna yapılması işçiliği	ad
V.1628	Mermerden klasik kurna yapılması işçiliği (35x45x30)	ad
V.1641	Mermer üzerine 3cm derinliğe kadar yazı yazılması veya nebati tezyinat işlenmesi	m2
V.1710/B	Plastik veya tutkalılı suluboya ile tahrirsiz veya gölgesiz klasik veya barok dolu kalem işi yapılması	m2
V.1753	Kireç harçla moloz taş duvarda derz yapılması	m2
V.1820/C	Kubbe, tonoz, mahruhi, meyilli kavisli yerlerde 2mm Kalınlığında kurşun döşenmesi işçiliği	kg
V.2052	1. Kalite çaralı çamdan basit korkuluk yapılması ve yerine konması	m2
V.2053	sert ağaçtan barok veya ampir korkuluk yapılması ve yerine konması	m2
V.2180	Hamam kubbeleri ve benzeri yerlerde pik döküm kasnak üzerine 20 cmlik cam fanus konması	ad
V.2190	Cam fanus konması için pik kasnak hazırlanması ve yerine konması	ad

Şekil 4.31 A / A Kesiti – Rölöve – Müdahale Analizi

5. SONUÇ VE KORUMA ÖNERİLERİ

Bu araştırma, Çardaklı Hamam hakkında, Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "...Bizans eseri olan bir yapının temellerinin az bir yüksekliğe kadar kullanılarak, duvarların üst kısımları ile örtü sistemi tamamen Osmanlı üslubunda tamamlanmıştır¹..." fikrinin doğrultusunda şekillenmiştir.

Çardaklı Hamam, hem sıcaklık planları, hem de bu mekanlardaki duvar örgü teknikleri açısından, diğer Osmanlı hamamlarına göre bazı farklılıklar göstermektedir. Erkekler hamamının sıcaklık mekanı, A tipi sıcaklık şemasına benzemekle beraber, aslında bu şemadan farklıdır. A tipi sıcaklık şemalarında, kare mekanın içinde çözülmüş eyvanlar ve bu eyvanlardan geriye kalan köşe mekanlarda, halvet hücreleri görülmektedir. Çardaklı Hamam'ın erkekler bölümünün sıcaklık şemasında, iki adet köşe halvet hücresi ve üç adet eyvan görülmektedir. A tipi sıcaklık şemalarında, mekanlar kare formun içinde şekillenmiş olmasına rağmen, bu yapıda eyvanların yerleşimiyle ortaya çıkmış olan "haç" formu, dışardan da algılanabilmektedir. Bu sebepten ötürü, buradaki plan şemasına kesin olarak A tipi sıcaklık demek mümkün değildir.

Kadınlar hamamının sıcaklık bölümü ise, ilk bakışta B tipi sıcaklıklara benzemektedir. B tipi sıcaklıklarda, çokgen bir mekan etrafında yerleşmiş olan nişler belirgindir. Burada yedigen bir ana mekan ve etrafında yıldız biçiminde yerleşmiş olan nişler görülmektedir. Prof. Dr. Semavi Eyice, bu kısım için "... kadınlar hamamının bu yedi köşeli sıcaklığının, aslında hamamın mimari bünyesine uydurulmuş eski bir Bizans yapısı olduğu açıkça bellidir..." demektedir. İncelenmiş hamamlar arasındaki B tipi sıcaklıklarda, yedigen mekan görülmemiştir. Ayrıca bu mekanın, ılıklik mekanlarıyla birleşiminin, yapının ekseninden farklı bir biçimde olması, bu kısmın yapıya farklı bir tarihte eklenmiş olması fikrini desteklemektedir.

Erkekler hamamının gelişimi, klasik Osmanlı hamamlarının plan gelişimine oldukça uygundur. Kadınlar hamamının, daha önce Heinrich Glück ve Aydın Yüksel tarafından yapılmış olan restitüsyon çalışmalarına bağlı kalarak yapılmış olan incelemesine göre, mimari gelişimi klasik Osmanlı hamam şemalarından farklıdır.

Erkekler hamamının sıcaklık mekanında duvar örgüsü olarak, almaşık örgü tekniği görülmektedir. Kadınlar hamamının sıcaklık mekanında ise, tamamıyla tuğladan oluşan örgü

¹ Eyice, S., (1994c), "Çardaklı Hamam", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s.471 – 472).

tekniki görülmektedir. Sıcaklıkların hem plan şeması, hem de duvar örgüleri bakımından ana yapıdan farklı olması, erkekler hamamında üst yapının ve sıcaklığa kadar olan mekanların, Osmanlı döneminde yapılmış olması fikrini düşündürmektedir. Kadınlar hamamının soyunmalık mekan ve ılık mekanının ilk bölümü haricinde, tamamiyle Bizans dönemine ait bir yapı olduğu düşünülmektedir.

Mimari özellikleri bakımından farklılık gösteren bu yapının, bütününe hakim olup yeni çalışma yapmak sağlıklı olacaktır. Bunun için, ilk aşamada çevresinin etüd edilmesi gerekmektedir. Çevresindeki eklerden arındırılmalı ve tamamiyle açığa çıkarılmalıdır. İçindeki moloz ve hurda yığınının temizlenmesi gereklidir. Bunun ardından, yapının tüm birimlerinde dönemleri ortaya çıkarabilecek restitüsyon çalışmaları yapılmalıdır.

Çardaklı Hamam'ın, yok olmadan korunabilmesi için temizlenmesi; ardından yapılacak yeni bir rölöve ve restitüsyon çalışmasıyla beraber, uygun bir fonksiyona kavuşturulması gerekmektedir. Ancak bu şekilde varlığını sürdürebilir. Şimdiki durumuyla bırakıldığı takdirde, gün geçtikçe daha çok hasar görerek, harabeye dönmesi kaçınılmazdır.

Çardaklı Hamam için yapılmış olan, mevcut rölöve ve restitüsyon çalışmasının sonucunda, yapının şimdiki haliyle, içinin temizlenip, sağlamlaştırılarak korunması uygun görülmektedir. Oluşturulacak yeni fonksiyon yapıya ve çevresindeki dokuya uyumlu seçilmelidir. Bu fonksiyonun yapıya adapte edilmesi sırasında, yapıya en az zarar verilerek yapılması uygundur. Aydınlatma, sıhhi tesisat, ısıtma sistemlerinin buna uygun seçilmesi gereklidir.

Çatı örtüsü yıkılmış olan kadınlar hamamı soyunmalık mekanının üstünü, şeffaf bir malzemeye kapatarak, kış bahçesine dönüştürmek uygun olacaktır. İç mekanlarda portatif dekorasyon elemanları kullanmak suretiyle, bir sergi mekanına dönüştürmek mümkündür. Yapı bir kabuk olarak kullanılarak, iç mekanda yapıdan bağımsız galeri katları oluşturulabilir. Yakınında bulunan Küçük Ayasofya Medresesi ile, fonksiyonel bir bağlantı kurulabilir. Bu şekilde, çevreyi gezen turistler için dikkat çekici bir mekan haline getirilebilir ve kullanıldığı için, yok olmaktan kurtulabilir.

Mekan içinde, halen araştırmaları süren Büyük Bizans Sarayı çalışmalarının sonuçlarının ve Kadırga bölgesinin tarihi gelişimini anlatan çeşitli bilgi panoları kullanılacaktır. Sergi mekanlarının yanı sıra, pişirme sistemi olmadan, hazır ürünlerin satıldığı bir kafe - restoran olarak işlev kazandırılacaktır.

Bu doğrultuda yapılan restorasyon çalışmasına göre, erkekler hamamı bir sergi ve satış mekanı olarak düşünülmüştür. Kadınlar hamamının soyunmalık mekanında çağdaş taşıyıcılar

ve şeffaf elemanlarla piramit örtü sistemi düşünülmüştür. Kış bahçesi olarak tasarlanan bu mekanın duvarlarında bulunan nişlerde, portatif aydınlatma sistemleri kullanılarak sergi birimleri haline getirilecektir. Bu bölümün devamında ise, daha az sayıda özel oturma birimlerinin kullanıldığı, kafe birimleri oluşturulacaktır. Kadınlar hamamının tuvalet olarak kullanıldığı bilinen mekanında, 2 erkek, 2 kadın olmak üzere, tuvalet kabinleri olacaktır. Ilıklık ve sıcaklık mekanlarında okuma odası, hazırlık bölümü ve sedirlerle dekore edilmiş bir kafe mekanı yer alacaktır.

Yapı, bu restorasyon çalışmasının ardından, ortaya çıkabilecek yeni hasarlar karşı, periyodik olarak kontrol edilmelidir. Sürekli gözlemlenerek, oluşabilecek problemlere karşı tedbir alınmalıdır.

Bu bölümün çatı bîgimi, mevcut çatıya göre
yüksük olarak belirlenmiştir. Enerjiler
hamamının acentiklik mekanının suçak hissesi
ve ön cepheye görülen tuğla sıraları, esas
kalmıştır.

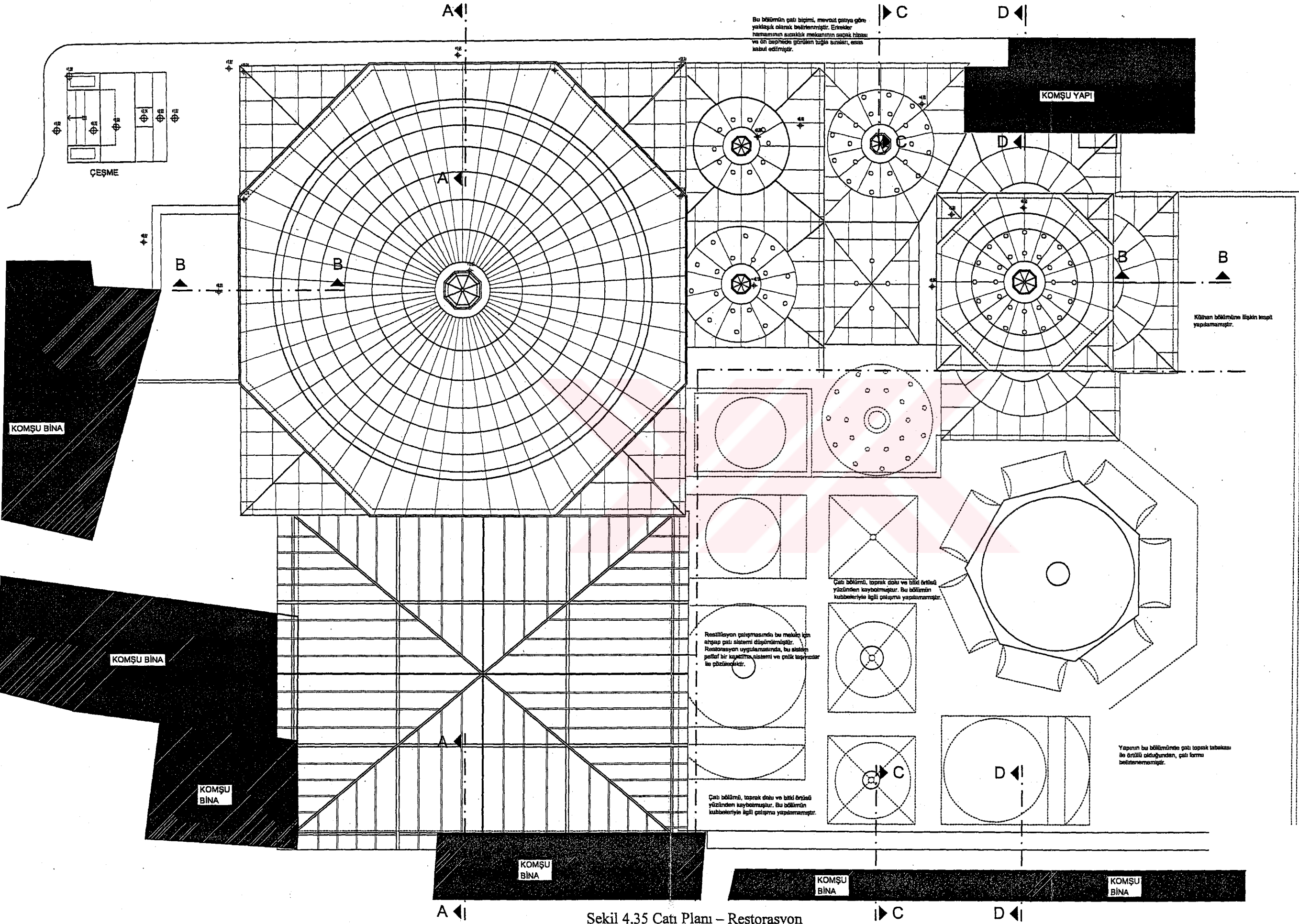
Kübahe bölümlerine ilişkin kesitler
yapılmamıştır.

Çatı bölümü, toprak dolu ve bitli örtülü
yüzünden kaybolmuştur. Bu bölümün
kubbelerine ilişkin çalışma yapılmamıştır.

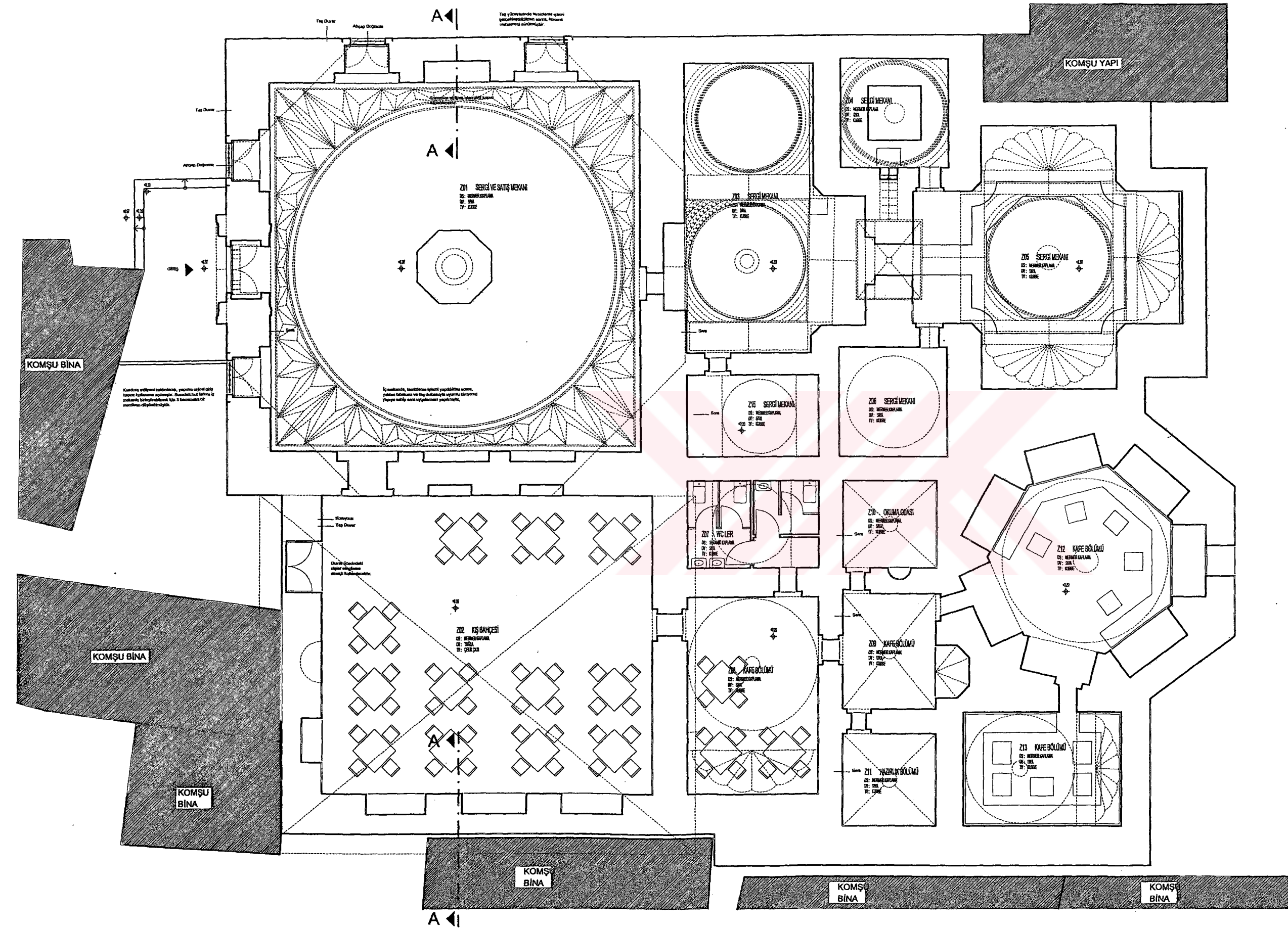
Restorasyon çalışmasında bu mekân için
ahşap çatı sistemi değiştirilmiştir.
Restorasyon uygulamasında, bu sistemin
peşif bir kapama sistemi ve çelik taşıyıcılar
ile çözümlenmiştir.

Çatı bölümü, toprak dolu ve bitli örtülü
yüzünden kaybolmuştur. Bu bölümün
kubbelerine ilişkin çalışma yapılmamıştır.

Yapının bu bölümünde çatı toprak tabakası
ile örtülü olduğundan, çatı formu
belirlenmemiştir.

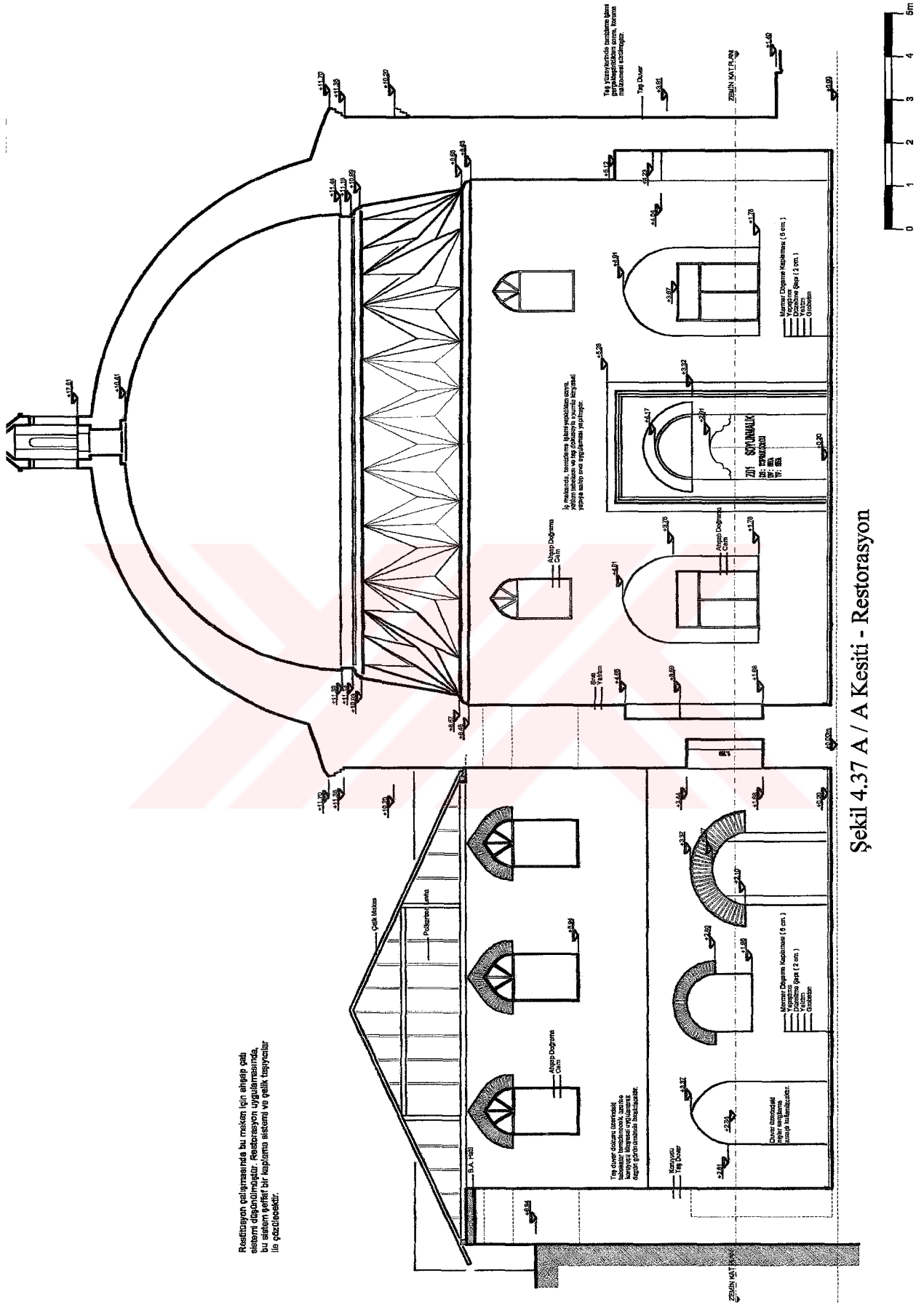

Şekil 4.35 Çatı Planı – Restorasyon

Şekil 4.36 Zemin Kat Planı – Restorasyon

Şekil 4.37 A / A Kesiti - Restorasyon

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., (1996), Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, İstanbul, YEM Yayınları.
- Alkan, A.T., (1993), “Hamamlar”, Osmanlı Ansiklopedisi : Tarih/ Medeniyet/ Kültür, C.3, s.196-197.
- Altındağ, Ü., (1997), “Darüssaade”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.9, s.1 – 3.
- Aran, B., (1971), “Anadolu’da Roma Devri Mimarisi”, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Arseven, C.E., (1973), Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Artan, T. (1994a), “Esmâ Sultan Sahil Sarayı”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.3, s.210 – 211.
- Artan, T., (1994b), “Kadirga”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.4, s.365-367.
- Aru, K.A., (1949), “Türk Hamamları Etüdü”, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi.
- Atçeken, Z., (1998), Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı Ve Kullanılması, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s.105.
- Ayverdi, E.H., (1966), İstanbul Mimari Çağının Menşei : Osmanlı Mimarisi’nin İlk Devri (1230-1402), C.1, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü.
- Balkan, K., (1968), “Anı’de İki Selçuklu Hamamı”, Anadolu, Ankara, S.12, s.39 – 57.
- Binan, C., (1999), “Koruma ve Restorasyon Teknolojisi Ders Notları”, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Cingöz, M., (1994), “Hamam Gelenekleri”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.3, s.536-537.
- Eyice, S., (1997), “Hamam”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.8, s.402-430.
- Eyice, S., (1994a), “Ağa Hamamı”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.1, s. 92 – 93.
- Eyice, S., (1994b), “Bizans Sanatı”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s. 251 – 257.
- Eyice, S., (1994c), “Çardaklı Hamam”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s.471-472.
- Eyice, S. (1994d), “Çemberlitaş Hamamı”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s. 484 – 485.
- Eyice, S., (1994e), “Çukur Çeşme Hamamı”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s. 537 – 538.

- Eyice, S., (1994f), “Çukur Hamam”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s. 538.
- Eyice, S., (1994g), “Kapı Ağası Hüseyin Ağa Türbesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.4, s.431.
- Eyice, S., (1994h), “Küçük Ayasofya Camisi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.5, s.146-149.
- Eyice, S., (1994i), “Hamamlar”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.3, s.537-542.
- Eyice, S., (1993), “Çardaklı Hamam”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.8, s.225-226.
- Eyice, S. (1960), “İzmit’te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, İstanbul, S.15, s.99 – 120.
- Farrington, A., (1995), The Roman Baths Of Lycia : An Architectural Study, Ankara, The British Institute Of Archaeology At Ankara.
- Genç, M. ve Mazak, M., (Yayın yılı yok.), İstanbul Depremleri : Fotoğraf Ve Belgelerde 1894 Depremi, İğdaş Kültürel Yayınları, İstanbul, baskı no.2.
- Glück, H., (1921), Die Baeder Konstantinopels, Leipzig.
- Haskan, M.N., (1995), İstanbul Hamamları, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Hasol, D., (1995), Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul.
- Işın, E., (1995), İstanbul’da Gündelik Hayat : İnsan Kültür Ve Mekan İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karakaya, E., (1994), “Şengül Hamamı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.7, s. 160.
- Koçu, R.E.; Akbay, M.A., (1965), “Çardaklı Hamam”, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, C.7, s.3750-3751.
- Kuban, D., (1997), Sinan’ın Sanatı Ve Selimiye, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Kuban, D., (1994a), “Mahmud Paşa Külliyesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.5, s. 270 – 271.
- Kuban, D., (1994b), “Mihrimah Sultan Külliyesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.5, s. 455 – 456.
- Kuban, D., (1994c), “Tahtakale Hamamı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.7, s. 192 – 193.
- Müller-Wiener, W., (1977), Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen.

Naza, E., (1994), “Bostancıbaşı Ali Ağa Camisi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.2, s.307 – 308.

Ödekan, A. (1994), “Esmâ Sultan Meydan Çeşmesi Ve Namazgahı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.3, s.208.

Önge, Y., (1968), “Konya Beyşehir’de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı”, Vakıflar Dergisi, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü, S.7, s.139 – 144.

Roth, L.M., (2000), Mimarlığın Öyküsü, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Saltuk, S., (1993), Arkeoloji Sözlüğü, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

Tanman, M. B., (1994a), “Haseki Hamamı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.4, s. 4.

Tanman, M. B., (1994b), “Mimar Sinan Hamamı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.5, s. 468.

Tanman, M. B., (1994c), “Murad Paşa Hamamı”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Tarih Vakfı Yayınları, C.5, s. 519.

Ünver, A.S., (1973), “Türk Hamamı”, Türk Tarih Kurumu Belleteni, Ankara, C.37, S.15, s.87 – 94.

Yegül, Fikret., (1992), Baths And Bathing In Classical Antiquity, Massachusetts, M.I.T Press.

Yurdakul, E., (1970), “Son Buluntulara Göre Kayseri’deki Hunat Hamamı”, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Ankara, Selçuklu Tarih Ve Medeniyeti Enstitüsü, S.2, s.141 – 151.

Yüksel, A., (1983), Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid-Yavuz Selim Devri (886-926/1481-1520), İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, C.5.

İNTERNET KAYNAKLARI

[1] <http://tokattml.topcities.com/tokat/tseles.htm>

[2] <http://www.let.uu.nl/oosters/EJOS/pdf/K7.pdf>

[3] <http://www.kultur.gov.tr/yeni/dinselyapi/kucukayasofya.html>

[4] http://www.kultur.gov.tr/portal/arkeoloji_tr.asp?belgeno=3721

[5] http://www.kultur.gov.tr/portal/arkeoloji_tr.asp?belgeno=30956

[6] <http://www.pompeii.co.uk/cd/stab/frames/f5-13.htm>

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	27.11.1977	
Doğum yeri	İstanbul	
Lise	1988-1994	Kadıköy Kız Lisesi
Lisans	1995-1999	Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü
Y.Lisans	1999-2003	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve – Restorasyon Programı

Çalıştığı kurum(lar)

07.2000-03.2001	Mimyapı Mimarlık Tic. Ltd. Şti. - Mimar
02.2000-05.2000	Pargem Tic. Ltd. Şti. - Ürün Eğitmeni
11.1999-04.2001	YTÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü Restorasyon Bilim Dalı - Öğrenci Asistan
1997-1999	YTÜ Mimarlık Fak. Mimarlık Bölümü BOAT – CBS Laboratuvarı - Öğrenci Asistan